

Yazışma Adresi / Mailing Address

Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İstanbul

Telefon / Phone: + 90 212 398 01 00 -3842 Faks / Fax: + 90 212 398 01 00 - 3802

E-Posta / E-mail: saren@harpak.edu.tr - guvenlikstratejileri@gmail.com

Web: www.harpak.edu.tr/saren

Güvenlik Stratejileri Dergisi

• The Journal of Security Strategies

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

Yıl / Year : 5

Sayı / Issue : 9

Haziran / June 2009

➤ Avrupa Güvenlik Mimarısının Tarihsel Gelişimi
ve Türkiye'nin Bu Güvenlik Mimarısındaki Yeri
Sertif DEMİR

➤ Birinci Dünya Savaşı'nın Erken Döneminde
İngiltere'nin Stratejik Yaklaşımının Belirlenmesi:
Çanakkale'ye Harekât Kararının Alınmasının
İngiltere'nin Stratejik Yaklaşımının
ve Savaş Hedeflerinin Saptanması ile İlişkisi
Burak Samih GÜLBOY

➤ Uluslararası Hukuk'ta "Kuvvet Kullanma
ve Karışma" Kavramlarının Değişen Anlamı
Fatih TOSUN

➤ 1980 Sonrası Türkiye'de
Yabancı Sermaye Hareketleri
ve Dış Politikaya Yansımaları
Ferit BAĞCI

➤ Uluslararası İlişkilerde Eğretileme Kullanımı
Hakan DİLMAN

➤ Roma Statüsü'nün Kabulü Sürecinde
Türkiye'nin Karşılaşabileceği
Muhtemel Sorunlar ve Çözüm Yolları
Bilal DOMAÇ

ISSN: 1305 - 4740

9

ISSN: 1305 - 4740

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF
SECURITY STRATEGIES

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ
Haziran 2009 Yıl 5 Sayı 9
ISSN : 1305-4740

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr. P. Kur. Alb. Ahmet KÜÇÜKŞAHİN

YAYIN KURULU

Topçu Kur. Alb. Mehmet GÖKBAYRAK
Dr. Öğ. Alb. Semih SERT
İng. Müt. Dilek ÇETİNKAYA
Svl. Me. Fatma Şerife DUMAN

DANIŞMA KURULU

Dz. Alb. Abdullah KÖKTÜRK
İsth. Alb. Erdoğan ÖZDİL
Topçu Alb. Arif TEKBIYIK
Hv. İ. Kur. Alb. Turan TOKER
Dr. P. Yb. Orhan SEZGİN
Doç. Dr. Mu. Bnb. Türker BAŞ

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Cengiz OKMAN
Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Prof. Dr. Nurşin Ateşoğlu GÜNEY
Prof. Dr. Feridun YENİSEY
Prof. Dr. Y. Müh. Taner ALTINOK
Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ
Prof. Dr. Mehmet GENÇ
Prof. Dr. Ahmet Güner SAYAR
Prof. Dr. Tayyar ARI
Prof. Dr. Ali ARSLAN
(E) Tuğg. Atalay KOCATEPE
(E) Tuğg. Süha ATATÜRE
Doç. Dr. Gülden AYMAN
Doç. Dr. Yaşar ONAY

Doç. Dr. Esra HATİPOĞLU
Doç. Dr. Halil BAL
Doç. Dr. Ertan EFEĞİL
Yrd. Doç. Dr. Öğ. Bnb. Haldun YALÇINKAYA
Yrd. Doç. Dr. Şamil ÜNSAL
Yrd. Doç. Dr. Deniz TANSI
Yrd. Doç. Dr. Barış DOSTER
Yrd. Doç. Dr. Cumhuri MUMCU
Yrd. Doç. Dr. Barış ÖZDAL
Dr. P. Kur. Alb. Ahmet KÜÇÜKŞAHİN
Dr. Hv. Alb. Aydan Fatma ERTAN
Dr. Öğ. Alb. Semih SERT
Dr. P. Yb. Uğur GÜNGÖR
Dr. İsmail YANIK

KAPAK TASARIM

P.Çvş. Hasan Hakan DEMİREZEN

BASKI

Harp Akademileri Basım Evi

YAZIŞMA ADRESİ

Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yenilevent/ İstanbul
Telefon: 0 212 284 80 65-2150 Faks: 0212 284 80 65-2150
e-posta: saren@harpak.edu.tr
Web: www.harpak.edu.tr/saren

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir ve Harp Akademileri Komutanlığı ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Yıl 5 Sayı 9 Haziran 2009

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
1- AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ Sertif DEMİR	9
2- BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ: ÇANAKKALE'YE HAREKÂT KARARININ ALINMASININ İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ VE SAVAŞ HEDEFLERİNİN SAPTANMASI İLE İLİŞKİSİ Burak Samih Gülboy	51
3- ULUSLARARASI HUKUK'TA "KUVVET KULLANMA VE KARIŞMA" KAVRAMLARININ DEĞİŞEN ANLAMI Fatih TOSUN	89
4- 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI Ferit BAĞCI	119
5- ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE EĞRETİLEME KULLANIMI Hakan DİLMAN	147
6- ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI Bilal DOMAÇ	167

SUNUŞ

Harp Akademileri bünyesinde bulunan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün "Ulusal Hakemli Dergi" niteliğinde çıkardığı "Güvenlik Stratejileri Dergisi"nin dokuzuncu sayısında altı makale yer almaktadır.

"Avrupa Güvenlik Mimarisinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'nin Bu Güvenlik Mimarisindeki Yeri " başlıklı makalede, ülkelerin güvenlik gereksinimlerini karşılamak ve Batı Almanya'yı kontrol etmek amacıyla 1954'te kurulan Batı Avrupa Birliği (BAB) ile Avrupa Ortak Güvenlik sisteminin, kurumsallaşma sürecine girmesinden bahsedilmektedir. Yazar, Soğuk Savaş dönemini de ele alarak NATO'nun gölgesinde varlık gösteremeyen BAB'ın kurumsallaşması, Fransa'nın istekleri, Avrupa'da kriz ortamlarında güvenliği sağlayacak bir unsurun olmayışı ve bu bağlamda İngiltere'nin oynadığı role değinmiştir. Makalede değişen tehdit ortamı ve bu ortamın getirdiği zorluklarla beraber yumuşak ve sert güç perspektifleri tanımlanmıştır.

"Birinci Dünya Savaşı'nın Erken Döneminde İngiltere'nin Stratejik Yaklaşımının Belirlenmesi: Çanakkale'ye Harekât Kararının Alınmasının İngiltere'nin Stratejik Yaklaşımının ve Savaş Hedeflerinin Saptanması ile İlişkisi " başlıklı makalede, Birinci Dünya Savaşında İngiliz Savaş Konseyi'nin 1915'in Ocak ayında Çanakkale Harekâtı ile ilgili karar alma sürecini ve bu sürecin savaşın erken döneminde İngiltere'nin savaş stratejisinin ve savaş hedeflerinin belirlenmesi ile olan ilişkisi analiz edilmektedir. Bu çerçevede, Birinci Dünya Savaşının erken döneminde İngiltere'de karar alma mekanizmasının oluşumu ve etkinliği incelenerek, bu mekanizma içinde yer alan görüşlerin ve yaklaşımların yansımalarının karar alma sürecine etkilerinin saptanması hedeflenmiştir.

"Uluslararası Hukuk'ta 'Kuvvet Kullanma ve Karışma' Kavramlarının Değişen Anlamı" başlıklı makalede, temel anlamıyla hukuk kavramından yola çıkarak uluslararası alanda şiddet, bunun en uç biçimi olan savaş konusu tartışılmaktadır. Uluslararası hukukta geniş anlamda kuvvet kullanma deyimiyile ifade edilen şiddet durumunun bir düzene bağlanması ve hukuki bir temele dayandırılmasında Birleşmiş Milletler Örgütü ve Kurucu Andlaşması'nın rollerine değinilmektedir.

1945 sonrası dönemde uluslararası ortamda, çatışmaların doğasında, teknolojik alanda, evrensel hukuk normlarında meydana gelen değişmeler, halen geçerliliğini koruyan ve emredici norm olarak kabul edilen bu yasakların fiili veya hukuki olarak yeniden yorumlanması sonucunu doğurmuş olduğu vurgulanmaktadır. Bu makalenin amacı, kuvvet kullanma ve karışma kavramlarının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimi incelemektir.

“1980 Sonrası Türkiye’de Yabancı Sermaye Hareketleri ve Dış Politikaya Yansımaları” başlıklı makalede, uluslararası sistemdeki doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ev sahibi ülkeye olan faydaları, yabancı yatırımların teşviki amacı ile 24 Ocak 1980 Kararları sonrası Türkiye’de yapılan yasal düzenlemeler, uluslararası doğrudan yabancı yatırım hareketleri ve Türk dış politikasına etkileri incelenmektedir. 1980 sonrası Türkiye’deki uluslararası doğrudan yabancı yatırım girişleri; yasal düzenlemeler ve anlaşmalar, yatırım yapan ülkeler ve yatırım yapılan sektörler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Uluslararası doğrudan yabancı yatırımların, Türk dış politikasına olan etkileri dikkate alınarak, yabancı sermayenin hangi durumlarda, hangi sektörlerde, hangi şartlar öne sürülerek ve ne şekilde kabul edilmesi gerektiği tartışılmıştır.

“Uluslararası İlişkilerde Eğretileme Kullanımı” başlıklı makalede insan iletişiminin temel öğesi olan dilin soyutu anlatmakta daima zorlanmakta olduğu ve insanların bu zorluğun üstesinden eğretileme denilen dil oyunu ile gelmekte oldukları konusu incelenmektedir. Eğretileme kullanımının temel amacının uluslararası ilişkilerde yapılan değerlendirmelere de vurgu yapılarak alıcıların zihninde somut bir algılamaya yaratmak olduğu değerlendirilmektedir. Uluslararası ilişkilerde yaşanan her olayın nedenlerini ve olası sonuçlarını somutlaştırmak her zaman mümkün olamadığından zaman zaman uluslararası ilişkilere yönelik değerlendirmelerde dilden istifade ile soyutun somutlaştırılması yoluna gidilmekte olduğu ve dolayısıyla da eğretilemenin bu tür değerlendirmelerde nasıl kullanıldığı üzerinde durulmaktadır.

“Roma Statüsü’nün Kabulü Sürecinde Türkiye’nin Karşılaşabileceği Muhtemel Sorunlar ve Çözüm Yolları” başlıklı makalede yazar, bir yüzyıla sığan iki dünya savaşı ve birçok soykırım hareketinin sürekli bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasını kaçınılmaz kılmakta olduğunu ileri sürmektedir. Uzun ve yoğun tartışmalar sonucunda hazırlanan ve 01 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe giren Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)’ne ilişkin Roma Statüsü’nün Türkiye açısından önemi ve anlamı üzerinde durulmuş ve uluslararası olmayan çatışmalar, saldırı suçu ve uzamış silahlı çatışma kavramı hakkındaki hükümlerinin Türkiye açısından sorunlar yaratabileceği değerlendirilmiştir.

Ahmet KÜÇÜKŞAHİN

Dr. P. Kur. Alb.

SAREN Müdürü

AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ

Yazar: Sertif DEMİR*

Öz

Savaş sonrası Batı Avrupa Ülkelerinin güvenlik gereksinimlerini karşılamak ve Batı Almanya'yı kontrol etmek amacıyla 1954'te kurulan Batı Avrupa Birliği (BAB) ile Avrupa Ortak Güvenlik sistemi, kurumsallaşma sürecine girmiştir. Soğuk Savaş döneminde NATO'nun gölgesinde varlık gösteremeyen BAB, 1990'lardan sonra Avrupa Topluluğu (AT)/Avrupa Birliği (AB)'nin ekonomik bütünleşmeye yönelik girişimlerine paralel olarak siyasi bütünleşme çabalarının bir parçası olarak kurumsallaşmasını hızlandırmıştır. Bunda, Fransa'nın NATO'dan farklı ve özerk bir Avrupa Güvenlik Politikası oluşturma isteği; 1990'lardaki Balkan Krizlerinde Avrupa'nın krizleri yönetecek özel askeri güç yoksunluğu; İngiltere'nin kısmen Avrupa Ortak Güvenlik politikasına müdahil olma ve yeni dünya düzeninde AB'nin küresel bir güç olma isteği önemli rol oynamıştır. Temel Hedef 2003 ile "yumuşak güç" perspektifini amaçlayan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP); Lizbon Antlaşması ile "sert güç" perspektifini hedeflemiştir. Reform Antlaşması ile ulaşılmak istenilen sert gücün, ülkelere aşırı maliyet getirmesi yanı sıra, Irak krizinde görüldüğü üzere gerçek bir kriz karşısında ülkeler arası bir iradenin oluşturulmasının zorluğundan dolayı başarılı olması zor gözükmektedir. Bu nedenle, AGSP'nin, yumuşak gücün gerektirdiği ve NATO'nun kullanılmadığı kriz ve misyonlarda sivil güçle beraber kullanılması, buna karşın sert gücün; NATO tarafından sağlanması, uygulanabilirlik açısından kabul edilebilir bir yaklaşımdır. AGSP'nin gelişimi açısından dikkate alındığında, AB'nin Avrupa güvenliğindeki rolünün NATO tarafından desteklenen "yumuşak ve sivil bir güç" niteliği yönünde oluşması daha uygun gözükmektedir.

Anahtar sözcükler; Güvenlik kavramı, sivil güç, temel hedef, güçlendirilmiş iş birliği, ortak çıkarlar.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE POLICY AND TURKEY'S POSITION AT THIS SECURITY ARCHITECTURE

Abstract

European Security and Defense Policy (ESDP) have started to institutionize through Western European Union (WEU), which was founded in 1954 that aimed controlling Western Germany and meeting the security necessity of Western European Nations. WEU, which had not been effective owing to NATO during Cold War, has considerably improved its institutional

* Dr.Kur.Alb., Genelkurmay Kh.

AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ

capacity with politic integration of European Union (EU) along with EU's economic integration in 1990s. French's will of separate and autonomous ESDP; the emergence of necessity a force during Balkan Crisis at 1990s; the desire of England to join ESDP; as well as EU's desire to be a global power at the New World Order have brought the improvement to the ESDP. The Union, which aimed at "soft power" perspective with Headline Goal 2003, has mainly transformed its perspective to "hard power" with Lisbon Agreement. EU which conducts various operational tasks heavily with soft power hardly seems to use hard power in any operation because of heavy budgetary burden, as well as the lack common willingness to form ESDP as seen Iraqi Crisis. Therefore, in the aspect of practicability and preventing duplication, it is widely acceptable approach to use ESDP in a missions/crises where "civilian power" is needed and where NATO does not conduct operation but provides hard power if necessary. It is a suitable course of action that the formation of EU role at European Security should be in the direction of soft and civilian power supported by NATO.

Key Words: Security concept, civilian power, headline goal, empowered cooperation, common benefits.

1. Giriş:

Avrupa'nın tarihsel süreçte güç mücadelesi; çatışma, rekabet ve savaşların merkezi olması, doğal olarak ülkelerin varlıklarını koruma gereksinimlerini sağlayacak savunma ve güvenlik olgularını ön plana çıkarmalarına neden olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşının yol açtığı acılar, savaşları önleyecek mekanizmaların oluşturulması yönündeki çabaların artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Batı Avrupa'daki orta ve küçük ölçekli devletler, Almanya'ya karşı ortak güvenlik endişesini giderebilecek, kolektif yapılanmaya dayalı ve ülkeler arası iş birliğini öngörececek bir teşkilatlanma arayışına girmişlerdir. Söz konusu ülkelerin ölümcül bir savaşı önlemeye yönelik tesis etmek istedikleri mekanizmaya, Fransa ve İngiltere'nin dâhil olması ile kurumlaşma yönünde adımların atılması sağlanmıştır. ABD'nin Avrupa güvenliğine dâhil olması ile soğuk savaşın sonuna kadar devam eden güvenlik yapısı şekillendirilmiştir.

Batı Avrupa'nın ortak güvenlik yapılanma gayretleri 1948 tarihli Brüksel Antlaşması ile başlamış, ardından başarısız Avrupa Savunma Topluluğu inisiyatifi ile devam etmiştir. Söz konusu girişim, Fransa'nın kendisinin odak olacağı bir Avrupa ortak güvenlik politikası oluşturmak istemesi nedeni ile başarıya ulaşamamıştır. Bunun yerine, 1954 yılında teşkil edilen BAB ile hükümetler arası bir ortak güvenlik teşkilatı kimliği

AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ

ortaya çıkmıştır. Ancak Soğuk Savaş döneminde NATO'nun gölgesinde kalan BAB, 1993 Maastricht Anlaşması ile Ortak Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Politikasının (ODGP) kabulünden sonra üye ülkelerce geliştirilmeye çalışılmıştır. Avrupa'nın ortak dış güvenlik politikası AGSP ile somut ve uygulanabilir bir mekanizmaya dönüşmüştür. 1998 yılında St. Malo'da düzenlenen İngiltere ve Fransa arasındaki İkili Zirve ile "siyasal gerçekçilik" yaklaşımı çerçevesinde ortak güvenlik ve savunma politikasının politik ve askerî gereksinimler doğrultusunda geliştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. 1999 Amsterdam Antlaşması ile uygulanabilir bir AGSP'nin çerçevesi belirlenmiş, 1999 Helsinki ve 2000 yılındaki Nice Zirvelerinde somut hedefler ortaya konularak Avrupa Güvenliği netleştirilmiştir. 2003 yılındaki Temel Hedefler Belgesi ile günümüzdeki yapılanmasına ulaşılmıştır.

NATO ile Avrupa arasında ortak güvenlik politikası, NATO'nun yeteneklerinden faydalanma odaklı bir yaklaşım ekseninde gelişme göstermiştir. ABD; özerk bir Avrupa Güvenlik ve Savunma yapısını, Avrupa üzerindeki nüfuzunu yitirme endişesinden dolayı ancak NATO ile uyumlu ve NATO'nun etkinliğini azaltmama koşulu ile desteklemiştir. Diğer yandan, Türkiye'nin AB üyesi olmaması ve Yunanistan'ın olumsuz tavırları nedeni ile AB Güvenlik ve Savunma Politikası, Türkiye'nin güvenlik endişelerini karşılayan bir çerçevede gelişmemiştir.

Bu makalede güvenlik kavramının anlam ve kapsamının açıklanmasının ardından Avrupa'da güvenlik oluşturma çabaları ve günümüze yansımaları irdelenecektir. Daha sonra Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının oluşum ve geçirdiği evreler, NATO-AGSP ilişkileri ile Türkiye'nin AGSP yaklaşımı ve etkileşimi betimlenmeye çalışılacaktır.

2. Güvenliğin Kavramsal Açıklaması:

Kavramsal olarak güvenlik sözcüğü, farklı biçim ve anlamlar olsa da insanoğlunun toplu yaşama geçişinden itibaren korunma, barınma ve varlığını devam ettirme gereksiniminin karşılanmasını içermektedir. Bu kavram toplumsal ve tarihsel gelişme evrelerine göre nitelik değiştirmiş, birey, aile, toplum ve ülke veya ülkeler arası

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

oluşumların korunma gereksinimlerini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Örneğin, Helenistik dönemde kent devletlerinin diğer kent devletlerine karşı varlığının korunması önemli bir güvenlik boyutunu oluştururken, emperyal dönemde imparatorluğun bütünlüğünün korunması, hazine gelirlerinin devamlılığının sağlanması ve yeni toprakların kazanılması gibi istekler güvenliğin esasını teşkil etmiştir. Ancak ulus devletlerin tarih sahnesine çıkmasından sonra güvenlik kavramı somut bir anlam kazanmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan iki kutuplu sistem, güvenlik olgusunun anlamsal olarak stratejik ve askerî içerikli olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu anlayış güvenlik kavramının içselleştirilmesine ve sadece askerî gereklilik yönünden yorumlanmasına, böylece askerî tehdit ve güç arasında doğrusal bir algımanın pekişmesine neden olmuştur. Özellikle iki kutup arasındaki askerî rekabet uluslararası sistemin temel belirleyici özelliğini oluşturduğu için, güvenlik de doğal olarak bu parametreler çerçevesinde belirlenmiştir. Ancak Soğuk Savaşın bitiminde yaşanan olaylar; iki kutuplu bir yapının betimlediği bir güvenlik kavramının olguları anlama ve irdelemede doğru sonuçlar veremeyeceği endişesi ve yaşanan somut olaylar, anılan güvenlik kavramının genişletilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Özellikle BM destekli Somali ve Balkan harekâtları başarısız devletlerin (failed states) veya etnik çatışmaların, uluslararası güvenlik tanımına girmesi yönünde gerekli altyapıyı oluştururken, bu husus aynı zamanda BM tarafından kuvvet kullanılmasının meşruiyetini genişletmiştir.¹ Bu tür olaylar BM Kuruluş İlkelerine göre nelerin uluslararası güvenliğe tehdit olabileceğinin daha da belirginleşmesine imkân yaratmıştır.²

Günümüzde devamlı bir güvenliğin oluşturulmasının bir gereklilik olduğu yönünde genel bir yaklaşım olmasına karşın, güvenlik kavramının neleri kapsaması yönünde ortak bir anlayış tam olarak

¹ Raffaella A Del Sarto; "Security and Democracy: A Reprise", *European Security*", Vol. 15, No. 4, 507-518, December 2006, s.507-517.

² Del Sarto, agm.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

oluşturulamamıştır.³ Uluslararası ilişkilerde realist ve idealist düşünce okulları arasındaki tartışmalar, güvenlik kavramının tanımlamasında da kendisini göstermiştir. Realistler, güvenlik kavramını kendi tercih ettikleri güç fikri altında incelemişler, idealistler ise, barış kavramı altında değerlendirmişlerdir.⁴ “Siyasal gerçeklik” ya da “realist yaklaşım” a göre, güvenlik algılamasının temelini güç oluşturmaktadır.⁵ Böylece güvenlik kavramını güç faktörü ile ilişkilendirerek, devamlılığını kuvvetlilik, büyüklük ve bunların sağlayacağı bütünsellik olgusu ile nitelendirmiştir. Buna göre güçlü olduğu sürece “güvenlikte hissetme” veya “güvenlik kaygısının ortadan kaldırılması” sağlanabilmektedir. Buna karşın idealistler ise, güvenliğin barışın bir sonucu olarak ortaya çıktığı yönünde bir düşünceyi savunmakta ve bu nedenle güvenliğin ancak hukukun ve kurumların değerleri tesis edildiği zaman sağlanabileceğini ileri sürmektedir.⁶

Güvenlik tanımlamalarındaki diğer bir farklılık ise, onun kapsamı ve ilintilendirildiği işlev ile ilgilidir. Geleneksel yaklaşımda güvenliği, daha belirleyici bir anlayışı içeren askerî/stratejik düzeyde ele alma hususu öne çıkmaktadır. Bu yönü ile geleneksel yaklaşımclar ile realist yaklaşımclar arasında güç ve güvenlik arasında doğrudan bir ilişki kurma çabası göze çarpmaktadır. Ancak, realist okulun güvenlik ve güç arasında ilinti kurması, sorunu daha da karmaşık hâle getirdiği ve kendi içerisinde çelişki taşıdığı ileri sürülmüştür.⁷ Buna göre güç unsuru kullanılarak, başkalarının aleyhine bir statü yaratılması, güvenlik kavramının kendisi ile çelişmektedir. Başkalarının güvenliği tehlikeye düşünce güvenliğin kendi varlığı tartışmalı hâle gelecek, bu

³ David A. Baldwin, agm.

⁴ Muharrem Gürkaynak; “Avrupa’da Savunma ve Güvenlik”, Asıl yayınevi, Ankara, Ağustos, 2004, s.2. Yazar bu görüşü Barry Buzan’ın, “People, States and Fear:An Agenda for International Security Studies in the Post Cold Era adlı eserden almıştır.

⁵ Mehmet Gönübol, Uluslararası Politika: İlkeler,-Kavramlar-Kurumlar, S yayınları, Ankara, 1993, s.3-9.

⁶ İrfan Kaya Ülger; “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Arka Planı, Oluşumu ve Temel Anlaşmazlık Konuları adlı Makale”; Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, Ankara, Seçkin yayınları, 2002, s.85.

⁷ Ülger, agm, s.86.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

koşullarda sağlanan statüko çok sağlam olamayabilecektir. Soğuk Savaş döneminde büyük devletler arasındaki askerî rekabet, uluslararası sistemin temel belirleyici özelliğini oluşturduğu için, güvenlik de doğrudan bu parametreler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, askerî araçların aşırı vurgulandığı eski ulusal güvenlik algılamalarının, günümüz küresel güvenlik sorunlarının ihtiyacını karşılamaktan oldukça uzaktır.⁸

Özellikle sınırlar arası akışkanlık yeteneği ve yüksek teknolojik devrimler, büyük ölçekli ve teknolojik destekli uluslararası terörizmin ortaya çıkmasına elverişli ortam yaratmıştır. Yine AB gibi yeni ulus ötesi büyük aktörlerin ortaya çıkışı, ulus devlet merkezli güvenlik kavramının genişletilme gereksinimini artırmıştır. Ayrıca sınırların geçirgenliği ve ulus ötesi hareketlilik, güvenliğin iç ve dış boyutu arasındaki farklılığı azaltmıştır. Bu nedenle terörizm, göç, örgütlü suçlar, nükleer silahların yayılması gibi unsurlar da güvenlik boyutuna dâhil edilmişlerdir.⁹ Ayrıca gelir dağılımı bozukluğu, işsizlik, enerji kaynaklarının yetersizliği, kuraklık, su kaynaklarının yetersizliği, ekonomik krizler gibi olgular da, bir ülkenin güvenliğini tehlikeye atan, dolayısı ile uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden etkenler arasına girmiştir.

Ülkeleri etkileyen klasik tehditler varlığını sürdürmesine karşın, günümüzde global gelişmelerin güvenlik endişelerini artırdığı görülmektedir. Özellikle küreselleşme kaynaklı ekonomik zenginlik farkı, mülteci akımlarını ve dolaylı olarak terör eylemlerini tetiklerken, küreselleşmenin çok kültürlülük destekli düşünsel retorikten beslenen aşırı mikro milliyetçiliğe yönelik endişeler de güvenlik kavramını genişletmiştir. Global düzeyde eskiden Doğu-Batı arasında uzanan çatışma eksenini, bugün Kuzey-Güney doğrultusuna kaymıştır.¹⁰ Tüm bu incelemeler neticesinde güvenliğin askerî, siyasi, iktisadi boyut dışında;

⁸ Ülger, agm, s.86. Yazar bu görüşü Dietrich Fisher'in Non- Military Aspect of Security, A System Approach adlı 1993 tarihli çalışmasından almıştır.

⁹ Del Sarto, agm.

¹⁰ Ülger, agm, s.89.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

insani, sosyal, kültürel ve çevresel boyutlara da sahip olduğunu söylemek mümkündür. Güvenlik, uluslararası/bölgesel düzeyde devlet birimi için de sınırlandırılarak kabul edilmekten çıkıp, birey, grup, toplum gibi varlıkların da bulunduğu perspektife kavuşturulmuştur.¹¹

Diğer yandan, çeşitli akademisyenler tarafından güvenliğe ilişkin farklı tanımlar yapılmıştır. Örneğin, Arnold Wolfer tarafından güvenlik “kazanılan değerler için tehlikenin olmadığı durum” şeklinde ifade edilirken, Baldwin tarafından güvenlik “sahip olunan değerlere karşı zararın en düşük olduğu hâl” şeklinde tanımlanmıştır.¹² Ancak, bu tanımlarda tehdidin ölçülmesi veya tehdidin nasıl olmadığına belirlenmesi sorularına cevap bulmanın zorluğu nedeni ile Benjamin Miller tarafından; açıklanması gereken fenomen (güvenlik) ile bu fenomeni etkileyen faktörleri sınırlayan kriterlerin belirlenerek tehdidin netleştirilmesi¹³ açılımı getirilmiştir.

Devletlerin genelde kendi ulusal güç unsurları ile güvenliklerini karşılama yetersiz kalması, devletleri ortak güvenlik arayışına zorlamaktadır. Ancak; millî güç kaynakları yeterli olsa bile, ortak bir tehdide karşı güvenliğini sağlamlaştırmak, yayılcı hedeflerini gerçekleştirmek, uluslararası platformlarda meşruiyet sağlamak ve güvenliğini daha etkin bir şekilde sağlamak amacı ile devletler kolektif güvenlik amacı ile ittifak oluşturmayı tercih edebilirler.¹⁴ Güvenliğin ittifaklarla sağlanması “ortak güvenlik” kavramının literatüre girmesini sağlamıştır. Kolektif güvenlik aynı zamanda “güvenlik ikilemini” yaratmaktadır. Çünkü bir devletin (devletler grubunun) başka bir devleti (devletler grubunu) tehdit etmesi yolu ile güvenliğini artırma

¹¹ Zeynep Yücel; “Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikasının Güvenlik Boyutu”, USAK Stratejik Gündem, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=379>, 03 Aralık 2008.

¹² David A. Baldwin, The Concept of Security, Review of International Studies 23/1 (1997), s. 526.

¹³ Benjamin Miller; ‘The Concept of Security: Should It Be Redefined?’, Journal of Strategic Studies 24/2 (2001), pp. 132.

¹⁴ Ülger, agm, s.89.

çabası, karşı tarafın güvenliğini artırma tepkisi ile karşılanacak ve bu da paradoksal olarak ilk tarafın güvenliğini tehdit edecektir.¹⁵

Güvenliğin doğrudan güç ile ilintilendirilmesinin Soğuk Savaş ve/veya daha önceki politik askerî ortamın gereklerine uygun olduğu, ancak günümüz küresel ortamının gerçekleri ile örtüşmediği tezleri gerçeği yansıtmamasına karşın, yaşanan olgular hâlen güç ve güvenlik arasındaki doğrudan ilişkiyi ortadan kaldırmaktan uzaktır. ABD'nin Irak'ı işgali, Rusya Federasyonu'nun Gürcistan'a yönelik Ağustos 2008'deki harekâtı hâlen geleneksel yaklaşımın savunduğu, gücün güvenliğe olan doğrudan katkısını sürdüreceğine işaret etmektedir. Ancak, Soğuk savaş döneminin askerî politik ortamın gerektirdiği güvenlik anlayışı, özellikle küresel gelişmelerin etkisi ile daha kapsayıcı bir yapıya dönüşmüştür. Burada AB, AGİT ve NATO gibi kuruluşların, devletlerin tehdit ve güç kullanma duyarlılıklarını azaltması, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) gibi çok uluslu anlaşmalarla güvenlik boyutundaki tehdit unsurunun şeffaflık ve denetim sistemi ile azaltılması, güvenlik ihtiyacının ortaklaşa ve büyük devletlerin himayesinde gerçekleştirilmesi ve küreselleşmenin ulus ötesi yeni güvenlik olguları yaratması gibi faktörler rol oynamıştır.

3. Avrupa Güvenlik Politikasının Tarihsel Perspektifi:

Avrupa'da ortak güvenlik düşüncesinin düşünsel temeli, Orta Çağlara kadar uzanmaktadır. Birleşik Avrupa fikri, kıtanın uzun ve genelde vahşet dolu tarihinde sık sık gündeme gelmiştir. Kutsal Roma İmparatorları, Napolyon, Hitler ve diğerleri bazen dehşet veren yollarla, soylular ittifakı, etnik birlik ve ideolojik temeller üzerinden kıtada birliği sağlamaya çalışmışlardır. Modern devletin kurulmasından itibaren, filozoflar ve siyasi düşünürler de, dar ulusal çıkarlar ve bağılıkları üzerinde bir birleşik Avrupa hayal etmişlerdir.¹⁶ İlk ortak güvenlik oluşturma politikası büyük oranda dinsel nitelikli bir karakter göstermiştir. Haçlı Seferleri ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı Avrupalıların müşterek ordu kurma gayretlerini bunun ilk örnekleri

¹⁵ Muharrem Kaynak, age. S.6.

¹⁶ Desmond Dinan, Avrupa Birliği Tarihi, Çev. Hâle Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul, Nisan 2008,s.17.

olarak görmek gerekir. Daha sonra ise Avrupa Federasyonu veya Birleşik Avrupa fikirlerinin Avrupa'yı etkilediği görülmüştür. Bu alanda ilk somut eylemler, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkmıştır. Savaşın yıkıcılığından etkilenenler, çıkış yolu olarak Avrupa devletleri arasında birlik oluşturulması fikrini öne sürmüşlerdir. İki savaş arası dönemdeki bu teşebbüsler, İkinci Dünya Savaşı yıllarında daha da netleşmeye başlamıştır. İki küresel savaşın Avrupa'ya olan korkunç etkisi, yeni bir güvenlik politikası ve kavramının gerekliliği üzerinde düşüncelerin oluşmasını sağlarken, daha bütünleştirici yaklaşım içeren Avrupa Federasyonu kurulması düşüncesi de kıta genelinde taraftar toplamaya başlamıştır.

a. Brüksel Antlaşması:

Avrupa'nın güvenliğini sağlaması amacı ile Churchill dâhil ülke yöneticileri ortak bir Avrupa Güvenliği sağlanması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ancak, ülkeler arası ilk girişim İkinci Dünya Savaşında Avrupa'ya korkunç acılar yaşatan Almanya tehdidine karşılık 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Brüksel Antlaşmasının imzalanması olmuştur. Esas itibarıyla Almanya'ya karşı imzalanan Brüksel Anlaşması, üye ülkelerin farklı güvenlik gereksinimlerini karşılayacak şekilde düzenlenmiş ve böylece SSCB'den gelecek tehdit de dikkate alınmıştır. Antlaşmanın imzalanmasından sonra gerçekleşen Prag darbesi, SSCB tehdidinin ciddiliğini ortaya koymuştur. Antlaşma, imzacı beş devletin hava güçlerinin tek bir çatı altında toplanmasını, askerî araçların ortak üretimini, Ruhr bölgesinin kolektif savunmasını öngörüyordu.¹⁷

Ancak savaştan güç kaybı ile çıkan İngiltere ve Fransa, Avrupa Savunması için ABD'nin desteğini zorunlu görüyorlardı. Bu dönemde Berlin'in SSCB tarafından ablukaya alınması, Avrupa'nın güvenliği için ABD'nin desteğinin gerekli bir koşul olduğunu ortaya koymuştu. 11 Haziran 1948'de ABD Senatosu tarafından verilen yetki (Vanderberg kararı) ile ABD hükûmeti barış zamanında Amerika kıtası dışında askerî ittifaklar imzalama imkânına kavuşmuştu. Böylece Brüksel Anlaşmasına

¹⁷ Ülger, agm, s.91.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

taraf olan devletlerle, ABD ve Kanada arasında 2 Kasım 1948 tarihinde başlayan görüşmeler, 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatını (NATO) kuran Washington Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle, ilk Avrupa Güvenlik girişimi olan Brüksel Antlaşması ile NATO'nun kurulmasının alt yapısının hazırlandığını söylemek mümkündür.

b. Avrupa Savunma Topluluğunun Kurulma Girişimi:

25 Haziran 1950'de Kore Savaşının başlaması, Avrupa'da SSCB'nin yayılmacılığına ilişkin korkuyu artırmıştır. İngiltere'nin Avrupa güvenliğinden bağımsız hareket edişi de, Batı Avrupa'nın güvenliğini sadece NATO ile sağlayamama endişesini artırmıştır. Bu nedenle Avrupa devletleri, bir Avrupa Ordusunun kurulması ve Almanya'nın silahlanmasına müsaade edilmesi dâhil, silahlanma ve savunma alanlarında yeni arayışlar içine girmişlerdir. Almanya'nın silahlandırılması konusunda bazı güvencelerle Fransa'nın ikna edilmesinden sonra, Fransız Başbakanı Pleven'in önerisi ile Avrupalı Devletlerin askerî güçlerini uluslar üstü bir yapı içerisinde, birleşme ve ortak "Avrupa Ordusu" oluşturmayı öngören, bir "Avrupa Savunma Topluluğu (AST)" fikri ortaya atılmıştır. Ancak bu girişim, Fransız parlamentosunun onay vermemesi nedeni ile gerçekleşmemiştir.

c. Batı Avrupa Birliğinin Kuruluşu (BAB):

Avrupa Savunma Topluluğu projesini ortaya atan ve daha sonra Almanya'nın silahlanmasından endişe ettiği için ek garantiler isteyen ve sonunda antlaşmayı reddeden Fransa'nın ardından, Avrupa güvenliği için inisiyatif İngiltere'ye geçmiştir. 23 Ekim 1954'de İngiltere'nin çabaları sonucu toplanan Paris Konferansı'nda üç yeni antlaşma imzalanmıştır. Bunlardan birincisi, Almanya'nın egemenlik haklarını iade etmiş ve bu ülke üzerindeki işgal statüsünü sona erdirmiştir. İkinci antlaşma ile Almanya'nın NATO'ya katılması kabul edilmiş ve nihayet son anlaşma ile 17 Mart 1948 tarihli Brüksel Antlaşması değiştirilerek, İtalya ve Almanya'nın da katılımı ile Batı Avrupa Birliği kurulmuştur.¹⁸ Askerî konulara ilave olarak, kültür ve eğitime ilişkin meseleleri de

¹⁸ Dinan, age, s 89.

kapsayan BAB, uluslar üstü olmaktan çok uluslararası nitelikte bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹

Ancak BAB'ın kuruluşu, Avrupa'nın güvenliğine önemli bir katkı sağlamamış, tam aksine Avrupa kıtasında yaşanan çekişmeyi hızlandırmıştır. SSCB, BAB'ın kurulmasının hemen ertesinde, 14 Mayıs 1955'te, daha önceden kendisine ikili anlaşmalarla bağlı olan ülkelerle Varşova Paktı'nı kurmuştur. Böylece Avrupa'nın ve Almanya'nın bölünmüşlüğü çok daha belirgin bir hâle gelmiştir.²⁰

BAB'ın NATO ile ilişkileri kuruluş antlaşmasınının 4. maddesinde belirlenmiştir. Söz konusu maddeye göre BAB'ın NATO ile sıkı iş birliğine gideceği belirtilmiş, görev çakışmaması için BAB Konseyi ve Ajansı'nın sahip oldukları tüm bilgi ve görüşleri NATO askerî birimlerine iletmeleri öngörülmüştür. Bu karmaşık yapının ardında yatan nedenler ise, BAB'ın ABD'ye yakın duran İngiltere girişimi ile hayata geçirilmesi, BAB üyesi ülkelerin askerî güçlerinin yetersiz oluşu ve ABD'nin askerî desteğine olan gereksinimidir. Güvenlik ve savunma fonksiyonlarını NATO'ya havale etmesi nedeni ile BAB, Soğuk Savaş döneminde işlevsiz kalmıştır. BAB'ın yeniden ön plana çıkması Varşova Paktı ve SSCB'nin dağılmasından sonra gerçekleşmiştir.²¹

ç. Avrupa Topluluğu'nun Dış Politikası (Avrupa Siyasi İş Birliği-ASB):

AST ve ASB'yi kurmada yaşanan başarısızlık, öncelikle ulusal egemenlik yetkilerini daha az kısıtlayıcı olan ekonomik alanlarda entegrasyon sağlanması fikrini kuvvetlendirmiştir. Günümüzde AB'nin birinci sütununu oluşturan Topluluklar içinde üç örgüt yer almaktadır. Bunlardan birincisi olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), 1951 yılında Paris Antlaşması ile kurulmuştur. Fransa, İngiltere, Almanya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg kurucu üyelerdir. Aynı

¹⁹ BAB'ı tamamlayan üç protokolden birincisiyle Avrupa ülkelerindeki silahların belli bir tavanı aşmaması öngörülmüş ikincisinde kara ve hava kuvvetleri için ülke tavanları belirlenmesi kabul edilmiş ve sonucunda ise ulusal düzeyde silahlanmanın denetimi için Batı Avrupa Birliği Ajansı adıyla bir birim kurulması kararlaştırılmıştır.

²⁰ Ülger, agm, s.97.

²¹ Ülger, agm, s.98.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

ülkelerin katılımı ile 1957 yılında Roma Antlaşmaları ile iki yeni örgüt daha kurulmuştur: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET).²² Üç ayrı örgütün oluşturduğu yapı, uzunca bir süre "Ortak Pazar", "Avrupa Toplulukları", "Avrupa Topluluğu" gibi isimlerle anılmıştır.²³ Avrupa Topluluklarını kuran devletler, modern ulus devletinin damgası olan egemenlik haklarını; ortak barış, ekonomik bütünleşme ve uluslar üstü yönetim için sınırlandırmayı tercih etmişleridir.²⁴

Avrupa Topluluklarının kuruluş belgelerine bakıldığında, temel amacın ekonomik bütünleşme olarak ifade edildiği gözlemlenmektedir. Bu belgelerde siyasal bütünleşme amacı zımni olarak kabul edilmiş olmakla birlikte, bu konuyu düzenleyen bir örgüt yapısı ve politika belirlenmemiştir. Bununla birlikte siyasal birlik hedefine yönelik girişimler, kuruluşundan itibaren birbirini takip etmiştir. Bu amaca yönelik öneriler genelde Fransa'dan gelmiştir; bunun bir nedeni, Fransa'nın AT içinde öne çıkmak ve kendi denetimi altında bir Avrupa oluşturmak düşüncesidir.²⁵

Savunma politikasını içermeyen Avrupa Siyasi İş Birliği, 1987 yılında yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi ile Topluluk Antlaşmalarına dâhil edilmiştir. Üye Devletlerin bir Avrupa dış politikası oluşturma ve uygulama sorumluluğunu hukuken üstlenmeleri, 1987 yılında yürürlüğe giren Tek Senet ile sağlanmıştır. Bununla birlikte bu alandaki iş birliğinin düzeyi değişmemiş, hükümetler arası boyutta kalmıştır. AT'de Güvenlik ve Savunma konusu genelde NATO ile ilintili olarak değerlendirildiğinden bu antlaşmaya dâhil edilmemiştir.

ABD, Avrupa'daki siyasi ve ekonomik yapılanmaları beklenenin aksine olumlu yönde desteklemiştir. Çünkü Rusya tehdidine karşılık ABD'nin Avrupa'nın askerî ve siyasi desteğine ihtiyacı vardı. Ancak, ABD'nin Avrupa ülkelerinin müstakil olarak

²² Sebnem Uduş, " Turkey and the Emerging European Security Framework", Turkish Studies, VDU, No.2 (Autumn 2002). pp.69-113.s.71

²³ Ülger, agm, s.98.

²⁴ Dinan, age, s 17.

²⁵ Ülger, agm, s.99.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

silahlanarak kendisine askerî açıdan rakip olmalarını da istememekteydi. Bu nedenle ABD, AST gibi Avrupa'ya has askerî iş birliği girişimleri engelleyerek, yerine Avrupa'nın ekonomik iş birliğini öngören yaklaşımları desteklemiştir. Böylece ABD, hem Rus tehdidine karşı Avrupa'nın askerî potansiyelinin desteğini sağlamış hem de ileride herhangi bir Avrupa ülkesinin kendisine tehdit olmasını engellemiştir.²⁶

Ancak, Vietnam Sendromunun yarattığı psikolojik etki ve ABD'nin özellikle Reagan döneminde pervasızca yürüttüğü dış politika (Merkezi Amerika'da yürüttüğü Operasyonlar, Yıldız Savaşları Projesini Anti Balistik Füze Antlaşmasına karşı başlatılması, Libya'nın 1986'da bombalanması); Avrupa ülkelerinin Atlantik dayanışmasından ayrışmasına ve bağımsız Avrupa Güvenlik yapılanmasına katkıda bulunmuştur.²⁷

Soğuk Savaşın bitimi ile uluslararası ilişkileri ve devletlerin dış politika kararlarını şekillendiren parametreler de değişmiştir. İki Almanya'nın birleşmesi, SSCB'nin ve Varşova Paktı (VB)nın dağılması özellikle Avrupa'da askerî ve siyasi sistemlerde bir küresel değişim ve geçiş döneminin yaşanmasına neden olmuş, ayrıca "risk, tehdit, güvenlik ve savunma" kavramlarının da yeniden tartışılmasına gerekçe oluşturmuştur. Yeni dönemde, bir önceki döneme benzer belirgin bir düşman/tehdit odağı bulunmaması, tehdidin oluşumu, hedefi ve yöntemleri üzerindeki belirsizliği arttırmıştır. Tehdit; "ani, büyük ve baskın" tarzındaki niteliğinden "belirsizliğe"; ortak tehdit/düşman bir devlet/pakt olan "somut bir olgudan" "belirsiz" ve "risk" niteliğini içeren "soyut bir olguya" dönüşmüştür. ABD'nin tek hegemonik güç olarak ortaya çıkışı Avrupa'nın ABD için öneminin kısmen azalmasına, ayrıca orduların klasik sınırları koruma görevlerinin ortadan kalkmasına ve orduların önemli oranda küçülmesine neden olmuştur. Bununla birlikte kolektif güvenlik ve önleyici müdahale Avrupa-Atlantik hattının ortak özelliği olmuştur. Avrupa'da doğrudan bir tehdit riskinin sifıra inmesi, Avrupa Toplulukları bünyesinde ekonomik bütünleşmelerini

²⁶ Hakan Keskin, Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği, Nobel yy, Ankara, 2008, s.6.

²⁷ Alyson J. K. Bailes; "NATO's European Pillar: The European Security and Defense Identity", Defense Analysis Vol. 15, No. 3, pp. 305-322, 1999.

büyük ölçüde tamamlamış olan Devletlere, siyasi bir bütünleşme için uygun tarihsel koşullar yaratmıştır.

d. Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Savunma Politikasının Oluşum Süreci (Maastricht, Amsterdam ve St. Malo Antlaşmaları, Köln, Helsinki ve Nice Zirveleri), Lizbon Antlaşması):

Soğuk Savaş döneminin yarattığı güvenlik ortamında siyasi birlikteliğini derinleştiremeyen Avrupa Topluluğu, 15 Aralık 1990 tarihindeki Roma Zirvesi ile ekonomik entegrasyonu siyasi birlikteliğe dönüştürmeyi amaçlamıştır. 11 Aralık 1991 tarihinde imzalanan ancak Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması (ABKA) ile AB'nin kurulması sağlanmıştır.²⁸

Antlaşma ile BAB'ın, ABKA'nın ayrılmaz bir parçası olduğu ve AB'nin ortak savunma politikasında daha önemli bir rol oynaması kabul edilmiştir. Bu kapsamda BAB'ın 19 Haziran 1992'de tarihinde aldığı "Petersburg Kararları" ile bir güvenlik ve savunma örgütü olarak Avrupa Birliğine bağlı olduğu bir kez daha teyit edilmiştir. Petersburg Kararları ile AB'nin kriz yönetimine ilişkin üstleneceği görevler²⁹ belirlenmiştir.

11 Ocak 1994 tarihinde yapılan NATO Brüksel Zirvesi'nde ABD tarafından NATO'nun Avrupa kanadının güçlendirilmesi için bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK)nin oluşturulması ve Birleşik Müşterek Görev Kuvveti (*Combined Joint Task Forces-CJTF*) adı altında ortak bir savunma biriminin kurulması kararlaştırılmıştır.³⁰ 1996 yılındaki Berlin Zirvesi'nde temelleri atılan ve daha sonra Berlin-Plus adını alan bu mekanizma itibarıyla, AGSK'nin oluşturulması için AB ile

²⁸ Kurucu Antlaşmasının üç sütunundan ikincisini teşkil eden Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nın (ODGP) oluşturulması ve söz konusu politikanın üye Devletler arasında iş birliğine dayalı hükümetler arası karakterini ön planda olması kararlaştırılmıştır. Böylece güvenlik kavramı ilk kez Kurucu Antlaşmalara dâhil edilmiştir.

²⁹ Ülger, agm, s.103. Bu bağlamda söz konusu görevlerin barışın yeniden tesisi dâhil olmak üzere; kriz yönetimindeki müdahâle güçlerinin görevleri, insani yardım ve kurtarma ile barışı koruma görevleri içerdiği vurgulanmıştır.

³⁰Declaration of the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council (The Brussels Summit Declaration), <http://www.nato.int/docu/basicxt/b940111a.htm>.

NATO arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde BAB'nin etkinleştirilmesine büyük önem verilmiştir.³¹

AB bünyesinde NATO'nun destekçileri olarak bilinen devletlerin özerk Avrupa Güvenlik Politikalarına yönelik endişelerini gidermek amacı ile 03 Haziran 1996 yılında Berlin'de yapılan NATO Dışişleri Bakanları toplantısında, AGSP'nin daha çok NATO içinde geliştirilmesi ve AB'nin BAB aracılığı ile güvenlik alanında daha fazla söz sahibi olması benimsenmiştir.³²

BAB ile ilgili düzenlemeler 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile teyit edilmiş ve ODGP'nin kurumsal yapısına, karar alma sürecine ve tasarruf türlerine ilişkin değişiklikler yapılmıştır. AB Bakanlar Konseyi'ne ortak eylem ve ortak tutum kararları alabilme yetkisi verilmiş ve üye devletler arasında sistematik bir iş birliği benimsenmiştir.³³ Bu kapsamda ayrıca, ODGP'nin yürütülmesi için bir Yüksek Temsilcilik oluşturulmuş ve Petersberg Görevleri'nin ODGP kapsamında değerlendirilmesi ile de Birliğin geliştirmek istediği yeni güvenlik kimliğine katkıda bulunulmuştur.³⁴ Anılan Anlaşmalar çerçevesinde, Birliğin uygulayacağı ortak stratejileri saptamak için Avrupa Birliği Konseyi görevlendirilmiştir.³⁵

Maastricht Anlaşması ile oluşturulmuş ve Amsterdam Anlaşmasıyla detaylandırılmış olan Avrupa Birliğinin ikinci sütunu ODGP'nin³⁶ Maastricht Antlaşmasında "ortak tutumlar", "ortak eylemler" ve "ortak kararlar olarak sayılan araçlarına, Amsterdam

³¹Barış Özdal; "Lizbon Reform Antlaşmasının Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına İlişkin Düzenlemelerin Analizi" Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 4, Sayı 7, Haziran 2008, s.125-162, "http://www.harpak.tsk.mil.tr/Dokuman/GSD_HAZİRAN_2008_BASKI.pdf

³² Kamuran Reçber; "Avrupa Güvenlik ve Savunma Sisteminde NATO Dışlanıyor mu?" Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 5, Temmuz 2005, Yıl3, s.91-102.

³³ Barış Özdal; "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Avrupa Güvenlik Savunma Politikasının Rolü", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 5, Temmuz 2005, Yıl 3, s..305-324.

³⁴ Şeyhmus Demir, "Bir Askerî Güç Olarak Avrupa Birliği; İmkânlar ve Sorunlar (Avrupa Güvenlik ve Savunma Konsepti Açısından Bir Parametre: Avrupa Ordusu)", E-Akademi, Ocak 2007, Sayı 71, http://www.e-akademi.org/makaleler/sdemir-1.htm., 3 Aralık 08.

³⁵ B. Esra Çayhan; "Avrupa Güvenliği ve Savunma Politikası ve Türkiye", Akdeniz Üniversitesi, İİBF dergisi, Sayı: 3, 2002, s.45.

³⁶ Çayhan, agm.,s.45.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

Antlaşması ile "ortak stratejiler" de eklenmiştir.³⁷ Böylece ortak eylemler ve ortak tutumlar arasındaki ayırım, önceki düzenlemelere göre daha çok netliğe kavuşturulmuştur.³⁸

BAB'a AB'nin savunma boyutu niteliğinin yanı sıra, NATO'nun Avrupa ayağını güçlendirecek bir kurumsal kimlik verilmek istenmiştir. Bunun ardındaki düşünce; özerk bir AGSP isteyenlerle NATO içinde AGSP'yi oluşturmak isteyen ülkeleri uzlaştırmak ve ABD'nin özerk bir AGSP'ye karşı muhalefetini azaltmaktır. Bu yaklaşım çerçevesinde AGSK kavramı tek başına kullanılmamaya özen gösterilmiş ve NATO içindeki AGSK'den söz edilmiştir.³⁹

Ancak, 1990'lı yılların ortalarından itibaren Balkanlar'da yaşanan karışıklıklar, AB'nin güvenlik ve savunma alanlarındaki açılımların işlevselliğinin yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur.⁴⁰ Söz konusu etnik çatışmalarda AB'nin başarısız oluşu ve ancak ABD'nin önderliğinde NATO'nun müdahil olması ile çatışmaların durdurulabilmesi, AB üyesi devletler arasında daha etkin bir ODGP oluşturulması yönünde bir düşüncenin gelişmesine neden olmuştur.^{41 42}

Daha önceleri bağımsız bir AB güvenlik oluşumuna karşı çıkan İngiltere, AB Para ve Maliye Politikasına dâhil olmayınca, AB'den tamamen uzaklaşmamak amacı ile bu kez ODGP'ye dâhil olmuştur. 4 Aralık 1998 tarihinde yapılan St. Malo İkili Zirvesinde, İngiltere ve Fransa, AB'nin ODGP kapsamında bir güvenlik aktörü olarak imkân ve yeteneklerinin arttırılması ve Birliğin savunma yapısının geliştirilmesi konularında mutabık kalmışlardır.⁴³ 23–24 Nisan 1999 tarihleri arasında

³⁷ Ülger, agm, s.102.

³⁸ Barış Özdal&Memmet Genç; "AGSP'nin Türkiye –AB İlişkilerine Etkileri", Aktüel y., Şubat, 2005, s.142.

³⁹ Çayhan, agm.,s.43.

⁴⁰ Sebnem Udum, agm.s.82.

⁴¹ Barış Özdal; "Lizbon Reform Antlaşmasının Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına İlişkin Düzenlemelerin Analizi", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 4, Sayı 7, Haziran 2008, s.125-162, "http://www.harpak.tsk.mil.tr/Dokuman/GSD_HAZİRAN_2008_BASKI.pdf.

⁴²Barry R. Posen;" European Union Security and Defense Policy: Response to Unipolarity", Security Studies 15, no. 2 (April–June 2006): 149–186.

⁴³ Barry R. Posen; European Union..s 180.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

Washington'da yapılan NATO Zirvesi'nde⁴⁴ NATO'nun "yeni stratejik konsepti" onaylanmıştır. Ayrıca St. Malo Zirvesi'nin ardından başlayan bir AGSP oluşturulmasına, AGSK'nin NATO bünyesinde geliştirilmesi şartına bağlı olarak ABD tarafından destek verilmiştir. Bunun yanı sıra Avrupalı Müttefiklerin, bir kriz çıkmadan önce bir takım önlemleri "soft power"-yumuşak güç- olarak, 'önalıcı angajman' (pre-emptive engagement)'lar kapsamında alabilmesi karara bağlanmıştır.⁴⁵

1999 NATO Washington Zirvesi'nde, Avrupa ile ilgili sorunlarda ilk görevin NATO'ya ait olduğu, NATO'nun bir bütün olarak katılmadığında görevin AB tarafından üstlenilmesi öngörülmüştür. AB'nin NATO imkânlarından yararlanmak istediği her seferde NATO Konseyi'nden onay alacağı belirtilmiştir.⁴⁶ Washington Zirvesi'nde kabul edilen dokümanlarda; tüm Avrupalı müttefiklerin, NATO ve BAB'ta geliştirilen düzenlemelere uygun olarak AGSK içinde yer alması gerektiği, NATO ve AB'nin, NATO ve BAB arasındaki mevcut düzenlemelerin üzerine tesis edilecek şekilde ortak danışma ve iş birliğini geliştirecekleri, AB üyesi olmayan NATO ülkelerinin AB önderliğindeki bir harekâta mümkün olan en kapsamlı şekilde katılımlarının sağlanacağı belirtilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin önemle üzerinde durduğu, AB'nin NATO imkân ve kabiliyetlerini kullanması konusu da görüşülmüş ve İttifaka üye Devletlerin, AB'nin NATO askerî imkânlarına erişimini her operasyon için ayrı olarak (case-by-case basis) değerlendirmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye, NATO nezdinde alınan bu kararın uygulanmasını, özellikle Marsilya Deklarasyonu ile BAB'ın işlevsiz hâle getirilmesi ile gelişen süreç içinde talep etmiş ve karardan geri dönülmesine Ankara Mutabakatı'nın kabulüne kadar karşı çıkmıştır.

Aralık 1999 tarihlerinde yapılan AB Helsinki Zirve Sonuç Bildirgesi'nde "*kriz yönetimi*" için bir müdahâle unsurunun kurulması,

⁴⁴ NATO Washington 1999 Zirvesi için; <http://www.nato.int/docu/comm/1999/comm99.htm>.

⁴⁵ Barış Özdal; "Lizbon Reform Antlaşmasının Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına İlişkin Düzenlemelerin Analizi" Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 4, Sayı 7, Haziran 2008, s.125-162.

⁴⁶ Hasret Çomak; "Güvenliğin Yeni Boyutları, NATO ve Türkiye", TASAM, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1360>, 20 Aralık, 2008, Ayrıca; "Türkiye, NATO, AGSK, AGSP" ", <http://stradigma.com/turkce/subat2003/makale6.html>.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

ancak bu oluşumun askerî değil, daha çok sivil bir birim (*soft power*) şeklinde yapılanması karara bağlanmıştır.⁴⁷ Bu kararlar çerçevesinde, danışma görevini üstlenecek kurumlar olan, “*Siyasi ve Güvenlik Komitesi*” ile AB bünyesinde askerî eylemlerin gerçekleştirilmesinden sorumlu olacak geçici (*sürelî*) bir “*Askerî Komite*” oluşturulmuştur.⁴⁸ Ayrıca, AB öncülüğünde AGSP kapsamında yapılacak olan operasyonlarda kullanılmak üzere, 4000 km mesafeye intikal ettirilebilecek 60 bin kişiden oluşan, 60 günde aktif hâle gelen, bir yıl sürdürülebilen, 400 uçak ve 100 gemi ile desteklenecek bir temel hedef kuvveti oluşturulması öngörülmüştür.⁴⁹

Sonuç Bildirgesi’nde ayrıca, Petersberg Görevleri’ni yerine getirmek için hazırlanması planlanan bu kuvvetin, “*Avrupa Ordusu*” olarak algılanmaması gerektiğine işaret edilirken, AB üyesi Devletlerin kolektif savunmasında NATO’nun hâlâ temel bir örgüt olmaya devam edeceği de önemle vurgulanmıştır. 2000 yılında gerçekleşen Feira Zirvesi’nde ise üye Devletlerin kriz yönetiminde kullanılabilir 5.000 kişilik bir polis gücünü oluşturmaları öngörülmüştür.⁵⁰ Helsinki Zirvesinden sonra NATO’nun bünyesinde geliştirilen “kimlik” olgusu yerine AB’ye özgü bağımsız güvenlik politikasını içeren OGSP’den bahsedilmeye başlanmıştır. Gözlemlenen terim farklılığı, yani ‘kimlik’ten ‘politika’ya geçiş, ortak güvenlik ve savunma konusunun sadece kavramsal düzeyde tartışılır olmaktan öte, uygulamaya da konulacağı habercisi olmuştur.⁵¹ Nice Antlaşması ile AB üyesi Devletler arasında ODGP’nun ve AGSP’nun kurumsallaşması büyük bir önem taşımıştır.⁵² Amsterdam Antlaşması’nda olduğu gibi, Nice Zirvesi’nde alınan kararlar itibarıyla da “savunma” konuları, güçlendirilmiş iş birliği prensibi dışında bırakılmıştır. Nice Zirvesi’nde ayrıca, AGSP çerçevesinde oluşturulan “*Acil Müdahâle Gücü*” içinde

⁴⁷ Alyson J. K. Bailes; “NATO’s European Pillar: The European Security and Defense Identity”, *Defense Analysis* Vol. 15, No. 3, pp. 305–322, 1999.

⁴⁸ Barry R. Posen; “European Union...s.181.

⁴⁹ H.Çomak; agm.ler.

⁵⁰ Barış Özdal, agm.

⁵¹ B.Esra Çayhan, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”, Akdeniz Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi, s. 47, (3) 2002.

⁵² Barış Özdal, “AGSP’nun Türkiye...”, op. cit., s. 146-147.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

faaliyet göstermek üzere, AB Bakanlar Konseyi bünyesinde sürekli olarak çalışmalarda bulunacak, “Siyasi ve Güvenlik Komitesi”, “Askerî Komite, “Askerî Karargâh” isimli üç yeni birim oluşturulmuş ve BAB’ın operasyonel faaliyetlerinin büyük bir bölümü, AB tarafından devralınmıştır.⁵³

Nice Antlaşması çerçevesinde, BAB’ın AB içindeki rolüyle ilgili hükümler ABKA’dan çıkarılmıştır. AB, Helsinki zirvesinde NATO’nun müdahale etmek istemediği uluslararası krizlere, kendisinin alacağı kararlar doğrultusunda askerî operasyonları yapmayı ve buna yönelik kurumsal yapıyı oluşturmayı kararlaştırmıştır. Bu yeni kurumsal yapılanma, BAB’da ortak üyelik statüsüne sahip ülkeler açısından sorunlar yaratmıştır. Türkiye’nin de aralarında bulunduğu söz konusu ülkeler, Petersberg görevlerinin yerine getirilmesinde BAB’ın devre dışı kalmasıyla birlikte, BAB aracılığıyla AB ile kurdukları bağlantıyı yitirerek AB karar alma mekanizmalarından tamamıyla dışlanacakları endişesine kapılmışlardır. Aslında bu tür endişeler, Köln ve Helsinki Zirvelerinde öngörülmüş ve zirve sonuçlarında, ortak bir güvenlik ve savunma politikası geliştirme çabaları sırasında, AB ve NATO arasındaki danışma ve iş birliğinin sürdürüleceği, AB üyesi olmayan NATO Müttefiklerinin de bu yeni sürece katkıda bulunabilmeleri amacıyla gereken düzenlemelerin yapılacağı ve BAB’ın ortak üyelerinin de söz konusu sürece katılabilmeleri için gayret sarf edileceği belirtilmiştir.

AB üyesi olmayan NATO Müttefiklerinin durumu konusunda, özellikle Türkiye’nin AGSP ile ilgili itirazları, AB açısından en önemli sorunlardan biri hâline gelmiştir.⁵⁴ AGSP hakkında ABD’nin yaklaşımı da başlangıçta eleştirel ve temkinli olmuş, ancak, ABD’nin kaygıları büyük ölçüde giderilebilmiştir. Türkiye açısından bakıldığında, başlangıçta verilen sözlerin yerine getirilmediği ve AB üyesi olmadığı gerekçesi ile AB’nin OGSP karar mekanizmalarında yer alamayacağı belirtilmiştir. AB’nin “katılım” bağlamında ortaya konan düzenlemeleri Washington Zirvesi’nde belirlenen çerçeveye uymamıştır. BAB’da elde

⁵³ H.Çomak; “Türkiye NATO, AGSK ve AGSP”, Stradigma.com, 10 Aralık 08.

⁵⁴ B.Esra Çayhan, agm.49,50.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

edinilen kazanımlar dikkate alınmamış, aksine AB üyesi olmayan Avrupalı müttefiklere karşı ayrımcılık yapılmış, "güvenceli erişim" ile "güvenceli katılım" arasında hakkaniyete uygun bir uyum sağlanamamıştır.⁵⁵ Bu gelişme üzerine Türkiye, AB'nin NATO imkân ve yeteneklerinden "sınırsız güvenceli erişim" statüsünde yararlanabilmesine ilişkin bir kararın alınmasına onay vermemiştir. Bu süreç içerisinde, NATO üyesi Devletlerin kazanılmış statülerine zarar gelmeden, AB üyesi Devletler arasında bir ODGP ve dolayısıyla AGSP'nin oluşumunu başından beri desteklediğini açıkça ortaya koyan ABD ise özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde yaşadığı terör saldırısının küresel güvenlik politikalarında yaptığı değişiklik sonucunda, AGSP'nin bir an önce hayata geçirilmesini kendi güvenlik stratejileri açısından daha fazla önemsemeye başlamıştır.⁵⁶

ABD, bu kapsamda ilk olarak AB'nin, NATO'nun askerî imkân ve kabiliyetlerinden yararlanma talebini, AB karar mekanizmasında yer almadığı için veto eden Türkiye'yi iknaya çalışmıştır. Bu çerçevede, ABD ve İngiltere ile Türkiye'nin yürütmüş olduğu müzakereler sonrasında, 21 Kasım 2001 tarihinde "Ankara Mutabakatı"⁵⁷ adı verilen uzlaşmaya varılmıştır. Yunanistan'ın isteği üzerine Ankara Mutabakatı'na Laeken ve Sevilla Zirveleri'nde yer verilmemiş olmakla birlikte, 24-25 Ekim 2002 tarihlerinde Brüksel'de yapılan Avrupa Konseyi toplantısında, AB üyesi olmayan Avrupalı müttefiklerin AGSP'ye katılımları konusunda ilerleme sağlanmış olup, 12-13 Aralık 2003 tarihlerinde gerçekleşen Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin AGSP'nin gelişimi konusundaki kaygıları dikkate alınmıştır. Ayrıca, NATO ile Barış için Ortaklık Anlaşması (BİO) imzalamamış olan Kıbrıs Rum Kesimi'nin NATO imkânları kullanılarak yürütülecek operasyonlara katılmaması ve NATO'nun gizli evraklarına GKRY'nin ve Malta'nın erişimine izin verilmemesine karar verilmiştir. Böylece,

⁵⁵ H.Çomak; "Türkiye, NATO, AGSK ve AOGSP", Stradigma.com, 10 Aralık 08.

⁵⁶ H.Çomak; "Türkiye, NATO, AGSK ve AOGSP", Stradigma.com, 10 Aralık 08.

⁵⁷ Genel ve soyut olarak belirtirsek Ankara Mutabakatı'nda, AGSP'nin kriz hâlinde bir NATO üyesine karşı kullanılamayacağı öngörülmüş ve Ege sorunu gibi NATO müttefikleri arasındaki sorunlara ve Kıbrıs sorunu gibi BM gözetimindeki konulara AB'nin taraf olmaması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Özdal, "AGSP'nin Türkiye...", op. cit., s. 206-208.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

Türkiye'nin OGSP'nin Kıbrıs'ta kullanılacak olmasına ilişkin kaygıları da giderilmiştir.⁵⁸ Bu antlaşmanın günümüzdeki Reform Antlaşması ile olabilecek ilintisi daha sonra incelenecektir.

11 Eylül sonrası süreçte AB içerisindeki bazı diğer alanlarda da önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. AB, Kasım 2001'de, gelecekteki güvenlik riskleri ile başa çıkmak amacı ile bir "Avrupa Yetenek Eylem Planı-*European Capability Action Plan*-"nı kabul etmiş, Aralık 2002'de ise "*Acil Müdahâle Güçleri*" kurma niyetini belirtmiştir. 17 Mart 2003 tarihinde ise NATO-AB arasında müşterek çalışma esaslarını belirleyen "Berlin-Plus"⁵⁹ paketi kabul edilmiş ve AB'nin, NATO planlama usullerine girişi, komuta ilişkileri ve İttifak'ın imkân ve kabiliyetlerini kullanması hususlarında uzlaşmaya varılmıştır. Mayıs 2003'te ise iki kurum arasındaki ilişkileri güçlendirme amacı taşıyan "*NATO-AB Yetenek Grupları*" kurulmuştur.⁶⁰

12 Aralık 2003 tarihinde ise AB üyesi Devletlerin Devlet ve Hükûmet Başkanları, Roma'da, OGSP Yüksek Temsilcisi Javier Solana tarafından hazırlanan "Avrupa Güvenlik Stratejisi" olarak tanımlanan bağlayıcı bir askerî stratejiyi kabul etmişlerdir.⁶¹

AB, Yeni Güvenlik Stratejisi doğrultusunda Mayıs 2004'te Temel Hedef 2010'a yönelik yeni bir planı onaylamıştır. Bu Plan, 2010 yılına kadar AB'nin küresel çaptaki askerî müdahaleleri için silahlı gücün inşa edilmesini öngörmekte, bu görevi yerine getirecek birliklerin iki ayaklı

⁵⁸Barış Özdal; "Lizbon Reform Antlaşmasının...,Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 4, Sayı 7, Haziran 2008, s.125-162.

⁵⁹*Berlin-Plus* düzenlemeleri, 1999 NATO Washington Zirvesi, AB Nice Zirvesi ve 16 Aralık 2002 tarihinde açıklanan AB-NATO ortak bildirgesinde yer alan hususlar üzerine inşa edilmiş olup şu dört unsurdan oluşmaktadır: "AB'nin NATO'nun operasyonel planlamasını kullanabilmesinin garanti edilmesi; AB'nin NATO yetenekleri ve ortak varlıklarını kullanabilmesi; AB başkanlığındaki operasyonlar için NATO Avrupa komutanlığı seçeneğinin bulunması (NATO'nun Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı (SACEUR) Vekili'nin Avrupa'daki rolünün geliştirilmesi dahil); ve NATO savunma planlama sisteminin gerektiğinde AB operasyonları emrine kuvvet verilecek şekilde uyarlanması". EU-NATO: The Framework for Permanent Relations and Berlin Plus, <http://ue.eu.int/uedocs/>.

⁶⁰Barış Özdal, agm.

⁶¹AB'nin kabul ettiği ilk Güvenlik Stratejisi olan bu belgede, Birliğe yönelik yeni küresel tehditler ve stratejik hedef; terörizm ile mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasına karşı mücadele ve örgütlü suçlara karşı mücadelenin bir aracı olarak "başarısız devletlere" yardım şeklinde saptanmıştır.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

olarak, Avrupa müdahale birlikleri ile bu birliklere bağlı 60.000 kişilik güç ve Avrupa Muharebe Grupları (*MG-European Battle Groups*) adlı küçük muharip birliklerinden oluşturulması öngörülmektedir.⁶² Temel Hedef 2010, Temel Hedef 2003'e göre "niteliksel" yönü ağır basan, dolayısı ile kuvvet ve personel sayısı gibi "niceliksel" taahhütlerden daha çok, AGSP'yi ileri götürecek askerî yeteneklerin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Acil Müdahale Gücü'nü yeni oluşumlar ile destekleme çalışmalarını hızlandırmak için AB Dışişleri Bakanları, Mayıs 2006'da Brüksel'de yapılan Genel İşler Konseyi'nde, OGSP kapsamında 2010 yılına kadar tamamlanması öngörülen askerî yetenekleri de belirlemişlerdir. Muharebe Grupları (MG)nın, Acil Müdahale Gücü'nden farklı olarak 15 gün içerisinde harekete geçebilmesi ve operasyon kararı verildikten en fazla 10 gün içinde konuşlanabilmesi amaçlanmıştır.⁶³ Türkiye hâlen İtalya ve Romanya ile bir AB MG oluşturma faaliyetlerini sürdürmektedir. Söz konusu MG'nın 2010 yılının ikinci yarısından sonra göreve hazır olması planlanmıştır.

AB'nin askerî alanda attığı adımlar, Birliğin bir "sert güç" olma amacını taşımadığı şeklinde değerlendirilmiştir. AB'nin uluslararası bir aktör olarak özellikle "yumuşak güç" ögesi olması gerektiği düşünülmektedir. Fakat AB'nin bir "yumuşak güç" olarak uluslararası sistemde yer alması ancak bir jandarma ve polis gücü oluşturulması ile daha etkin hâle gelebilir.⁶⁴ Bu amaç doğrultusunda 2004 yılında Fransa, İspanya, İtalya, Portekiz ve Hollanda'nın katkıları ile 800 kişilik bir jandarma gücü kurulmuştur. 23 Ocak 2006 tarihinde ise Avrupa Jandarma Gücü (EUROGENDFOR) karargâhı Vicenza/İtalya'da açılmıştır. Avrupa Jandarma Gücü, NATO'ya bir rakip olarak değil, AB'nin uluslararası etkisini artırmak için kurulmuştur.

⁶²Anthony King; " The Future of the European Security and Defence Policy", Contemporary Security Policy, Vol.26, No.1 (April 2005), pp.44–61,s.50.

⁶³Christopher Reynolds; "Military Capability Development in the ESDP: Towards Effective Governance?

Contemporary Security Policy, Vol.28, No.2 (August 2007), pp.357–383.

⁶⁴Barış Özdal, agm.

**AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ**

AB Konseyi tarafından Aralık 2004'te kabul edilen Sivil Hedef 2008'de, AB'nin kriz yönetimi alanlarındaki sivil yeteneklerinin geliştirilmesi öngörülmektedir. Türkiye asli sayılması kaydı ile Sivil Hedef 2008'e "Polis" bölümü için 74 jandarma, 50 polis; "Hukukun Üstünlüğü" bölümü için 34 personel; "Sivil Yönetimi" bölümü için 15 personel olmak üzere 174 personel ile katkı yapmayı taahhüt etmiştir.

Günümüzde AB'nin askerî alanda oynadığı role ilişkin üç oluşum tamamlanmak üzeredir. Bunlar 2003'te operasyonel hâle gelen Acil Müdahale Gücü, Avrupa Muharebe Grupları ve Avrupa Jandarma Gücü'dür⁶⁵. Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin kabulü ile yaşanan gelişmelerin sonucunda; AB'nin, 'önalıcı angajman' (*pre-emptive engagement*) kavramı yerine, 'önleyici angajman' (*pre-ventive engagement*) kavramını uygulamaya geçirmek amacıyla olduğu⁶⁶ şeklinde bir değerlendirme yapmak olasıdır.

Özetle AB'de güvenlik, zamanla hem bir kavram hem de bir politika olarak ilerleme kaydetmekte ve kurumsal bir yapıya kavuşmaktadır. Güvenliğin gelişme süreci Alman-Fransız rekabetinin ortadan kaldırılması, ortak ve egemen üst kurumların benimsenmesi, ortak çıkar tanımlamaları, 1990'ların ortalarından itibaren üyeler arasında güvenliğin iş birliği ve genişleme yoluyla sağlanması, bir algılama, tanımlama, politika ya da uygulama olarak güvenliğin ODGP ve AGSP bünyesine alınması⁶⁷ olarak tanımlanabilir.

e. Lizbon Zirvesi ve Reform Antlaşması, Süreç ve Avrupa Güvenliğini Etkileyen Önemli Değişiklikler:

2001 yılı Aralık ayında yapılan Laeken Zirvesi ile başlayan süreç sonunda, 17 - 18 Haziran 2004 tarihlerinde Devlet ve Hükûmet Başkanları düzeyinde Nice'te toplanan AB Konseyi tarafından AB Anayasası benimsenmiştir. AB Anayasası, 29 Kasım 2004 tarihinde Roma'da üye Devletlerin Devlet ve Hükûmet Başkanları tarafından imzalanmıştır. İç hukuk yollarına göre onay süreci sürerken, 29 Mayıs

⁶⁵Barış Özdal, agm.

⁶⁶Barış Özdal, agm.

⁶⁷Zeynep Yücel, agm.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

2006 tarihinde Fransa'da ve 1 Haziran 2006 tarihinde Hollanda'da yapılan referandumlarda sonuçların olumsuz çıkması üzerine AB Anayasası yürürlüğe girememiştir. Bu süreci de aşabilmek için Reform Antlaşması, AB Anayasası'nın ulus devletlerin işlevini azaltması ve kurulacak yeni yapının federatif özellikleri nedeni ile birliğin talepleri doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Fransa ve Hollanda tarafından reddedilen Anayasa'nın federal yapıyı çağrıştıran tüm öğeleri (anayasa kelimesi başta olmak üzere federalizmi çağrıştıran marş ve bayrak gibi unsurlar) bu Antlaşmadan çıkarılmıştır.

AB Konseyi, AB Anayasası'nın yürürlüğe girememesine karşı 21 - 22 Haziran 2007 tarihlerinde Brüksel'de yapılan Zirve'nin Sonuç Bildirgesi ile AB'nin üzerine kurulu olduğu Antlaşmaları revize edecek bir Hükûmetler arası Konferans (HAK)ın toplanması kararını almıştır. HAK'ın Birlik Anayasası'nın yerini alacak Reform Antlaşması üzerinde çalışmalarını tamamlamasını takiben, 13 Aralık 2007 tarihinde üye Devletlerin Devlet ve Hükûmet Başkanları tarafından Reform Antlaşması imzalanmıştır. 1 Ocak 2009'da yürürlüğe girebilmesi için üye Devletlerin iç hukuklarına göre onaylama gereken söz konusu Reform Antlaşması Haziran 2008 tarihinde İrlanda'daki referandumda % 53.4 oyla reddedilmiştir. Bunun üzerine 9-10 Aralık 2008 tarihlerinde yapılan AB Zirvesinde, İrlanda'ya kısmen ödün verilerek kısmen de baskıda bulunarak Reform Antlaşmasının 2009 yılının sonunda tekrar referandum yapılması İrlanda'ya kabul ettirilmiştir. Referandum sonucuna göre Antlaşmanın yürürlüğe giriş zamanı belirlenecektir.

Reform Antlaşması özünde anayasal bir yapı öngörmesine karşın üye Devletlerin hâlen ulus devlet egemenliğini korunmasını içeren yaklaşımları doğrultusunda ABD tipi federal devlet nitelikleri, söz konusu Antlaşma metninden çıkarılmıştır. Bu konuda AB Bürokrasinin üye Ülkeleri kendi düşüncelerine yakınlaştırmada yetersiz kaldıkları söylenebilir.

Reform Antlaşması; AB Kurucu Antlaşması ile AT Kurucu Antlaşması'nı değiştirerek AB'nin üzerine kurulu olduğu tüm Kurucu Antlaşmalardan Topluluk terimini kaldırarak yerine Birlik terimini getirmiştir. Böylece AT'ye ait tüzel kişiliğin "Birliğe" geçmesi öngörülmüştür.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

Antlaşmada altı ayda bir değişen AB Dönem Başkanlığı'nın yerine geçecek bir Konsey Başkanlığı sistemi kurulmuş olup, iki buçuk yıllığına atanacak bir Konsey Başkanı'nın seçimi öngörülmüştür.

Altı aylık AB Dönem Başkanlığı Sistemi ise üç ülkeden oluşan on sekiz aylık bir başkanlık takımı oluşturulması ile değiştirilmiştir. Bu takımın içinde, altı ayda bir değişen Başkan, AB Komisyonu Başkanı, Dışişleri Konseyi Başkanı olacak olan Dışişleri ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi ve Avro Grubu Başkanı yer almaktadır.

Dış İşleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilciliği (DGPYT) oluşturulmuştur. Söz konusu temsilci aynı zamanda Konsey Başkanlığı içinde olması nedeni ile önemli bir makam olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer bir yenilik ise ortak dış ve güvenlik politikası kapsamında üye devletlerin birinin silahlı saldırıya uğraması durumunda, BM şartının 51. maddesi gereğince diğer üye ülkelerin ellerindeki tüm imkânlarla destek sağlayacağı hükmünün getirilmesidir.

Avrupa Parlamentosunun yasama, bütçe ve uluslararası antlaşmaların yapılmasına ilişkin rolü ve politika oluşturma sürecindeki ağırlığının artırılması ayrı bir değişiklik olarak görülmektedir.

Yapılan değişiklikler ile üye Devletlerin, sadece Birliğin münhasır olmayan yetkileri çerçevesinde güçlendirilmiş bir iş birliğine gidebilecekleri ve bu yöntemin her zaman tüm üye Devletlere açık olduğu belirtilmiştir. Güçlendirilmiş İş Birliği'nin kurulabilmesi için gereken minimum üye Devlet sayısının en az 9 olduğunu ve üye tüm Devletlerin, güçlendirilmiş iş birliğinin müzakerelerine katılabilecekleri, fakat sadece güçlendirilmiş bir iş birliğine katılan üye Devletlerin oy hakları olduğunu, dolayısıyla bu kapsamda alınan kararların sadece söz konusu güçlendirilmiş iş birliğine katılan üye Devletleri bağlayacağı hükümselleştirilmiştir.⁶⁸

Genel oylama sistemi değiştirilerek 2014 yılında itibaren ikili çoğunluk sistemine geçilmesi planlanmıştır.

⁶⁸ Barış Özdal, Lizbon Antlaşması....”

f. Reform Antlaşması'nın OGSP'ye İlişkin Değerlendirilmesi:

Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilciliğinin teşkili ortak güvenlik ve savunma politikasının planlanması, koordinesi ve yürütülmesi açısından önemli bir yeniliktir. Bu şekilde bir kurumsallaşma AGSP'yi statü olarak daha da yükseltecektir.

Reform Antlaşmasına göre, ulusal güvenlik konuları, özellikle her üye Devletin kendi sorumluluğunda kalmaktadır. Birliğin ortak savunma politikası, Birliğin güvenliği ile ilgili sorunların ve dış politikanın bütününe kapsamaktadır. Buna göre, Antlaşma ile ulusal güvenlik ve savunma konuları bir yandan üye Devletlerin özel egemenlik yetkileri içinde kabul edilirken, diğer yandan da özellikle ortak savunma konusunda Birliğin gelişim süreci içinde yetkilendirilmesi amaçlanmıştır.⁶⁹ Reform Antlaşması bu yönü ile güvenlik ve savunma politikasını ulus devletlerin sorumluluğunda bırakırken, Birlik kendisini de bu görevden soyutlamamıştır. Ortak savunmanın AB içerisinde aşamalı bir şekilde geliştirilmesi ve tamamen birliğin bünyesine ithal edilmesi ileride NATO'nun zayıflamasına yol açabilecektir.⁷⁰

Reform Antlaşması OGSP açısından yeni kurumlar (Yüksek temsilci gibi), "kalıcı yapısal iş birliği" gibi yeni kavramlar ve üye devletler arasında güvenlik ve savunma alanlarındaki iş birliğinin yeniden düzenlenmesi gibi değişiklikler içermektedir. Bu değişiklikler ile kurumsal yapının genel olarak uyumu (kriz yönetimi hususları açısından Konsey ve Komisyon arasındaki ilişkilerin kolaylaştırılması), ODGP'nin geliştirilmesi ve Birliğin uluslararası sistemdeki rolünün güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Ancak, başta "hükümetler arası iş birliği" gibi asıl konuların değişmemesinden dolayı, reformların etkisinin sınırlı olması riski vardır. AB'nin bir güvenlik aktörü olarak uygunluğunu ve kapasitesini artırmak için tasarlanan bu değişikliklerin, Birliği klasik anlamda bir süper güç hâline getirmesi ve ortak bir dış

⁶⁹ Barış Özdal, Lizbon Antlaşması...."

⁷⁰ Haşim Türker, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası", Nobel Yayın, Ankara,, Şubat 2007,s.92.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

politika ve güvenlik-savunma boyutuna taşınmasının zor olacağı⁷¹ düşünülmektedir. Bu değişikliklerin, AB'yi, ABD benzeri süper güç perspektifi yaratmaktan uzak kalacak gibi görünmektedir.

Devletler arasındaki dış politika önceliklerinin farklı olmasından kaynaklanan çıkar çatışmaları ve güvenlik alanlarında bütünleşmenin ulus-Devletlerin egemenlik paylaşımlarının en üst derecesi olarak algılanması nedeniyle, hükûmetler arası iş birliği karakteri Reform Antlaşması'nda da değiştirilememiştir. ODGP ve OGSP'nin önemli bir özelliği olan, hükûmetler arası iş birliği karakteri ve oybirliği prensibinde herhangi bir değişiklik olmamasına karşın, Reform Antlaşması'nın yürürlüğe girmesini takiben AB'nin tüzel kişilik kazanacak olması, dış politika için yeni seçenekler yaratacaktır. AB uluslararası örgütlere ve toplantılara bir uluslararası hukuk süjesi olarak katılabilecek ve normatif yaklaşımlarını (yasallaşan anlaşmaların ve ilişkilerin "çok taraflı geçerliliği" gibi) destekleyebilecektir.⁷²

Reform Antlaşmasına göre, BM Kurucu Antlaşması'nın 51. Md.'sine uygun olarak, bir üye Devletin kendi ülkesinde silahlı bir saldırıya uğraması hâlinde, diğer üye Devletlerin kendi güçleri dâhilinde tüm araçlarla saldırıya uğrayan Devlete yardımcı ve destek olacakları belirtilmektedir. Bu yükümlülük itibarıyla bu hususun, bazı üye Devletlerin güvenlik ve savunma politikasının özel niteliğine hâlel getirmediği belirtilmiş ve bu alanlardaki iş birliği ve taahhütlerin, NATO üyesi Devletlerin, İttifak bünyesinde kabul ettikleri taahhütlerle de tutarlı olduğu belirtilmiştir.⁷³ Ancak, bu iş birliği ve taahhütlerin 2001 Ankara Mutabakatına atıfta bulunmaması ve OGSP'nin Türkiye ile Yunanistan arasındaki olası kriz ve çatışmalarda oynayacağı rol Türkiye açısından risk unsuru taşımaktadır. AB üyelik vasıtası ile Türkiye'ye karşı "stratejik üstünlük" sağlayan Yunanistan, bu üstünlük vasıtası ile AB'nin geleceğe yönelik yapılanması lehinde biçimlendirme olanağını çok rahat biçimde kullanmaktadır.

⁷¹ Barış Özdal; "Lizbon Antlaşması..."

⁷² Barış Özdal; "Lizbon Antlaşması..."

⁷³ Barış Özdal; "Lizbon Antlaşması..."

Reform Antlaşması ile Petersberg Görevleri de genişletilmiştir. Buna göre barışı koruma ve çatışma sonrası istikrar dâhil, ortak silahsızlanma operasyonları, insani yardım ve kurtarma görevleri, askerî danışma ve destek görevleri, çatışmayı önleme ve barışı koruma görevleri ve krizde muharip güç görevleri de söz konusu görevlere dâhil edilmiştir. Bu görevlerin hedef, kapsam ve uygulanmasına yönelik genel koşulları belirleme yetkisi ise Konsey'e verilmiştir. Bu düzenlemeler ve Reform Antlaşması, AB'nin mevcut kısmi askerî rolünün pekiştirildiğinin ve Petersberg Görevleri ile sınırlı bile olsa "Acil Müdahâle Gücü"nün kurulmasından itibaren oluşturulan askerî müdahâle gücünün artırıldığına bir göstergesidir.⁷⁴

Reform Antlaşması ile OGSP'ye getirilen diğer değişiklikler ise "Kalıcı Yapısal İş Birliği" ve "Kalıcı Yapısal İş Birliği Protokolü"dür. Protokol ile askerî olanaklara ilişkin kriterleri sağlayan taahhütleri yerine getiren ve kalıcı yapısal iş birliğine katılmak isteyen üye Devletler arasında yakınlaşmaya olanak sağlaması ana amaç olarak öngörülmektedir. Ayrıca, harekât görevlerinin yanı sıra, Devletlerin askerî birliklerini belli bir plana göre ya da karşılıklı savunma doğrultusunda yerleştiren bağlayıcı olmayan taahhütleri de içermektedir. Konsey kararlarının oy birliği ile alınacağı belirtilen kalıcı yapısal iş birliği hükümlerinin çoğu hâlen belirsizdir.⁷⁵

AB'nin ODGP/OGSP vasıtası ile demokrasi ve güvenlik kavramını yakınlaştırdığı,⁷⁶ şeffaflık, insan hakları, hukukun üstünlüğü kavramlarını geliştirdiği yönündeki düşüncelerin AB Reform Antlaşmasına yansıtılması gerektiği açıktır.

4. Avrupa Savunma ve Güvenlik Politikasının Riskleri:

ODGP'ye ilişkin risk ve karşılanabilecek sorunları ise şöyle betimlemek mümkündür.

⁷⁴ Barış Özdal; "Lizbon Antlaşması..."

⁷⁵ Barış Özdal; "Lizbon Antlaşması..."

⁷⁶ Lars-Erik Lundin & Kyrnakos Revelas; "Security and Democracy: From the Perspective of Commission Officials Working at the Interface between ESDP and Community External Action ", European Security, Vol. 15, No. 4, 423-430, December 2006.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

Gerçek bir kriz durumunda AB ülkelerinin kendi ulusal çıkarlarını ön plana çıkartıcı tutumları benimsedikleri varsayımını genellemek mümkündür. Özellikle Irak olayında görüldüğü üzere AB içerisinde güvenliğe yönelik ortak tutum ve eylemler konusunda uzlaşma zor gözükmemektedir.⁷⁷ İngiltere'nin başını çektiği bir kısım AB ülkeleri ABD'nin yanında savaşa katılırken Fransa ve Almanya gibi AB'nin güçlü diğer iki ülkesi de Irak savaşına karşı çıkmışlardır. Ülkelerin, OGSP'nin hükümetler arası niteliğinin yükseltmemesinin nedeni, ulusal çıkarlarını koruyacak egemenlik haklarını, uluslar üstü kurumlara devretmek istememesinde yatmaktadır.

AB'nin etkin bir OGSP'yi olumsuz etkileyebilecek bir diğer faktör de Soğuk Savaşın bitiminden sonra tehdit faktörünün ortadan kalkması ile savunma bütçelerindeki kısıtlamadır. Söz konusu kısıtlamalar nedeni ile AB ülkelerinde ordular küçültülmüş, zorunlu askerlik sistemi kaldırılmış ve maliyet etkin politikalar uygulanarak savunma harcamaları azaltılmıştır. Ayrıca, NATO üye ülkelerinden Türkiye, Norveç ve İzlanda hariç diğer üyeler aynı zamanda AB üyesidir. Söz konusu üye ülkeler her ne kadar ikilemli durumdan kaçınmak isteseler de bazen her iki güvenlik organizasyonun yükümlülükleri için emek, para ve zaman harcamak zorunda kalmaktadırlar. Örneğin AB Muharebe Gruplarının benzeri, NATO'da NATO Müdahale Kuvvetleri (NATO Reaction Forces) şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Ülkeler her iki görev teşkilatlanmasına da kuvvet tahsisi yapmak zorundadır. Ülkeler aynı kuvveti her iki görev teşkilatlanmasına tahsis etseler bile - çoğunlukla talep edilen kuvvetlerin farklılığı nedeni ile bu mümkün olmayabilir- yine farklı harcamalar yapmak zorunluluğu ile karşılaşılacaklardır. Bu ve diğer başka nedenlerle ülkeler NATO Müdahale Kuvvetine yeterli kuvvet tahsis yapmamaları nedeni ile söz konusu görev teşkilatın yapısı NATO tarafından değiştirilmesi kararı alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında AB üyesi ülkelerin her iki güvenlik örgütüne deklere ettikleri kuvvet yükümlülüklerini tam olarak karşılamayacakları ve AB'nin ancak NATO imkân ve yeteneklerini kullanması durumunda büyük ölçekli

⁷⁷ Haydar Çakmak; "Avrupa Güvenliği", Akçağ yayınları, Ankara, 2003 s.233, 239.

harekât yapabileceği bir gerçektir. Bu nedenle, AB'nin ancak NATO'nun girmediği krizlere müdahalesi konusunda ortak anlayış oluşmuştur.

Bu konuya ilişkin diğer olgu ise AGSP'nin NATO gibi büyük ölçekli harekât yeteneğini sürdürecektir askerî imkânlarının sınırlı olmasının yanı sıra AB ülkelerinin böyle bir harekâtın maliyetini karşılamadaki isteksizliliğidir. NATO'nun askerî yetenekleri büyük ölçüde ABD'nin sağlamış olduğu destekten oluşmaktadır. AB, bu nedenle NATO'nun imkânlarına serbestçe ulaşmak istemiş ve iki örgüt arasında imkânlardan yararlanma ilişkileri düzenlenmiştir. Ancak, bağımsız bir AGSP yapılanması bu iş birliğine zarar verebilecektir. Bu nedenle, NATO'nun Avrupa güvenliğindeki birincil rolünü gölgelemeyecek ve ABD'nin Avrupa'daki varlığının sorgulanmasına neden olmayacak bir AGSP'nin, ABD tarafından destekleneceği beklenmelidir. ABD, AGSP'nin arzu edilen biçimde geliştirilebilmesi için üç hayati koşula uymak gerektiğini gündeme getirmiştir. Bunlar; AB'nin attığı adımların Avrupa ile ABD arasındaki bağları koparmaması, AB'nin askerî güçlerinin gerçek anlamda geliştirilmesi ve AGSP'nin, AB üyesi olmayan Avrupalı NATO üyelerini dışlayan bir oluşum hâline gelmesinin önlenmesidir.⁷⁸ Bu koşullar incelendiğinde AB'nin bunlara kısmen uyduğu saptanmıştır. Fakat, Fransa Lideri Sarkozy'nin Ağustos 2008'teki Rusya Federasyonu-Gürcistan krizinde AB ve Fransa'yı öne çıkarıcı tutumu NATO ve ABD'yi geri plana atmıştır. Söz konusu kriz esnasında NATO, işlevsizleştiği ve krizleri çözmede yetersiz kaldığı şeklinde eleştiriler ile yüz yüze kalmıştır.

AGSP'nin NATO'nun Avrupa ayağını güçlendirme amacı ile oluşturulma gerekçesine karşın, reform Antlaşması ile güçlendirilen bir AB güvenlik ve savunma politikası ABD tarafından kuşku ile karşılanabilecektir. Bu konuda ABD'de yayımlanan değerlendirmeler ilgi çekicidir. Bu değerlendirmelere göre, AB Reform Antlaşması Avrupa Birleşik Devletlerinin yapı taşlarını içermekte; savunma, güvenlik, enerji gibi kritik siyaset alanlarında karar yetkisini AB üyelerinden alıp Brüksel'e vermekte; AB üyelerinin kendi dış politikalarını belirleme hakkını sınırlandırmaya yönelik içeriği, İngiltere

⁷⁸Çayhan, agm., s.53.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARISİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARISİNDEKİ YERİ*

ile ABD arasındaki güçlü ikili ilişkiler için tehdit oluşturmakta; AB'nin küresel bir güç olma isteğini vurgulamakta ve ABD'nin liderliğini tehdit etmektedir.⁷⁹ ABD'nin savunma harcamalarında maliyet paylaşımı, terör tehdidine karşılık müttefik ülkelerin savunma yeteneklerini geliştirme, kara harekâtı gerektiren operasyonlarda zayıf riskini dağıtma gibi güdülerle başlangıçta desteklediği AGSP politikasını, Reform Antlaşmasının yaratacağı siyasal gerçekçilik doğrultusunda kendi küresel liderliğine bir risk olgusu olarak görme olasılığı da mevcuttur.

NATO üyesi olup da AB üyesi olmayan ülkelerin Nice ve Berlin-Plus düzenlemelerine göre AGSP sistemine dâhil edilmemesi ve sadece iştirak edecekleri harekâta göre anılan ülkelere "istişare" mekanizması sunmaları yönünde izlenen tutumlar, NATO-AGSP iş birliği ruhuna aykırıdır. Bu tutum üye ülkelerin AGSP'yi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye zemin hazırlamaktadır. AB üyesi çok küçük ve göreceli olarak önemsiz ülkeler, özellikle veto gücünü kullanarak uluslararası ortamı kendi lehlerine şekillendirme potansiyeline kavuşmuşlardır. Reform Antlaşması ile küçük ülkelerin veto gücü önemli oranda azaltılmasına karşın, söz konusu Antlaşmanın ne derecede uygulanacağı henüz netleşmemiştir ve nasıl uygulanacağı da açık değildir.

AB'nin hâlen Balkanlar, Orta Doğu, Asya, Afrika ve Ukrayna ve Gürcistan'da Polis Misyonu, Askerî Güç, Hukukun Üstünlüğü Misyonu ve Gözetim Misyonu adı altında yumuşak ve sert gücün kullanıldığı çeşitli görevler icra etmektedir. Bu görevlerden Bosna-Hersek'teki ALTHEA harekâtı hariç diğer misyonlar genellikle yumuşak güç kullanımına yöneliktir. AB'nin aşırı maliyetli sert gücü etki alanında kullanmak, daha az maliyet gerektiren yumuşak gücü ise ilgi sahasında kullanma isteği burada önemli rol oynamaktadır.

AGSP'nin geleceğinin tayininde Fransızların tutumu belirleyici olacaktır. 1955 yılındaki Süveyş Kanalı'nda İngiltere ile beraber yaptığı harekâtın ABD'nin baskıları sonucu başarısızlıkla sonuçlanması, uzun

⁷⁹Sally McNamara, "The EU Reform Treaty; A Threat To TransAtlantic Alliances", Heritage Foundation, 14 March 2008.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

vadede Fransa'nın ABD'ye karşı bağımsız bir güvenlik politikası oluşturmasına, NATO askerî kanadından ayrılmasına ve nükleer silaha sahip olmasına neden olmuştur. Yine NATO'nun 1999 yılındaki yeni kuvvet ve karargâh yapılarının gözden geçirilmeleri esnasında, Fransa'nın askerî kanada dönebilmesi için, NATO'nun Güney Bölgesi Komutanlığını üstlenme istemleri, ABD tarafından kabul edilmemiştir. Bu durum, Fransa'nın AGSP'nin statüsünü yükseltmesine gerekçe oluşturmuştur. Fransa'ya NATO komuta yapısında etkin paylaşım olanağı sağlanması hâlinde, AGSP'de göreceli olarak gerileme ve NATO ile AGSP arasında daha tutarlı bir ilişki yaratılabilir.

AB bünyesinde, ortak dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında NATO'ya rağmen ayrı bir şekilde genişlemenin sağlanması ve bunun NATO benzeri yapılanma içine sokulmaya çalışılması (BM 51. madde dâhilinde yardım vb.), NATO-AB arasındaki ortak anlayış ve gayret birliğini uyumsuzlaştıracak gibi gözükmektedir. Ancak, Avrupa güvenlik ve savunma sisteminde askerî teknolojik bakımından farklı düzeylerdeki çok uluslu Avrupa koalisyonlarının bütünlümlü bir kuvvete dönüştürülmesi ve bu gücün dünya üzerindeki tehlikeli bölgelere gönderilmesi için bir planlama ve yürütme mekanizmasının oluşturulması NATO'suz zor gözükmektedir.⁸⁰

Irak krizinde görüldüğü üzere gerçek bir krizde ortak güvenlik politikasının oluşturulamaması ve bazı ülkelerde kitle imha silahlarının yerleştirilmiş olması AB'de muhtemelen ortak bir savunma politikasının uygulanmasını zorlaştıracaktır.⁸¹ Bu nedenle AB üyeliğinin, NATO'nun üyelerine sağladığı "sert güvenlik" olgusu yerine "yumuşak güvenlik" olgusu desteği sağlaması en iyi yol olacaktır. Bu bağlamda güvenlik mekanizması olarak AB üyeliği yararlarının, normatif ve güdüsel güç açısından demokratikleşme ve pazar ekonomisinin geliştirilmesi, azınlık haklarının korunması ve aşırı partilerin normalleştirilmesi, aday ülkelerin iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi olarak belirtilmektedir. AB ekonomik güç olarak, mali fonlar ve ticaretin serbestleşmesi vasıtası

⁸⁰Kamuran Reçber; Avrupa Savunma ..., s.100.

⁸¹Carmen Stoian; "The Benefits and Limitations of European Union Membership as a Security Mechanism", European Union Integration, Vol.29, No.2, May 2007, s.190.

ile aday ülkelerin ekonomik gelişmesini sağlamış ve otoriter rejimlere dönüşleri engellemiş, böylece potansiyel politik ve ekonomik istikrarsızlığı minimize ederek iç güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca, AB kurumsal güç olarak, SSCB'nin yıkılması sonrası Doğu Avrupa'da oluşan güvenlik boşluğunun doldurulmasında NATO'yu takviye etmiş, RF'nin emperyalist yaklaşımını kısmen dengelemiş, sınır güvenliğini kontrol altına almış ve özellikle bölgesel güvenlik teşkilatları ile dışsal istikrarsızlık ortamını bertaraf ederek güvenliğin tesisine yardım etmiştir.⁸² Ancak, bütün bu katkılarına karşın AB'nin belirtilen üç faktör bakımından güvenliğin sağlanması yönü ile kısıtlamalarının mevcut olduğu, bu nedenle, OGSP'nin Avrupa'nın savunmasında önemli faktör olmasına karşın, AB'nin Avrupa güvenliğindeki rolünün NATO tarafından desteklenen "sivil bir güç" olması daha makul gözükmektedir.⁸³ Bu konuda NATO'nun "sert güvenlik", AB'nin ise "yumuşak güvenlik" sağlaması yönünde bir iş birliğinin geliştirilmesinin her iki güvenlik teşkilatın yararına olduğu açıktır. Böylece güvenliğin bölünmemesi ilkesinin gereklilikleri sağlanabilecektir.

5. Türkiye- AGSP İlişkileri:

Türkiye, AB ile müzakere süreci devam eden ve Avrupa'nın da ötesinde bölge ve dünya barış ve istikrarına önemli katkılar yapan bir NATO müttefiki ve Avrupa güvenliğinin ayrılmaz parçasıdır. Dünya ve dolayısı ile Avrupa güvenlik sisteminin yeniden şekillendiği bir konjonktür içinde Türkiye özellikle, AB üyesi devletler arasında ODGP oluşturulma sürecine büyük önem vermiş ve bu oluşumların içinde yer almak istemiştir. Bu kapsamda Türkiye imkânlar ölçüsünde, NATO destekli ya da özerk AB harekât/misyonlarına destek sağlanmış, AB Temel Hedeflerine ve Muharebe Gruplarına önemli taahhütlerde bulunmuştur.

Ancak, AGSP'ye katılım bağlamında BAB'tan bugüne kadar işleyen süreç, Türkiye'nin talepleri, beklentileri ve BAB müktesebatı

⁸²Carmen Stoian; "The Benefits...", s.194

⁸³Carmen Stoian; "The Benefits...", s.203.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

doğrultusunda olmamıştır. 1999 yılındaki Washington Zirvesinde, NATO'nun, NATO-BAB ilişkileri temelinde AB güvenlik yapılanmasını desteklemesi kararlaştırılırken, Türkiye gibi AB üyesi olmayan Avrupalı müttefiklerin AGSP'ye katılımının da, BAB'daki düzenlemeler paralelinde gerçekleştirileceği belirtilmiş; buna karşın, Türkiye, BAB'ın fonksiyonlarının büyük oranda AB'ye devredilmesi ile birlikte, BAB bünyesindeki haklarından önemli bir kısmını kaybetmiştir.

Hâlihazırda Türkiye'nin AGSP'ye katılımı konusunda Nice Uygulama Belgesinde öngörülen dayanışma mekanizmaları gerektiği gibi işletilmemekte, Türkiye'nin güvenlik endişeleri göz ardı edilmekte, katkı sağladığı harekât ve misyonların planlama ve karar oluşturma süreçlerine katılımına imkân tanınmamaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Avrupa Ajansı ile iş birliği ve AB ile gizlilik dereceli bilgilerin değişimine imkân verecek bir Güvenlik Antlaşması imzalaması hiçbir teknik gerekçe olmaksızın, tamamen siyasi nedenlerle engellenmektedir. Ayrıca, söz konusu ajansın kurulması ile Türkiye'nin tam üye olarak faaliyetlerine iştirak ettiği Batı Avrupa Silahlanma Grubu (WEAG) ve Batı Avrupa Silahlanma Organizasyonu (WEAO) sırası ile 23 Mayıs 2005 ve 31 Ağustos 2006 tarihinde kapatılmıştır. WEAG ve WEAO bünyesinde elde ettiğimiz haklar kaybolmuştur. Avrupa Savunma Ajansı faaliyetlerine üye olmayan WEAG ülkelerinin (Norveç, Türkiye) katılabileceği bir istişare komitenin oluşturulması ve üçüncü ülke, kuruluş ve toplulukların özel proje ve programlara katılabilmesini öngören taslak İdari Düzenlemeler Belgesi (Administrative Agreement) GKRY'nin vetosu nedeni ile bugüne kadar onaylanamamıştır.

Benzer şekilde Fransa'nın öncülüğünde İtalya, Portekiz, İspanya ve Hollanda tarafından ortaklaşa 23 Ocak 2006 tarihinde Vicenza/İtalya'da kurulan 800 kişilik Avrupa Jandarma Kuvvetine, Fransa'nın vetosu nedeni ile Türkiye ancak, 14 Mayıs 2009 günü Türkiye gözlemci üye olabilmıştır.⁸⁴

⁸⁴ http://www.haberler.com/turkiye-avrupa-jandarma-kuvveti-ne-gozlemci-uye-haberi/14_Mayis_2009.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

Türkiye, bir NATO müttefiki ve AB aday ülkesi olarak, herhangi bir “üçüncü taraf” olarak muamele edilmesinin ve üstelik bazı konularda ilave ayrımcılığa tabi tutulmasının, haksızlık yarattığını ifade etmesine rağmen AB’den olumlu bir yaklaşım görememektedir. Ayrıca AGSP bağlantılı çalışmaların karar süreçlerinde, Türkiye’nin rahatsızlıklarında anlamlı bir iyileştirmeye gidilmesine yönelik istemleri de önemli ölçüde kabul görmemektedir. 2007 yılında yayımlanan “Temel Hedef 2010 Kuvvet Hedefleri Listesinde” Türkiye’nin asıl kuvvet olarak önerdiği bir takviyeli tugayın yedek kuvvet listesinde (supplementary) bulunması ve dolayısı ile karar mekanizmalarında yer alamaması üzerine, Türkiye söz konusu taahhüdünü geri çekmiştir. Ayrıca, Demokratik Kongo Cumhuriyeti’ndeki AGSP misyonuna katkı sona erdirilmiş ve yine AB’nin Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti’ndeki AGSP harekâtına katılım sağlanmamıştır. Bu tepkilerle Türkiye, AGSP harekât/misyona katkısının, planlama ve karar alma süreçlerine katılımı ile doğru orantılı olacağını, ayrıca Nice Uygulama Belgesi ve Berlin-Plus düzenlemelerinin ötesinde ilişkilerde anlamlı iyileştirme yapılmasını AB yetkililerine iletmek istemiştir.

NATO-AB ilişkileri AGSP’den sonra Türkiye’yi ilgilendiren diğer önemli bir olgudur. NATO ile AB arasındaki Stratejik İş Birliği, Berlin-Plus Düzenlemeleri ve 17 Mart 2003 tarihinde NATO ve AB Genel Sekreterleri arasında mektup teatisi ile esasa bağlanmıştır. Buna göre GKRY, NATO ile AB arasında Stratejik İş Birliği ve Berlin Plus Düzenlemelerinin dışında bırakılmıştır. Ancak, uygulamada bu düzenlemelere uyulması konusunda hassasiyet gösterilmemekte ve NATO’nun AB üyeleri GKRY’i NATO faaliyetlerine dâhil etmek istemektedir. Örneğin, NATO bünyesinde yürütülen Afganistan ve Kosova harekâtlarında GKRY’e ait polis unsurlarına yer verilmesi talebi Türkiye ve NATO arasında sıkıntılara neden olmaktadır. Türkiye hakkaniyet, karşılıklık ve müttefiklik ilkeleri ile uyumlu bir tutum sergilerken, NATO ve AB, Yunanistan ve GKRY taleplerine hoşgörülü yaklaşmaktadır.

AGSP kapsamında olmamasına karşın, Avrupa hava sahası ve deniz güvenliğinin sağlanması amacı ile Avrupa Sahil Güvenlik Bölgesi oluşturma çabalarının özellikle AB ile Türkiye arasında önemli ölçüde

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

potansiyel anlaşmazlık olgusu yaratabilme riski nedeni ile değinilmesi gerekmektedir. Yunanistan'ın girişimleri sonucu AB'de Tek Hava Sahası Politikası benimsenmiş ve AB Hava Sahasının Ülkelerin FIR hattı ile sınırlandırılmasına karar verilmiştir. Ancak bazı sorunlar nedeni ile henüz uygulamaya geçilememiştir. Bu durum Türkiye'nin Ege Denizi ve Akdeniz'de egemenlik haklarının kaybolmasına ve Türkiye'nin müteakip safhada Yunanistan ve GKRY yerine AB ile bu sorunları çözmek zorunda kalması riskini doğurmuştur. Benzer şekilde, deniz güvenliği amacı ile oluşturulan AB Sahil Güvenlik Bölgesi oluşturulmasında, kullanılacak sınırlar ve bölgesel komutanlık yetkileri neden ile, Türkiye gelecekte AB ile Ege ve Akdeniz'de deniz yetki paylaşımı sorunları ile karşılaşacaktır. Yunanistan ve GKRY, AB üyelik perspektifi sayesinde Türkiye'ye karşı "stratejik üstünlük" yakalamış ve bunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Türkiye, üyelik süreci uzadıkça bu ve benzeri sorunların çözümünde dayatmacı bir yaklaşım ile yüz yüze kalmaya devam edecektir.

Reform Antlaşmasına getirilen yenilik ile üye ülkelerden birinin silahlı bir saldırıya uğraması durumunda, BM Şartının 51. Md.'sine uygun olarak, diğer üye Devletlerin kendi güçleri dâhilinde saldırıya uğrayan Devlete yardımcı ve destek olacaklarının belirtilmesinin; Türkiye, Yunanistan veya GKRY arasındaki olası silahlı bir çatışmaya nasıl etkide bulunacağı konusunun irdelenmesi gerekmektedir. 2001 tarihli Ankara Mutabakatı'nda, AGSP'nin kriz hâlinde bir NATO üyesine karşı kullanılmayacağı öngörülmüş ve Ege sorunu gibi NATO müttefikleri arasındaki sorunlara ve Kıbrıs sorunu gibi BM gözetimindeki konulara AB'nin taraf olmaması konusunda mutabakata varılmıştır. Ancak bu mutabakata Yunanistan ve GKRY taraf değildir, tek bağlayıcı özelliği ABD ve İngiltere'nin bu Antlaşmayı imzalayan ülkeler olmasıdır ve sonraki AB zirvelerinde Yunanistan söz konusu mutabakatı engellemeye çalışmıştır. Nisan 2003 yılında AB Brüksel Zirvesinde kabul edilen ve Ankara Mutabakatı ile paralellik arz eden "Brüksel Belgesi" ile Türkiye'nin AGSP'ye olan kuşkuları kısmen

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

giderilmiştir.⁸⁵ Türkiye'nin Yunanistan ve GKRY ile olası bir silahlı çatışmada AB'nin nasıl bir tutum alacağı, krizin olacağı dönemin politik ve askerî ortam ile şekillenebileceği, ancak, AB'nin Yunanistan'a silahlı bir destek sağlama olasılığının zayıf olacağı, buna karşın Türkiye'nin ağır bir dış siyasi baskı ile karşı karşıya kalacağı açıktır.

Türkiye AB ilişkileri siyasi açıdan istenilen düzeyde olumlu yönde bir gelişme göstermemektedir. AB'nin, Türkiye'nin üyelik sürecinden yararlanma amacıyla olduğu yönünde Türk Toplumunda yarattığı algılama, yine bu süreci tarihsel yüzleşme ve geçmişten hesap sorma şeklinde kamuoyuna yansıyan görünüm; çeşitli iç ve dış sorunlara marjinalist yaklaşım ile Türkiye'ye yönelik çifte standart uygulamalar; Türkiye'de büyük umutlarla başlatılan AB yolculuğunu umutsuzluğa dönüştürmek üzeredir. Maalesef siyasi alandaki olumsuz ilişkiler ağı, AGSP'ye de yansımakta Türkiye'nin söz konusu güvenlik yapılanmasına dâhil olma çabası gerçekleşmemektedir. Bu süreçte Türkiye'nin en büyük endişesi, AB'nin gelecekte kendi kaynakları ile tam olarak oluşturacağı bir askerî gücü kullanma yeteneğine kavuşması; böylece ABD, NATO ve dolayısı ile Türkiye'yi de tamamen karar mekanizmaları dışında bırakacak bir gelişmenin olmasıdır. Bu nedenle, NATO'nun Avrupa güvenliğindeki birinci rolünü gölgelemeyecek bir AGSP'nin varlığı Türkiye'nin güvenliği ve çıkarına daha uygun gözükmemektedir.

Lizbon Antlaşması ile getirilen değişikliklerin kurumsal aksaklıkları ortadan kaldırması, Türkiye'nin daha az sorunlu bir Birliğe katılımını kolaylaştıracaktır. Diğer taraftan, nüfus, Konsey ve Avrupa Parlamentosu'nun oluşumunda daha önemli bir etmen hâline gelmiştir. Bu durum AB üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin AB içerisinde etkinliğini artıracaktır.

Diğer yandan Türkiye'nin AB üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda, Türkiye'nin endişeleri nedeni ile NATO imkânlarının AGSP tarafından doğrudan kullanımını engellemeye ilişkin tutumunun

⁸⁵ Haydar Çakmak; "Avrupa Güvenliği", age, s.277-278. (Türkiye metinde yer alan "ikili anlaşmazlıkların Lahey'e götürülmesi" ibaresini değişmesini talep etmiş ve yerine "BM şartını ihlal edecek eylemlerde bulunulmaz" ibaresi getirilmiştir.

doğal olarak hükümsüzleşeceği, bunun da NATO ve AGSP'nin tekrarları önleyici tutumlardan kaçınmasına ve NATO ile AB arasında yeni bir strateji geliştirmesine neden olabilecektir.⁸⁶

6. Sonuç:

Avrupa'da yüzyıllardır düşünsel temelde varlığını sürdüren bütünleşme çabaları, 2. Dünya Savaşının yıkıcı etkisi sayesinde pratiğe dönüşme imkânı bulmuştur. Ekonomik bütünleşme sağlandıktan sonra Avrupa Toplulukları, Maastricht Antlaşması ile AB'ye dönüştürülerek siyasi bütünleşme sağlanmak istenmiştir. Soğuk Savaş sonrası güvenlik algısının değişmesi ile beraber, AB küresel güç olmak istemiştir. Bu amacı sağlamak üzere de askerî güç oluşturmaya başlamıştır.

Oluşturulmak istenen askerî gücün, NATO imkân ve kabiliyetlerine erişimine ilişkin esaslar Ankara Mutabakatı, Nice Uygulama Belgesi ve Berlin-Plus düzenlemeleri ile hükümselleştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin "güvenceli erişim" ile "güvenceli katılım" arasında hakkaniyete uygun bir süreç ve sistemlerin oluşturulması yönündeki talepleri kısmen karşılanmasına karşın, uygulamada bunlar da tam olarak yerine getirilmemektedir.

AB'nin siyasi, ekonomik ve askerî bütünleşmesini ileri düzeye çıkartmayı amaçlayan Reform Antlaşması, İrlanda halkının 2009 yılı sonundaki yeni kararına göre, uygulama süreci 2010 yılına ertelenmiştir. Üye ülkelerin ulus devlet niteliklerini aşındırma konusunda yarattığı hassasiyet, Reform Antlaşmasının bir Avrupa federal devlet oluşturma özelliklerini oldukça sınırlamış ve ortak güvenlik ve savunma politikasının "hükümetler arası iş birliği" karakterinin korunması ile sonuçlanmıştır. Ancak, "Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilciliğinin" oluşturulması, "kalıcı yapısal iş birliği" gibi önemli kavramların getirilmesi ve bir üye Devletin saldırıya uğraması durumunda BM 51. maddesine atıfta bulunmasına yönelik üye devletler arasında güvenlik ve savunma alanlarındaki iş birliği gibi yeni düzenlenmeler OGSP'nin kapasitesini ve uluslararası karakterini artırıcı nitelik sağlamıştır. Bir bütün olarak bakıldığında güvenliğin ulus

⁸⁶ Anthony King; agm.s 55.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

devletle bütünleşmiş olması nedeni ve devletlerin bu egemenlik hakkını esirgemeleri, dolayısı ile getirilen değişikliklerle Birliğin küresel süper bir güç hâline gelmesi zor gözükmemektedir.

Reform Antlaşması öncesinde AGSP'ye getirilen değişiklikler Birliğe, yumuşak güce ve ön alıcı angajmanlara sahip bir uluslararası aktör olma özelliğini kazandırırken, Reform Antlaşmasında AGSP'ye getirilen değişikliklerle, Birliğin sert güce dönüşme ve önleyici angajmanlara sahip olması istenmektedir. Birliğin, ancak, Temel Hedef 2010'daki kuvvet ve stratejik imkânların geliştirilmesi sonucunda, NATO imkânları kullanmaksızın uzun süreli, büyük ölçekli ve uzun mesafeli harekât yapabildiği takdirde, uluslararası platformda bir sert güce dönüşme ve önleyici angajmanlara sahip olma olasılığı mevcuttur.

NATO ve ABD açısından Avrupalı müttefiklerin ortak güvenlik girişimlerine, başlangıçta, maliyet paylaşımı ve NATO'nun Avrupa ayağının güçlendirilmesi yaklaşımı ile bakılarak NATO içinde geliştirilmesi öngörülmüştür. Ancak, Balkanlardaki gelişmelerde AB gücünün yetersizliğinin farkına varılması, ABD ile müttefikleri arasında bölgeye yönelik çıkar çatışması ve ABD'nin harekâtın icrasındaki tekil tutumu (öncelikler ve hedef seçiminde tek başına karar verme, NATO Komuta Sistemi yerine çoğunlukla Avrupa'daki ABD Kh.larının kullanılması); İngiltere'nin Avrupa'ya yakınlaşma çabası ve Fransa'nın özerk Avrupa güvenlik ve savunma politikası özlemi ile bütünleşince Helsinki Zirvesinden sonra bağımsız bir OGSP geliştirilmesi yönündeki irade ortaya çıkmıştır. Hâlen geliştirme süreci devam eden OGSP'nin önündeki engel, ülkelerin savunma bütçelerindeki kısıtlama sonucu AGSP'nin maliyetlerini karşılamadaki isteksizliğidir. Ayrıca, üyelerinin büyük çoğunluğunun hem NATO hem de AB üyesi olmaları nedeni ile savunma harcamalarındaki çift yönlü masraflar da üye ülkeleri etkilemektedir. Bunların yanı sıra, Fransa Lideri Sarkozy'nin Ağustos 2008'teki Rusya Federasyonu-Gürcistan krizinde AB ve Fransa'yı öne çıkarıcı tutumu sebebi ile siyasal gerçekçilik doğrultusunda, ABD'nin, AGSP'yi kendi küresel liderliğine bir risk olgusu olarak görme olasılığı, AGSP'nin karşısındaki engel olarak görmek mümkündür.

*AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ*

AB hâlen, çeşitli bölgelerde, askerî güçle beraber Polis, Hukukun Üstünlüğü ve Gözetim Misyonu adı altında yumuşak gücün çok ağırlıklı olduğu görevler icra etmektedir. Reform Antlaşması ile ulaşılması arzu edilen sert gücün bir kriz anında kullanılmasının, ülkelere aşırı maliyet getirmesinin yanında, Irak krizinde görüldüğü üzere gerçek bir kriz karşısında ortak bir savunma ve güvenlik politikasına yönelik iradenin oluşturulmasının zorluğu nedeni ile uygulanması zor gözükmektedir. Bu nedenle, AGSP'nin, yumuşak gücün gerektirdiği ve NATO'nun kullanılmadığı kriz ve misyonlarda sivil güçle beraber kullanılması, buna karşın sert gücün; NATO tarafından sağlanması, ikilemli kullanımı önleme ve uygulanabilirlik açısından kabul edilebilir bir yaklaşımdır.

**AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ
VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ**

KAYNAKÇA :

1. Aktar, Cengiz; Avrupa Yol Ayırımında Türkiye, İletişim yayınları, İstanbul, 2001.
2. Alyson J. K. Bailes; "NATO's European Pillar: The European Security and Defense Identity", Defense 3. Analysis Vol. 15, No. 3, pp. 305-322, 1999.
3. Arı, Tayyar; Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa yy., İstanbul, 2004.
4. Arsava, Fusun; "Avrupa İçin Bir Anaysa Avrupa Bütünleşmesi İçin Bir Son mu, Yoksa Teni Bir Başlangıç mı?" Stratejik Araştırmalar Dergisi, S.3, Şubat 2004, Yıl.2
5. Aydın, Nurullah; Uluslararası Satranç Oyununda Türkiye'nin Milli Güvenlik Stratejisi, Kum Saati yy., İstanbul, 2008.
6. Bailes, Alyson J. K.; "NATO's European Pillar: The European Security and Defense Identity", Defense Analysis Vol. 15, No. 3, pp. 305-322, 1999.
7. Baldwin, David A; "The Concept of Security", Review of International Studies 23/1, 1997.
8. Barış Özdal; "Lizbon Reform Antlaşmasının Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına İlişkin Düzenlemelerin Analizi" Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 4, Sayı 7, Haziran 2008, "http://www.harapak.tsk.mil.tr/Dokuman/GSD_Haziran_2008_BASKI.pdf
9. Canbolat, İbrahim S.; Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslar Üstü Bir Sistemle Ortaklık, Alfa, İstanbul, 2006.
10. Çakmak, Haydar; Avrupa Güvenliği, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003,
11. Çayhan, B. Esra; "Avrupa Güvenliği ve Savunma Politikası ve Türkiye", Akdeniz Üniversitesi, İİBF dergisi, Sayı: 3, 2002.
12. Çomak Hasret; "Türkiye, NATO, AGSK, AOGSP" ", <http://stradigma.com/turkce/subat2003/makale6.html>.
13. Çomak, Hasret; "Güvenliğin Yeni Boyutları, NATO ve Türkiye", TASAM, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1360>.
14. Dedeoğlu, Beril; Uluslararası Güvenlik ve Strateji, YeniYüzyıl Yayınları, İstanbul, Mayıs 2008.
15. Del Sarto, Raffaella A.; "Security and Democracy: A Reprise, European Security", Vol. 15, No. 4, 507-518, December 2006, s.507-517.
16. Demir, Şeyhmus, "Bir Askeri Güç Olarak Avrupa Birliği; İmkânlar ve Sorunlar (Avrupa Güvenlik ve Savunma Konsepti Açısından Bir Parametre: Avrupa Ordusu)", E-Akademi, Ocak 2007, Sayı 71, <http://www.e-akademi.org/makaleler/sdemir-1.htm>.
17. Dinan, Desmond; Avrupa Birliği Tarihi, Çev. Hale Akay, Kitap yayınevi, İstanbul, Nisan 2008.
18. Gönlübol, Mehmet; Uluslararası Politika: İlkeler,-Kavramlar-Kurumlar, S yayınları, Ankara, 1993.
19. Gürkaynak, Muharrem; Avrupa'da Savunma ve Güvenlik, Asıl yayınevi, Ankara, Ağustos, 2004.
20. Keskin, Hakan; Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği, Nobel yy, Ankara, 2008.
21. King, Anthony; "The Future of the European Security and Defence Policy", Contemporary Security Policy, Vol.26, No.1 (April 2005).
22. Lars-Erik Lundin & Kyriakos Revelas; "Security and Democracy: From the Perspective of Commission Officials Working at the Interface between ESDP and

AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'NİN BU GÜVENLİK MİMARİSİNDEKİ YERİ

- Community External Action ", European Security, Vol. 15, No. 4, 423-430, December 2006.
23. McNamara, Sally; "The EU Reform Treaty; A Threat To TransAtlantic Alliances", Heritage Foundation, 14 March 2008.
24. Miller, Benjamin, 'The Concept of Security: Should It Be Redefined?', Journal of Strategic Studies 24/2 (2001), pp. 1324.
25. Özdal, Barış& Genç,Memmet; AGSP'nin Türkiye –AB İlişkilerine Etkileri, Aktüel y., Şubat, 2005.
26. Özdal, Barış; "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Avrupa Güvenlik Savunma Politikasının Rolü", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 5, Temmuz 2005, Yıl 3. s.305-324.
27. Reçber, Kamuran; "Avrupa Güvenlik ve Savunma Sisteminde NATO Dışlanıyor mu?" Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 5, Temmuz 2005, Yıl3, s.91-102.
28. Reynold, Christopher S.; "Military Capability Development in the ESDP: Towards Effective Governance? Contemporary Security Policy, Vol.28, No.2 (August 2007), pp.357–383
29. Stoian, Carmen; "The Benefits and Limitations of European Union Membership as a Security Mechanizm", European Union Integration, Vol.29, No.2, May 2007.s.190.
30. Türker, Haşim; Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Şubat 2007.
31. Türkiye ve Avrupa, Yayına Hazırlayan; Atilla Eralp, İmge yy., Mayıs, 1997.
32. Udum, Sebnem; " Turkey and the Emerging European Security Framework", Turkish Studies, VDU, No.2 (Autumn 2002). pp.69-1113.
33. Ülger, İrfan Kaya; "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Arka Planı, Oluşumu ve Temel Anlaşmazlık Konuları adlı Makale"; Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, Ankara, Seçkin yayınları, 2002.
34. Wallender, Celeste, "International Institutions and Modern Security Strategies", Problems of Communism, Jan. Ap., 1992.
35. Winn, Neil; "Towards a Common European Security and Defence Policy? The Debate on NATO, the European Army and Transatlantic Security", Geopolitics. Vol.11. No.2 (Summer 2003).
36. Yücel, Zeynep; "Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikasının Güvenlik Boyutu", USAK Stratejik Gündem, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=379>.

Elektronik Kaynaklar

1. Declaration of the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council (The Brussels Summit Declaration), <http://www.nato.int/docu/basicxt/b940111a.htm>.
2. NATO Washington 1999 Zirvesi, <http://www.nato.int/docu/comm/1999/comm99.htm>
3. EU-NATO: The Framework for Permanent Relations and Berlin Plus, <http://ue.eu.int/uedocs/>.
4. Lizbon Antlaşması; <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ
BELİRLENMESİ:
ÇANAKKALE'YE HAREKÂT KARARININ ALINMASININ
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ VE SAVAŞ
HEDEFLERİNİN SAPTANMASI İLE İLİŞKİSİ

Yazar : Burak Samih GÜLBOY*

Öz

Bu çalışmanın amacı Birinci Dünya Savaşında İngiliz Savaş Konseyi'nin 1915'in Ocak ayında Çanakkale Harekâtı ile ilgili kararı alma sürecini ve bu sürecin savaşın erken döneminde İngiltere'nin savaş stratejisinin ve savaş hedeflerinin belirlenmesi ile olan ilişkisini analiz etmektir. Bu çerçevede Birinci Dünya Savaşının erken döneminde İngiltere'de karar alma mekanizmasının oluşumu ve etkinliği incelenerek, bu mekanizma içinde yer alan görüşlerin ve yaklaşımların yansımalarının karar alma sürecine etkilerinin saptanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, İngiliz Savaş Konseyi, Çanakkale Harekâtı, Savaş Hedefleri, Strateji, Savaş

**THE DETERMINATION OF THE BRITISH STRATEGICAL APPROACH
DURING THE EARLY PERIOD OF WORLD WAR I:
THE RELATION BETWEEN THE PROCESS OF DECISION MAKING ABOUT THE
DARDANELLE'S CAMPAIGN AND THE DETERMINATION OF BRITISH
STRATEGICAL APPROACH AND BRITISH WAR AIMS**

Abstract

This study aims at analyzing the process of the British War Council's decision making about the Dardanelles Campaign and observing how this process determines the British strategy and war aims during the early period of World War I. Upon this analysis, The structure of the organization responsible for decision making in Britain for the conduct of war during the early stages of World War I and the reflections of the main approaches and arguments of the decision

* Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ**

makers upon the British strategy and war aims are examined, in case of the decision making process for the Dardanelles Campaign.

Key Words: *World War I, British War Council, Dardanelles Campaign, War Aims, Strategy, War*

Giriş

Savaş tarihi ile askeri tarih arasındaki ince çizgenin nereden çizilmesi gerektiğini belirlemek için “savaş” ve “savaşmak” kavramlarını yeni baştan düşünmek gereklidir. Bu çerçevede bakıldığında temel anlamlarıyla “savaş” kavramı karşıt taraflar arasındaki çatışmacı bir ilişki biçimini yansıtırken, “savaşmak” kavramı ise bu ilişki biçiminin askeri araçlar ile pratiğe dökümüdür. Bu açıdan bakıldığında iki kavram arasındaki farklılıklar belirginleşmeye başlamaktadır. Savaş daha geniş anlamıyla politik amaçlara ulaşmak için kullanılan politik bir eylemdir.¹ Her ne kadar organize olmuş şiddet içermekteyse de, karşıt taraflar savaş söz konusu olduğunda çatışmacı araçları en etkili biçimde kullanmaya çalışırlar. Bu araçların tamamı askeri olmadığı gibi, savaşma eyleminin geçtiği alan da hedeflenen sonuçlara ulaşmak için temel belirleyici olmayabilir. Savaşı politik bir eylem olarak kabul etmek, savaş ile barış arasındaki ilişkiyi önemli kılmaktadır. Savaşlar kendi kendilerine ortaya çıkan olaylar değildir ve siyasal uyumsuzlukları çözmek ve daha uygun bir politik konuma ulaşmak için yapılırlar. Savaşa başvurmanın temel nedeni politik hedefleri gerçekleştirmek olması nedeniyle savaşın sonunda ortaya çıkacak durumun önceden tahmin edilmesi ve buna hazırlanılması da önemlidir. Bu nedenle de savaşın yönetilebilmesi için nasıl bir barış istendiğinin önceden belirlenmesi önemlidir (Gray, 2006, s 86).

¹ Savaş kavramına tek bir tanım yüklemenin tartışmaya açık olduğu kesindir. Değişik disiplinlerin savaş kavramına değişik açıklamalar üretmiş ve üretmekte olması dışında, aynı disiplin içinde bile savaş kavramının tanımı üzerinde kesin bir uzlaşma olduğunu söylemek zordur. Diğer taraftan araştırmanın konusu burada belirtilen yaklaşım üzerinden işlenecektir. Savaş kavramı ile ilgili değişik yaklaşımlar ve tanımlar için şu kaynakların incelenmesi faydalıdır: Jeremy Black, **Why Wars Happen**, Londra, Reaktion Books, 1998 (Türkçe çevirisi: Çeviren: Yasemin Birhekimoğlu, **Neden Savaşıyoruz**, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2005); Diana Francis, **Rethinking War and Peace**, Londra, Pluto Press, 2004; Haldun Yalçınkaya, **Savaş, Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı**, Ankara, İmge Yayınları, 2008.

Yukarıdaki bakış açısından hareket edildiğinde savaş tarihi siyasi tarihin içinde siyasi birimler arasındaki politik eylemlerin geçmişini değerlendiren bir alan olarak canlanmaktadır. Askeri tarih ise savaşmak eyleminin ve bu eylemin araçlarının tarihçesini değerlendiren bir alan olarak şekillenmektedir. Bu anlayış çerçevesinde düşünüldüğünde savaş tarihi savaşlarda siyasetçilerin eylemlerini ve bu eylemlerin sonuçlarını yorumlar.

Bu çalışmanın amacı 1915'teki Çanakkale Harekâtının, yukarıda bahsedilen kapsamda, İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşındaki savaş hedeflerinin belirlenmesi ile olan ilişkisini belirlemektir. Bu çerçevede, harekâtın politik bir eylemin sonucu olmasından hareket eden bir bakış açısıyla, İngiltere'de savaşın yürütülmesinden sorumlu Savaş Konseyi'nin yapısı, karar alma süreci, harekâtın kararının alınma süreci, ve harekâttan beklentileri ve hedefleri incelenerek, savaşın erken döneminde İngiltere'nin savaş stratejisi ve hedefleri ile ilgisi incelenecektir.

Birinci Dünya Savaşı ve İngiltere'nin Savaşa Yaklaşımı

28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliiahtı Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da uğradığı suikast sonucu öldürülmesinin ardından Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında başlayan gerginlik, 1 Ağustos'ta bir Avrupa savaşına dönüştü. Kıta Avrupası'nın bütün büyük güçlerinin karşılıklı savaş ilanları ile beraber başlayan savaş gerçekte 1905'ten beridir gittikçe artan gerginliklerle yoğunlaşmış bir dizi krizin en ileri noktasıydı.

1 Ağustos'ta Avrupa'nın büyük güçleri karşılıklı olarak birbirlerine savaş ilan etmelerine karşın, İngiltere'nin konumu belirsizliğini korumaktaydı. 3 Ağustos'ta Alman ordularının Belçika'ya girmesinin ardından İngiltere, Almanya'ya 24 saatlik bir ultimatoma vererek Belçika'nın tarafsızlığının ihlalinin durdurulmasını, aksi takdirde bunun iki ülke arasında savaş nedeni sayılacağını bildirdi. Almanya'nın bu ultimatoma cevap vermemesi sonucunda İngiltere 4 Ağustos'ta Avrupa savaşına taraf oldu.

İngiltere'nin savaşa giriş gerekçesi –Belçika'nın tarafsızlığının ihlal edilmesi-, bu devletin başlayan savaşı algılama biçimini

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

yansıtmaktadır. 2 Ağustos itibariyle Avrupa'nın büyük güçleri savaşa tutuşmuş iken, İngiltere'nin konumu halen belirsizliğini sürdürmekteydi. Almanya ile Avusturya-Macaristan ve Fransa ile Rusya arasında mevcut olan ittifakların tersine, İngiltere'nin Avrupa'nın hiç bir devleti ile bir ittifak anlaşması bulunmamaktaydı. Buna karşılık İngiltere 1904'te Fransa ve 1907'de Rusya ile sömürge alanlarındaki sorunlarına yönelik uzlaşma sağlayan anlaşmalar yapmıştı.² 1905'ten beridir Avrupa'da yaşanmış olan uluslararası krizlerde açıkça Fransa'nın yanında yer almasına ve Almanya ile donanma yapımı konusunda rekabet halinde olmasına karşılık, İngiltere'nin temel amacı Avrupa'daki güç dengesinin devamlılığının sağlanmasıydı.

1911'de İngiliz ve Fransız askeri yetkilileri yaptıkları görüşmelerde olası bir Avrupa savaşı durumunda iki ülkenin ortak katkıları konusunda planlar yapmış olmalarına karşın, gene de ortada yazılı taahhütleri bulunmamaktaydı (Stevenson, 1990, s 205-226). Ancak bu duruma tek istisna 1912'de İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanları arasında nota teatisi ile yapılmış olan Manş Denizi'nde ve Akdeniz'de iki ülkenin donanma güçlerinin ortak kullanımı ile ilgili bir uzlaşma bulunmaktaysa da bu belgeler de hükümetler tarafından onaylanmamıştı (Gülboy, 2004, s 72-73). İki ülke arasında bağlayıcı bir ittifak bulunmamasına karşılık, 1905 ve 1911'deki Fas Krizlerinde İngiltere'nin Fransa'ya verdiği politik destek dikkat çekiciydi. İngiltere ile Rusya arasındaki yakınlaşma İngiltere ile Fransa arasındakine oranla daha yavaş ilerlemekteydi. Bu durumun başlıca nedeni boğazlar meselesi ile ilgili iki ülke arasındaki sorunlardı. 1907'de Afganistan ve

² Bu anlaşmalar esas itibariyle söz konusu devletler arasındaki sınır sorunlarını çözmeye yönelik uzlaşmaları içermekteydi. Fransa 1882 yılında İngiltere'nin Mısır'ı işgalini tanımamış ve bu durum iki ülke arasında önemli bir anlaşmazlık konusu olmuştu. 1898'de yaşanan Faşoda Krizi nedeniyle iki ülke savaşın eşiğinden dönmüş ve Fransa geri adım atarak Nil vadisindeki haklarından vazgeçmişti (Kriz için bkz. A.J. P. Taylor, 1960, s 380-384). Söz konusu anlaşmazlık *Entente Cordaile* olarak da anılan 1904 İngiliz-Fransız Antlaşması ile çözülmüştür. Bu antlaşma ile Fransa İngiltere'nin Mısır üzerindeki haklarını tanıırken, İngiltere'de Fransa'nın Fas'taki haklarını tanıyordu. Bu antlaşmanın orjinal metni için bkz. Çevrimiçi: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Entente_Cordiale_Between_The_United_Kingdom_and_France, son güncelleme: Mayıs 2009; 1907 İngiliz-Rus Antlaşması ile İngiltere ve Rusya İran üzerindeki etki alanlarını tanımlayarak uzlaşmaya varıyorlardı. Bu antlaşmanın orjinal metni için bkz. Çevrimiçi: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Anglo-Russian_Entente, son güncelleme: Mayıs 2009.

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

İran üzerindeki sorunları konusunda uzlaşmaya varan iki devlet, boğazlar konusunda tam bir uzlaşma sağlayabilmiş değildi. Buna karşılık 1908'de Reval'de bir araya gelen İngiliz Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola iki ülke arasındaki samimiyeti sergilemeye çalışmışlar ve yapılan görüşmelerde Osmanlı Makedonyasında reform yapılması ile ilgili ortak uzlaşma sağlanmıştı. Reval'de boğazlar ile ilgili yapılan görüşmelerde net bir sonuç alınamamasına karşılık, iki ülke arasındaki yakınlaşma İtilaf kanadının sağlamlaşmasının bir göstergesi olmuştu (Clayton, 1971, s 207-208). İngiltere'nin itilaf blokunun oluşmasına yönelik politikasının temel nedeni istikrarsız ve agresif Alman dış politikasının Avrupa'da mevcut olan güç dengesinde yarattığı dalgalanmalardı.

İngiltere 1815'ten beri Avrupa'ya yönelik dış politikasının temelini kıtanın büyük güçlerinin oluşturduğu bir güç dengesinin sağlanması üzerinde oluşturmuştu. Birbirine yakın güçteki Avrupa devletlerinin arasında oluşan bu güç dengesi tek bir gücün Avrupa'yı kontrol altına almasını engellediği gibi, böylesine bir durumda Britanya adalarına yönelecek tehditler de ortadan kalkmaktaydı. Bu amaçla İngiltere kıta devletleriyle bağlayıcı hiç bir ittifaka girmeyerek, bunun yerine denge unsuru olarak kalmaya çalışmaktaydı. 1890'da II. Wilhelm'in Alman tahtına geçmesi ile beraber Alman dış politikasının radikal bir biçimde değişimi, İngiltere'nin dış politikasındaki istikrarı da sarsmıştı. Yeni Alman dış politikasının agresif ve istikrarsız atılmalılığı bir yandan Avrupa güç dengesini sarsarken, diğer yandan da İngiltere'nin hem kıtasal hem de kıta ötesi çıkarlarını zedelemekteydi. Bu durum ise yavaş başlayan ama hızla gelişen bir Alman-İngiliz karşıtlığı yaratmıştı. Gün geçtikçe artan bu karşıtlığın sonucunda İngiltere, kendi gibi Alman dış politikasından rahatsızlık duyan Fransa ve Rusya ile uzlaşmalara girmişti. 1904 ve 1907'deki antlaşmalar bu uzlaşmaların ürünleriydiler. Alman dış politikasının yaratmış olduğu Avrupa'daki cepheleşmeye karşılık, İngiltere gün geçtikçe kurduğu uzlaşmaları Almanya'yı kontrol altında tutabilecek bir güç dengesinin bir tür devamı şeklinde algılamaktaydı, fakat 1914'e gelindiğinde bu uzlaşmalar ister istemez İngiltere'yi Avrupa'daki cepheleşmenin bir parçası durumuna getirmişti (Hamilton ve Herwig, 2004, ss135-137, 144-145). Avrupa'da başlayan savaş İngiltere için ne politik anlamda, ne de

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

askeri anlamda hedeflerini tanımlamaya fırsat bulamadan katıldığı bir karşılaşmaydı.

Bu aşamada İngiltere'nin yönetim yapısında, başlayan savaş ile ilgili, karar alma mekanizmasının tanımlanması faydalıdır. Savaşın başladığı andan, Kasım 1914'ün sonuna kadar, savaş ile ilgili karar alma merci hükümeti oluşturan ve İmparatorluk Savunma Konseyi'nin danışmanlığını yaptığı, 22 üyeli Kabineydi; Savaş Bakanlığı ve Amirallik ise uygulamadan sorumlu birimlerdi. İmparatorluk Savunma Komitesi 1901'de oluşturulmuş ve 1904'te revize edilmiş bir kurumdu ve görevi imparatorluğun güvenliği için gerekli olan enformasyonun toplanması ve koordinasyonu ile zaman içinde ortaya çıkacak sorunlara çözümler üretmektir. Bu çerçevede söz konusu komitenin kabineye yalnızca danışmanlık yapması ve gerektiğinde tavsiyelerde bulunması öngörülmüştü (Coates, 2000, s 14-15).

Başlayan savaşın beklentilerin ötesinde geniş çapta olması ve geniş alanlara yayılması, bu yönetim sistemini yetersiz bıraktığından, Kasım ayının sonunda savaşın organizasyonundan sorumlu olacak bir Savaş Konseyi oluşturuldu. Savaş Konseyi esasen kabinenin savaş eforunun organizasyonu ile daha yakından ilgili olan bakanlıkların temsilcileri ile İmparatorluk Savunma Komitesi'nin üyelerinden bazılarının bir araya gelmesinden oluşmaktaydı. Konsey hem Kabinenin hem de İmparatorluk Savunma Komitesi'nin yetkilerini birleştiriyordu (Coates, 2000, s 18-19). Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç İngiltere'nin savaşı yürütme prosedürünün sivil otoritenin üzerinde sivil-askeri karma bir otorite tarafından üstlenilmesi olmuştur.

Savaş Konseyi Başbakan Herbert H. Asquith, Dışişleri Bakanı Edward Grey, Maliye Bakanı David Lloyd George, Donanma Bakanı Winston Churchill, Savaş Bakanı Lord Herbert H. Kitchener, İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Archibald Wolfe Murray, Amirallik Birinci Lordu John A. Fisher ve Arthur Balfour'dan oluşmaktaydı. Bu isimler dışında yapılan toplantılara değişen başka isimlerin dahil olması olağan bir durumdu (James, 1965, s 18).

Savaş Konseyinin üyelerinin kişiliklerindeki ve savaşa olan yaklaşımlarındaki farklılıklar, ilerleyen dönemde İngiltere'nin savaşa olan yaklaşımını ve savaş hedeflerinin belirlenmesini etkileyecek bir

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

faktördü. Başbakan Asquith ve Dışişleri Bakanı Grey İngiltere ile Fransa arasındaki işbirliğine sıkı sıkıya bağlı isimlerdi ve İngiltere'nin savaşa girme kararının mimarları konumundaydılar (Williams,1995, s 202).

Savaş Bakanı Lord Kitchener ise geçmişi parlak başarılarla dolu Viktorya Dönemi İngilteresinin en önemli askeri kişiliğiydi. Kamuoyundaki popülerliğinin yanı sıra politik çevrelerde de büyük bir saygınlığa sahip olan Kitchener; Genelkurmay'daki bütün üst rütbeli subayların cepheye gitmesi nedeniyle Savaş Bakanlığını tek otorite olarak yürütmekteydi. Ordu ile ilgili bütün düzenlemeler, atamalar ve organizasyonlar onun istediği şekilde yürüyordu ve sahip olduğu karizmanın büyüklüğü ve askeri çevrelerdeki etkisi nedeniyle ne politikacılar, ne de askerler tarafından verdiği kararlar hiç bir biçimde eleştirilmemekteydi. Genelkurmay Başkanı Archibald Wolfe Murray ise Kitchener'ın karizması altında ezilen bir isimden öteye gidememekteydi (Coates, 2000, s 22-23). Fransa cephesindeki birlikleri komuta eden General John French ile fikirbirliği etmiş olan Kitchener savaşın sonunu belirleyecek olan cephenin Batı cephesi olduğu inancındaydı ve bu inancı ordunun aşağı yukarı bütün kademelerinde kabul görmekteydi (Hart, 1997, s 135).

Donanma Bakanı Churchill ile Amirallik Birinci Lordu Fisher Savaş Konseyi içinde donanmayı temsil eden isimlerdi. Konsey içinde ordunun temsili tamamen meslekten gelen askerler tarafından yapılmaktaysa da donanmanın temsili açısından durum farklıydı. 1911'den beridir Donanma Bakanlığını yürütmekte olan Churchill, konseyin diğer üyelerinden yaşça genç olmasına karşılık, ateşli ve yaratıcı kişiliği ile dikkat çeken bir isimdi; fakat Kitchener'ın tersine askeri konularda tecrübesi oldukça az olan bir sivildi. Churchill, İngiltere'nin savaşa girişini desteklemekle birlikte, bu savaşın İmparatorluk için büyük fırsatlar içerdiğini düşünmekteydi ve ona göre bu fırsatları gerçekleştirebilmek için kullanılması gereken temel araç da İngiliz Donanması olmalıydı. Donanma ile ilgili uzmanlık konuları söz konusu olduğunda ise Churchill'in yanında Amirallik Birinci Lordu Fisher bulunmaktaydı. 1905'teki Dretnot Devrimi'nin mimarı ve 1904-1909 arasında Amirallik Birinci Lordluğu yapmış olan Fisher da İngiliz Donanmasının İngiltere adına savaşa en büyük katkıyı yapabilecek araç olduğuna inanmaktaydı. Fisher önceki görevi süresince Almanya ile

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

İngiltere arasındaki donanma yarışının en önemli destekçisi olmuştu. 1909'da görevinden istifa etmesinin ardından ise Churchill ile yakın ilişkiler kurmuştu. Ekim 1914'te Churchill'in de isteğiyle yeniden Amirallik Birinci Lordluğuna atanmasına karşılık Fisher, Churchill'den farklı olarak, donanmanın temel anlamda Alman deniz gücüne karşı kullanılması fikrindeydi. Fisher konumu itibarıyla Churchill'in astı durumundaydı ve Kitchener'a danışmanlık yapan Sir Archibald Wolfe Murray'a denk bir görev üstlenmekteydi.

Savaş Konseyinin diğer bir önemli ismi de Lloyd George'du. Konsey içinde olumlu gözlemleri, katkıları ve yerinde eleştirileri ile öne çıkmaktaydı. Gerçekçi yaklaşımı ile İngiltere'nin başlayan savaşa girmesi gerektiğine inanmış ve savaş ilanı kararına destek vermişti. Bunun yanında ordunun yönetimi ve kullanımı konusunda ciddi eleştiriler üretmekten de geri durmamaktaydı. Bu anlamda sık sık Kitchener ile karşı karşıya gelmekteydi. Churchill ile tam bir uyuşma içinde olmamasına karşılık, bir deniz gücü olan kendi ülkesinin kaynaklarının herhangi bir sonuç üretmeyen Batı cephesinde harcanmasına karşıydı (Toye,2007, s 133-134).

Gösterişli adına ve üstlendiği işleve karşılık Savaş Konseyi gerçekte etkili bir işleyişe sahip değildi. Düzenli bir şekilde toplanmadığı gibi (genelde Başbakanın isteği ile toplanmaktaydı), aldığı kararları da kabine ile paylaşmamaktaydı. Konseyi oluşturan kişiler farklı görüşlere sahip politikacılar ya da politikleşmiş askerlerdi. Ekonomik ve askeri konularla ilgili bürokratlar yalnızca ihtiyaç duyulduğu zamanlarda konseyin toplantılarına katılmakta ve çoğu zaman bunların fikirlerine ya da önerilerine dahi başvurulmamaktaydı (James, 1965, s 24-25). Konsey içinde kabineyi temsil eden bakanlar yeri geldiğinde görüş bildirmelerine ve eleştirilerde bulunmalarına karşılık konseyde alınan kararların asıl sorumluları Başbakan Asquith, Savaş Bakanı Kitchener ve Donanma Bakanı Churchill'di (Coates, 2000, s 18-19). Bundan öte konsey içinde askeri birimleri temsil eden Kitchener ve Churchill genellikle konseyin onayına danışmadan Savaş Bakanlığı ve Amirallik Dairesi gibi kendilerine bağlı olan birimlerde bağımsız kararlar alarak bunları uygulamaya sokmaktaydılar. Bu durum da ister istemez ülkenin kaynaklarının dağılımı ve kuvvetlerin kullanımı ile ilgili ciddi sorunlar ortaya çıkartmaktaydı.

Bütün bu karmaşık ve dağınık organizasyon içinde ayrı uçları temsil eden Kitchener ve Churchill farklı fikirleri doğrultusunda bir tür güç mücadelesi yürütmektedirler. Asquith ise bu iki uç arasında bir tür denge görevi üstlenmektedir. Nihayetinde savaşın erken döneminde İngiltere'nin savaş hedefleri ile ilgili kararlar da bu fikir çatışmaları çerçevesinde şekillendi.

İngiltere'nin Savaş Hedefleri

Savaşlar kapsamlarında çatışmalar barındırıyor dahi olsalar, sonuçta organize olmuş topluluklar tarafından belli hedeflere ulaşmak için yapılan mücadelelerdir. Bu ilişki mantığı çerçevesinde önceden saptanmış hedefler için kaynakların dağılımı ve organizasyonu yapılarak söz konusu mücadele yürütülür. 1914'e değin genellikle savaşların mantığı aşağı yukarı bu satırlarda bahsedildiği biçimde şekillenmişti. Buna karşılık Birinci Dünya Savaşı, bu savaşa taraf olan aşağı yukarı bütün devletlerin net ve kesin hedefler belirleyemediği bir karşılaşma oldu. (Best, Hahimaki, Maiolo, Schulze, 2006, s 24-25). Gerçekte savaşan hiç bir devletin yaşamadığı güvenlik endişelerinden, emperyalist paylaşımlara kadar uzanan bir yelpaze üzerinde Avrupa'nın büyük güçleri savaşın gidişatı süresince değişikliklere uğrayacak savaş hedeflerini sürekli yenileyerek değiştirdiler (Hobsbawm, 1996, s 29-30). Bu durum özellikle İtilaf devletleri grubunu oluşturan İngiltere, Fransa ve Rusya için daha fazla geçerliydi. Nihayetinde üç devletin aralarında kurdukları bir askeri ittifak olmadığı gibi, savaş stratejilerinin ve hedeflerinin belirlenmesi de aralarında ciddi sürtüşmeler yaratabilecek kadar zorluklar içermektedir. Temel olarak bu üç devlet önceki dönemde emperyalist yarışta ciddi birer rakip konumundaydı; her biri Avrupa'daki güç dengesinden farklı anlamlar çıkartmaktaydı ve rakiplere karşı yapılacak harekâtların alanları hem emperyalist dengeyi, hem de güç dengesini dönüştürebilecek unsurlar taşımaktaydı. Üç devletin aralarında ortak bir askeri komuta yapısının olmaması da söz konusu harekâtların planlanmasını genelde politikacılara ya da onlara yakın olan üst rütbeli askerlere bırakmaktaydı.

Savaş stratejisinin ve hedeflerinin belirlenmesi ile ilgili söz konusu durum belki de en fazla İngiltere için geçerliydi. Savaş

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

Konseynin yapısından ve fikir ayrılıklarından doğan yaklaşımlar, daha savaşın başından itibaren, İngiltere'nin savaş hedeflerini mevcut durumun idare edilmesi ile, ortaya çıkan fırsatların değerlendirilmesi arasında gidip gelen bir belirsizliğe sürüklemişti (Clayton, 1971, s 219-220).

Batı ekolü şeklinde anılan ve başını Kitcehener ve üst rütbeli ordu subaylarının çektiği grup, savaşın kazanılması için Almanya'nın yenilgiye uğratılmasının ilk hedef olduğu konusunda fikir birliği içindeydiler. Bu grubun ortak görüşü ise savaşın Batı cephesinde kazanılacak zafer sonucu geleceği idi. Bu amaçla İmparatorluğun elindeki kara gücünün tamamı Fransa'daki cepheye angaje edilmiş durumdaydı. Diğer taraftan 1914 yılının Eylül ayının başındaki Marne Savaşının ardından Batı cephesindeki çarpışmalar karşılıklı siperlerde devam eden bir yıpratma savaşına dönüşmüş durumdaydı ve Alman ordusu durdurulmasına karşın, yenilgiye uğratılmış değildi.

İmparatorluğun Batı cephesindeki siper savaşına saplanmasına ve bu cephede kazanılacak bir zafere bel bağlanmasına en ciddi eleştiriler ise Donanma kanadından gelmekteydi. Churchill ve Fisher'ın başını çektiği ve zaman zaman Lloyd George'un da dahil olduğu, Doğu ekolü olarak adlandırılan, bu kanadın temel inancı nihai zaferin Batı cephesinde kazanılacağı olmasına karşılık, Batı cephesinde harcanan insanın, malzemenin ve enerjinin İngiltere'nin hem tarihi vizyonuna uygun olmadığı, hem de İmparatorluk kaynaklarının boş yere harcandığı yönündeydi. Nihayetinde İngiltere bir yüzyıl boyunca Avrupa'daki krizlerde ve savaşlarda donanmasının gücü ile taraftı. 1899'daki Boer Savaşı ise İngiltere'nin kara gücünü kullanmaktaki yetersizliklerini sergilemişti. Fransa'yı savaşta tutabilmek için İngiltere'nin kaynaklarının Batı cephesinde harcanması yerine, elde bulunan en etkili araç olan donanma ile zafere gidebilecek başka alternatiflerin üretilmesi de mümkündü. Üstelik donanmanın sağladığı manevra alanı siper savaşına saplanıp kalan kara ordusuna oranla çok daha büyüktü. Bütün bu argümanların üreticisi ve sözcüsü Churchill, Savaş Konseyinin oluşturulmasından kısa bir süre sonra, Konsey toplantılarını bir dizi plan bombardımanına tutmaya başladı. Bu planlardan en önemlileri ise Çanakkale ve Borkum Harekât Planlarıydı.

Çanakkale'ye Harekât Fikrinin Ortaya Çıkışı

Birinci Dünya Savaşının başlangıcı olan 1 Ağustos'tan, İngiltere'de Savaş Konseyinin ilk toplantısını yaptığı 25 Kasım 1914'e değin geçen süre içerisinde gerek karada ve gerekse denizlerde ilk önemli çarpışmalar yaşanmış ve savaşın o güne değin yapılanlardan daha geniş çaplı ve daha yoğun olacağı aşağı yukarı anlaşılmıştı. Alman ordusunun ilerleyişi Eylül ayının başında Marne'da durdurulduğunda Fransa'nın olası bir işgalden kurtulduğu kesinleşmişti. Bir kaç hafta sonra ise Rusya'nın Tanenberg'de uğradığı bozgun bu devletin savaşa gücüne önemli bir darbe indirmişti. Kasım ayında Osmanlı İmparatorluğunun Almanya'nın yanında savaşa girişi ile İngiltere'nin Mısır'ın güvenliği ile ilgili dikkatini yönlendirmesi gereken yeni bir alan ortaya çıkmaktaydı. Nihayet Kasım ayının ortasında meydana gelen Birinci Ypres Savaşında İngiltere'nin Fransa'ya yollanmış olduğu sefer kuvvetinin çok ağır kayıplara uğradı. Verilen büyük kayıplara karşılık İngiltere'nin savaşa giriş amacı kısmen gerçekleştirilmiş gibi gözükmekteydi. İtilaf devletleri hala ayaktaydı ve Almanya arzuladığı zaferi elde edememişti. Ordu üzerine düşeni yapmıştı.

Kasım ayının sonuna değin savaşın denizlerdeki gidişatı ise İngiltere için pek de iç açıcı değildi. Uzak Doğu'daki Alman Kruvazör Filosu Kasım ayının başında Coronel Deniz Savaşında bir İngiliz filosunu yenilgiye uğrattı. İngiliz Donanmasının savaşın başındaki diğer büyük başarısızlığı Alman Akdeniz Filosunu oluşturan *Goeben* savaş kruvazörünün ve *Breslau* hafif kruvazörünün Osmanlı İmparatorluğuna sığınmalarını engelleyememesiydi. Bu olay Osmanlı İmparatorluğunun savaşa girişine neden olacak gelişmelerin bir parçası olduğundan önemliydi. Ordunun tersine donanma üzerine düşeni yapmış olmaktan uzaktı.

25 Kasım'da Savaş Konseyi ilk toplantısını yaptığında İngiltere için savaşın gidişatı bu durumdaydı. Konsey'in ilk toplantısında Churchill ilk defa Çanakkale Boğazına kara ve deniz güçleri tarafından ortak yapılabilecek bir harekâtın uygunluğu fikrini ortaya attı. Churchill'in bu konuyu ortaya atma nedeni Kitchener'ın Mısır'ın savunulması ile ilgili başlattığı bir tartışmaydı ve Churchill'in argümanı Mısır'ın savunulmasının en başarılı yolunun Osmanlı İmparatorluğunu

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

hayati bir bölgede tehdit etmek olduğuydu. Churchill'in argümanı Kitchener'in öne sürdüğü Batı cephesi dışında başka bir bölgeye ayrılabilir kaynak yetersizliği ve Mısır'daki İngiliz güçlerinin de böylesine bir tehdit oluşturabilecek güce sahip olmadıkları gibi nedenlerle Konsey içinde kabul görmedi (James, 1965, s 25).

Churchill'in öne sürdüğü harekât fikri aslında daha önceden mevcut olan ama hayata geçmemiş bir planın yansımasıydı. 19 Ağustos 1914'te Yunan Başbakanı Venizelos, Yunan Kralından aldığı yetki ile İngiltere'ye başvurarak, Yunan kara ve deniz kuvvetlerini ve Yunan limanlarını gerektiği takdirde İtilaf devletlerinin hizmetine vermeyi teklif etmişti. Bu teklif ise Dışişleri Bakanı Grey tarafından Osmanlı İmparatorluğunun tarafsızlığını bozacağı endişesi ile reddedilmişti. Churchill ise bu teklifi önemli bir fırsat şeklinde algılamıştı. Churchill Osmanlı İmparatorluğunu düşman saflarını itecek bir hamle olmasını kabul etmekle birlikte, ortaya çıkacak fırsatların kayda değer olduğunu düşünmekteydi. Ona göre İngiliz Akdeniz Filosunun da desteğini alacak Yunanistan'ın vaadettiği güçlerin Çanakkale boğazının kapalılığının yaratabileceği sorunları kolaylıkla ve efektif bir şekilde çözebilecek olması kayda değer bir durumdu. Bu dönemde Gelibolu Yarımadasındaki Türk askeri varlığı oldukça zayıftı ve Yunan Genelkurmayının elinde olası bir harekât için planlar mevcuttu. Herşeyden önce Osmanlı İmparatorluğu gittikçe Almanya'nın tarafına yaklaşmaktaydı. Churchill'e göre de Marmara denizinde beklemekte olan *Goeben* ve *Breslau* gemilerinin de Osmanlı İmparatorluğuna bu yolda baskı yaptıkları aşıkardı.³ Gelibolu Yarımadasının ve Çanakkale Boğazının kontrol altına alınması hem bu gemilerin etkisiz hale getirilmesini, hem de Osmanlı İmparatorluğunun tarafsızlığının devamı konusunda baskı yapılmasını sağlayabilecekti. Bütün bunların ötesinde Churchill, böylesine bir başarının Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'nın oluşturacağı ve İngiltere'nin destekleyeceği yeni bir

³ *Goeben* savaş kruvazörü ve *Breslau* hafif kruvazörü Alman Donanmasının Akdeniz Filosunu oluşturan gemilerdi ve savaş başladığında İngiliz Akdeniz Filosunun takibinden kaçarak, Osmanlı İmparatorluğuna sığınmışlardı. Bu gemiler daha sonradan Osmanlı İmparatorluğu tarafından satın alındı ve isimleri *Yavuz* ve *Midilli* olarak değiştirildi.

Balkan ittifakını da mümkün kılacağını düşünmekteydi. (Churchill, 2005, s 279)

Churchill, Alman ordusunun Paris'e ilerleyişi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğunun Yunanistan ve İngiltere'ye karşı savaş açma olasılığının artması üzerine, böyle bir durumda yürürlüğe girecek bir harekât planı için hazırlıklara başladı. İlk olarak İngiliz Donanmasına ait güçlerin Marmara Denizine girebilmesi amacıyla, Gelibolu Yarımadasının Yunan Ordusu tarafından işgal edilmesi ile ilgili Amirallikten ve Savaş Bakanlığının Askeri Operasyonlar Departmanından temsilcilerin katılacağı bir konferansın toplanmasını sağladı. Bu konferans sonucunda 60.000 kişilik bir gücün böylesine bir harekât için yeterli olacağı sonucuna varıldı. Yunan Donanmasındaki İngiliz Danışmanlık Heyetinin başkanı Amiral Mark Kerr irtibatıyla ilişki kurulan Yunan Genelkurmayı da İngiliz Donanması ile yapılacak bir ortak harekâtı onaylamasına karşılık, Yunanistan Bulgaristan'ında bütün gücüyle Osmanlı İmparatorluğuna saldırmasını şart koştu. Yunan hükümeti de Genelkurmayının endişelerini paylaşmaktaydı. 6 Eylül'de Venizelos Atina'daki İngiliz temsilcisi ile yaptığı konuşmada Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğuyla karada teke tek bir mücadeleye girişmekten çekinmediğini ve ülkesinin böyle bir durumla baş edebileceğini belirterek, asıl olarak Yunanistan'ın Bulgaristan'ın açıklamış olduğu tarafsızlığa güvenemediğini; hepsinden öte Sırbistan'ın Avusturya tarafından işgali durumunda Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğunun birlikte Yunanistan'a saldırmasının kritik bir durum olacağını anlattı. Churchill ise bu endişeleri yersiz bulmakla birlikte, Dışişleri Bakanı Grey'le yaptığı görüşmede Yunan ordusu yerine Çanakkale'ye yapılacak olası bir harekâta Rusya'nın Pasifik limanlarından gönderilebileceği bir Rus gücünün böylesi bir harekât için yeterli olacağını belirtti. Churchill basit düşünmekteydi; kendi sözleri ile yaptığı değerlendirme şu şekildeydi: *"Gelibolu'nun alınması için ödenecek bedel şüphesiz ki ağır olacaktı, ama Türkiye ile artık savaş olmayacaktı. 50.000 kişilik iyi bir ordu ve deniz gücü- işte Türk belasının sonu"* (Churchill, 2005, s 280).

Churchill *World Crisis* adlı eserinde bu plan ve hedefleri ile ilgili şunları yazmıştır:

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ

“...Türkiye ile bir savaşın ağırlığını küçümsemiş olduğum düşünülse de, Türkiye'nin eninde sonunda bize saldıracağına emindim ve Fransa'daki Alman istilasının eninde sonunda durdurulacağına inancım sonsuzdu. Bu iki tahminim de doğru çıktı. Kendi bakış açımın bilgece olduğunu iddia etmiyorum, fakat doğru bir tarihsel bakış açısı olduğunu göstermeye çalışıyorum. Böyle bir bakış açısı çerçevesinde üretebilecek politika Yunanistan'ın Kavala'yı Bulgaristan'a verilmesini teklif etmesi karşılığında, Kıbrıs'ın da teminat mı? olarak Yunanistan'a verilmesini teklif etmeyi sağlayabilirdi. Gene Sırbistan'ın Manastır'da Bulgaristan adına düzeltmeler yapması için baskı üretebilirdi. Bu düzenlemelerin o zaman başarılı olup olamayacağı hakkında bir şey söylemek istemiyorum.

Türkiye'de neler olduğuna aldırmadan Balkan Devletlerini bir araya getirecek politikayı üretebilecek bir fırsatı yaratmak için çabalarımı arttırdım. Bu yoldan hiç vazgeçmememe karşın, okuyucu Kabine'nin yönetilmesindeki diğer argümanları da anlamalıdır. Savaşın henüz çatışma olmayan bölgelere yayılmasını engellemeye yönelik adanmış arzu; Türkiye ile yaşanacak bir anlaşmazlık durumunda Hindistan'da doğabilecek tehlikeler; 1914'teki müthiş askeri zayıflığımız; Lord Kitchener'in iki Hint Tümeninin Süveyş Kanalı üzerinden geçirilmesine kadar doğuyu mümkün olduğunca sessiz tutmak istemesi; Rusya'nın İstanbul ile ilgili kuşkusunu ve kıskançlığını uyandırmadan, Yunanistan'ın ve özellikle de Kral Konstantin'in desteğinin sağlanmasındaki zorluklar ve , son olarak, müttefiklerin asıl cephelede büyük başarılar kazanamadan veya Balkanlarda büyük bir güç bulundurmadan, Bulgaristan'ın ve Kral Ferdinand'ın Tötonik sistemden koparılıp koparılamayacağı üzerine –pek de yabana atılamayacak- şüpheler.

Daha sonradan bu soruları Sir Edward Grey ile konuştuğumda en fazla son konu üzerinde durdu. 'Bulgaristan Almanya'nın savaşı kazanamayacağına inanana kadar, bizim ona söz verdiğimiz başkalarının toprakları karşılığında savaşa girmeyecektir'. Alman ordusunun Kuzey Fransa'daki hızlı ilerleyişi, Fransız hükümetinin Bordeaux'ya taşınması, Antwerp'in düşüşü, Hindenburg'un Ruslar karşısındaki müthiş zaferleri, bütün bunlar, Türklerin olduğu gibi, Bulgarların da aklını çelmekteydi. Ordusu olmayan, ayıracak bir tek askeri olmayan, gönderecek bir tane tüfeği olmayan, yalnızca donanması ve parası ile İngiltere Yakın Doğu'da pek fazla göz doldurmamaktaydı. İstanbul üzerindeki Rus çıkarları, Kral Konstantin ve Kral Ferdinand'ın ihtirasları ile direkt çatışma halindeydi. Sonuçta Balkanlarda tek bir ileriye görebilen göz,

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ**

dahi Venizelos, mücadelenin asıl ahlaki tarafını algılamıştı, savaşan tarafların gerçek göreceli güçlerini görebilmişti ve Alman ordusunun zaferleri ile İngiliz İmparatorluğunun görülmesi zor ama sonsuz kaynakları çerçevesinde yavaşça toparlanan deniz gücü arasındaki değer farkını layıkıyla takdir edebilmişti.” (Churchill, 2005, s 280).

Churchill'in görüşleri savaşın bu erken döneminde genelde İtilaf'ın, özelde ise İngiltere'nin açmazlarını oldukça iyi yansıtmaktadır. Cephelerdeki başarısızlıkların getirmiş olduğu prestij kaybı, özellikle İngiltere'nin diplomatik kartlarını sınırlamaktadır. Diğer taraftan askeri ağırlığını Fransa'ya yoğunlaştırmış olan İngiltere doğuda ciddi bir zayıflık içindeydi. Bu çerçevede diplomatik ve askeri dış politika araçlarından yoksun olarak İngiltere'nin pazarlık payları düşüktü. İmparatorluğun kaynaklarının seferberliği yavaş olarak gelişmekteyse de Churchill bu anlamda bazı fırsatların kaçırılmakta olduğunu düşünmektedir. İngiltere desteğindeki Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde sağlayabileceği bir üstünlüğün, yeni bir Balkan ittifakına dönüştürülmesi ve bu ittifakın Osmanlı İmparatorluğunu savaş dışına itmesi, şüphesiz ki, İngiltere'yi hem Mısır'ın, hem de Hindistan'ın güvenliği konusunda rahatlatıyordu. Ayrıca Goeben ve Breslau savaş gemilerinin etkisiz hale getirilmesi ile beraber Doğu Akdeniz'de İtilaf devletleri rakipsiz kalacaklardı. Bütün bunların gerçekleşmesi için ise İngiltere'nin kullanabileceği araçlar Balkan devletlerinin toprak arzularını ateşleyecek diplomatik rüşvetler ve donanmanın verebileceği destek olacaktı.

Lloyd George'da Çanakkale yerine Selanik'e bir çıkartma yapılması taraftarı olmasına karşılık, böyle bir girişimin sonuçları konusunda Churchill'e yakın görüşlere sahipti:

“İstanbul'daki Türk yöneticilerine baskı yapabilmek amacıyla Çanakkale'ye donanma tarafından yapılacak bir harekâtın planı donanma otoriteleri tarafından daha önceden birden fazla kez gözden geçirilmiştir. Gelibolu'dan öte Asya sahillerinin de kontrol altına alınmadığı durumlarda harekâtın fazla riskli olduğu her seferinde anlaşılmıştır. Projenin incelendiği her seferde müttefiklerin daha sonradan yaptıkları denemede karşılaştıkları tehlikelerin varlığı görülmüştür. Güçlük ortadadır- iki yanda savunulması mümkün yüksekliklerin kontrolünde yapılacak bir donanma geçişi. Bu iki kıyı

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ**

düşman elinde kaldığı süreçte, başarılı bir geçiş sağlansa bile dönüşte boğazın donanmanın geçişine mayınlar ve tahkim edilmiş mevziler ile kapatılabileceği anlaşılmıştır. Yunanlılar savaşın erken döneminde müttefiklerin yanında savaşa katılmayı önerdiklerinde, Gelibolu Yarımadasını işgal edecek yeterlilikte bir gücü göndermeye hazırdılar. Böyle bir şey yaptıklarında Çanakkale'nin hikayesi çok daha farklı olurdu. Bütün savaşın hikayesi de anlatıldığından çok daha farklı olurdu. Fakat anlaşılmaz bir nedenden dolayı Sir Edward Grey, Yunanlıların bu teklifini geri çevirdi. Onun yorucu tereddütleri bizi savaşa sokmasına karşılık, bu tereddütler savaşın içindeyken de bizi aksatmaktaydı. Balkanlardaki duruma yönelik daha enerjik ve anlayışlı bir davranış sergilenmesi Yunanistan'ın yanında Bulgaristan'ı da savaşa çekebilirdi. Hatta İtalya dahi daha erkenden savaşa girebilirdi." (Lloyd George, 1933, s 389-390).

Churchill'in ve Lloyd George'un görüşleri hem İngiliz yönetim kademesindeki fikir ayrılıkları hem de İngiltere'nin savaş hedeflerinin belirsizliği ile ilgili bazı ayrıntılar vermektedir. Dışişleri Bakanı Grey ve Savaş Bakanı Kitchener Osmanlı İmparatorluğunun savaş dışında tutulmasını faydalı görmekte iken, Churchill savaşı Balkanlara yayacak girişimlerin yapılması taraftarıdır ve hatta kendi inisiyatifi ile böyle bir durumu doğuracak fırsatın ortaya çıkması için çalışmaktadır. Lloyd George ise Balkanlardaki durumun daha değişik fırsatlar yarattığını düşünmektedir. Ona göre Gelibolu yerine Selanik'e yapılacak bir çıkartma Yunanlılardan herhangi bir karşı koyma görmeyeceği gibi, burada tutulacak bir köprü başının Fransa'nın da askeri desteği ile zamanla geliştirilmesi, hem Balkan devletlerine politik bir baskı üretilmesi, hem de gerektiğinde buradan askeri harekât yapılmasını sağlayabilecekti (Lloyd George, 1933, s 392-394).

Son olarak Churchill'in girişimleri dikkat çekici ayrı bir noktayı daha işaret etmektedir. İngiliz Kabinesi içinde değişik branşların kendi inisiyatifleri ile farklı girişimler üretmekte oldukları bellidir. Donanma Bakanı olan Churchill, daha karar verilmemiş bir harekât için kendi başına aldığı kararlarla hazırlıklar yaptırmış ve diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu girişim ilk değildir. Ekim ayında Antwerp'e çekilmiş olan Belçika ordusuna destek vermek için Donanmaya ait deniz piyadelerinden oluşan bir gücü, gene kendi inisiyatifi ile Antwerp'e yollamıştı (Taylor, 1960, s 34-35). Gene Kasım ayının başında Çanakkale

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

Boğazının çıkışında bekleyen İngiliz savaş gemilerine boğazın girişindeki Türk bataryalarını bombardıman etme emrini vermişti (Higgins 1963, s 68).⁴ Churchill'in bu tür girişimlerinin nedeni aslında yukarıdaki kendi sözlerinde gizlidir. Ona göre toparlanmakta olan İngiliz gücü etkinliğe ulaştığında, bu etkinliği eyleme sokabilecek hareket noktaları elde tutulmalıdır. Buna karşılık savaşın bu ilk döneminde İngiltere eldeki gücünü ağırlıkla Fransa cephesine yoğunlaştırdığından Churchill'in bu cüretkar planları Savaş Bakanı Kitchener ve Fransa'daki İngiliz Görev Gücü'nün Komutanı Sir John French tarafından kabul görmemekteydi. Bu nedenle Churchill de kendi kontrolünde olan donanmanın kaynaklarını kendi planları için kullanmaktaydı. Lloyd George dahi bu durumdan şikayet etmekte ve kendi fikri olan Selanik Projesini Savaş Konseyine sunmasına karşılık, Kitchener'ın ve Churchill'in askeri konularda başkalarını dinlemekte pek de istekli olmadıklarını, dahası kendi komutalarındaki güçleri kendi inisiyatifleri ile kullanabilme avantajları olduğunu yazmaktadır (Lloyd George, 1933, s 392-394).

Savaş Konseyi oluşturulduktan ve 25 Kasımdaki ilk toplantıdan sonra, konsey içindeki fikir ayrılıkları belirginleşmişti. Dışişleri Bakanı Grey'in diplomatik dengeleri gözetmekte olan hassaslığı belirgindi ama savaşın gittikçe yayılan görünümü artık diplomasideki manevra alanını daraltmaktaydı. Asıl karşıtlık Kitchener'ın temsil ettiği ordu ile Churchill'in temsil ettiği donanma arasındaydı. Zaferin Batı cephesinde ordu tarafından kazanılacağı beklentisinin en önemli temsilcisi Kitchener'ın konsey içinde sahip olduğu ağırlık karşısında donanmanın etkin kılınması tezini savunan Churchill'in planlarının kabul görmesi bu dönemde pek de kolay gözükmemekteydi. Bu durum ise 25 Kasımdaki ilk toplantıda Churchill'in Çanakkale'ye yapılmasını istediği harekâtın reddedilmesini açıklamaktaydı.

⁴ 3 Kasımda yapılan bu bombardıman Osmanlı askeri yetkililerine boğazın savunmasındaki yetersizlikleri göstermesine ve bu tarihten sonra boğazda yeni önlemler alınmasına neden olduğu için ciddi biçimde eleştirilmiştir.

Çanakkale'ye Bir Alternatif: Borkum Harekâtı

Kasım ayının sonuna gelinirken savaşın gidişatı Churchill'in yaklaşımlarını olumlayacak bir dizi gelişmeyi de beraberinde getirdi. Bunlardan ilki Batı cephesindeki savaşın Manş kıyılarından İsviçre Alplerine değin uzanan bir cephe üzerinde kilitlenmiş bir siper savaşına dönüşmesiydi. İkinci olarak hiç bir devletin böylesine uzayacak bir yıpratma savaşına hazırlanmamış olmasından dolayı ortaya çıkan cephane sıkıntısıydı. Üçüncü olarak ise Osmanlı İmparatorluğunun Almanya'nın yanında savaşa girişiydi. Bununla bağlantılı olarak ise Rusya'nın Almanya ve müttefikleri karşısında ard arda uğradığı yenilgilerle beraber, Osmanlı İmparatorluğunun da savaşa katılmasıyla içine girdiği sıkıntılı durumdu. Nihayetinde İngiltere'nin ve Fransa'nın Rusya'ya yardım edebilecek bağlantıları zayıflamış olduğundan Rusya'nın askeri konumu hassaslaşmıştı ve Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı bir kaç cephede birden yalnız başına savaşmak durumundaydı. Buna karşılık Rusya'nın uğradığı yenilgilerde yaşadığı malzeme kaybı ve Rus silah sanayisinin bu kayıpları karşılayamaması Rusya'nın ciddi zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştu.

Savaşın gelmiş olduğu nokta İtilaf için sıkıntılı bir durumun göstergesi de olsa Savaş Konseyi içinde savaş hedefleri için hakim olan görüşlerde büyük bir değişiklik yoktu. Tersine gelişmeler Churchill'in istediği yönde gitmekteydi. Aralık ayına gelindiğinde Alman donanmasının ülke karasuları dışındaki bütün savaş gemileri etkisiz hale getirilmiş, dominyonlardan ve sömürgelerden yola çıkan asker konvoyları hedeflenen noktalara ulaşmış, Osmanlı ordusunun Süveyş Kanalına saldırısı başarısızlıkla sonuçlanmış ve denizlerdeki kontrolün ele geçirilmesi ile beraber Almanya denizden ablukaya alınmıştı. Artık donanma kullanılmaya hazır durumdaydı. (Churchill, 2005, s 280). Churchill'in cephelerdeki mevcut durum karşısında İngiltere için öngördüğü stratejik yaklaşım şuydu:

"Savaşın dev boyutuna rağmen, sorunsalının temeli değişmemiştir. Merkez Güçlerin Kuzey Denizinden, Ege'ye ve oradan da daha gevşek şekilde Süveyş Kanalına uzanan cephe çizgisi, her şeyden öte, prensipte küçük bir ordunun, iki kanadını denizlere vermiş olarak, bir yarımada üzerine

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ**

yerleşmesinden farklı değildi. Fransa, kendi içinde devam eden bir savaş alanı olarak düşünülürken, durum tamamen bir tıkanmışlığa girmektedir ve Alman işgalcilerinin cephesi yarılammakta veya çevrilememektedir. Ama bakış açısı savaşın bütün alanını içerecek biçimde genişletildiğinde, savaşın büyüklüğü tek bir muharebe gibi düşünülürken ve İngiliz deniz gücü sahne aldığı en uzağa ulaşan karakterde çevirme hareketlerinin karakteristiği müttefikler için mümkün hale gelmektedir. Bu çevirme hareketleri o kadar büyük ölçekli ve o kadar karışıklıklardır ki, her biri kendi içlerinde ayrı birer savaştır. Bunların her biri başka bir savaşta büyük kabul edilebilecek ordular gerektirirler. Bu harekâtlar deniz gücü ve kendilerine has diplomasi gerektirirler.

Bu anda, Fransız Genelkurmayı düşmanın çevrilebilecek bir kanadı olmadığından şikayet ederken, Tötonik İmparatorluklar aslında iki kanatları çerçevesinde aşırı bir kırılma sahiptir. Bu anlamda 1915'in başında savaşın durumunun öne çıkan üç açık gerçeği şunlardır: Birinci olarak, asıl cephe olan Fransa'daki tıkanmışlık; ikinci olarak, Rusya'nın tamamen yenilgiye uğratılmasından önce bu tıkanmışlığın acil bir biçimde giderilmesi, ve üçüncü olarak da, bu tıkanıklığın büyük ambfibi ve politik-stratejik operasyonlar ile açılması ihtimali." (Churchill, 2005, s 297-298).

Aralık ayının sonuna gelirken, Churchill'in yaklaşımındaki değişiklik göze çarpmaktadır. İngiliz Donanmasının denizlerdeki hakimiyeti sağlaması ile beraber Churchill kendi tezlerini destekleyecek argümanları da sağlamıştır. Bu çerçevede bakıldığında Churchill'in Kasım ayında öne sürdüğü Balkanlara endeksli bölgesel yaklaşımını oldukça genişlettiği de belirgindir. Bu çerçevede artık yalnızca Çanakkale Boğazı değil, Baltık Denizi de Churchill'in ilgi alanına girmiştir. Baltık Denizi ile ilgili yaklaşımında Churchill'e en önemli destek ise Amirallik Birinci Lordu Fisher'dan gelmektedir.

Tıpkı Çanakkale Harekâtı Planı gibi aslında Baltık Denizinde yapılması öngörülen harekât da yeni bir fikir değildi. Daha savaş başlamadan önce Churchill donanma desteğinde Hollanda, Almanya, Danimarka ya da İskandinav kıyılarına çıkartmalar ile bazı önemli liman ve adaların işgal edilmesini öngören plan taslakları hazırlamıştı. Churchill 31 Temmuz 1914'te bu taslakları incelenmesi için Başbakan ve Savaş Bakanlığına yollamışsa da savaş başladıktan sonra taslaklar göz ardı edilmişti (Charmley , 1993 , s 107-108). Bunun ardından Churchill

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

bu sefer, 19 Ağustos'ta, Rus Genelkurmay Başkanı Grand Dük Nikola'ya başvurarak, Danimarka ve İsveç arasında yer alan kanaldan İngiliz Donanmasını Baltık Denizeine yollamayı önermiş ve Alman Donanması ile yapılacak kesin sonuçlu bir savaşın ardından Rus ordusuna ait birlikleri Alman sahillere çıkartmayı teklif etmişti. Rus Genelkurmayı ise İngiliz Donanmasının Alman Donanmasını kesin bir şekilde etkisizleştirmesi durumunda böyle bir harekâtın olumlu görüldüğünü bildirmişti (Massie, 2003, s 296) Amiral Arthur K. Wilson'un Almanya'ya ait Heligoland adasını işgal etme projesi ise 17 Eylül'de üst rütbeli deniz subaylarının katıldığı Loch Ewe Konferansında tartışılmış ama kabul görmemişti (Halpern, 1994, s 101,102).

Aralık ayına gelindiğinde, Churchill daha Fisher'ın Amirallikteki ilk döneminde hazırlanmış olduğu eski bir planı yeniden gündeme getirdi. Borkum Planı adı verilen plana göre Baltık Denzinde bulunan, Danimarka'ya ait, Borkum adası işgal edilecek ve burası Scleiswig-Holstein'in işgali için bir üs olarak kullanılacaktı. Bu harekâtı ise Kiel Kanalının işgali takip edecekti. Kiel kanalının işgali Alman Açık Deniz Filosunu etkisiz bırakacaktı. Danimarka İtilaf devletleri tarafında savaşa girmeye zorlanacak ve bu ülkenin topraklarına çıkacak İngiliz birlikleri Kiel Kanalını güvence altına alacak; bunun ardından da İngiliz Donanması Baltık Denizeine girerek kontrolü sağlayacaktı. Baltık Denzinin kontrol altına alınması ile beraber Rus birlikleri Berlin'e 100 milden daha az mesafede olan Pomeranya kıyılarına çıkartmalar yapacaktı. Plan için Mayıs 1915 tarihi öngörülmekteydi (Halpern, 1994, s 103).

Borkum Planının en ateşli destekleyicisi Fisher'dı. Daha öncede, 1904-1909 tarihleri arasında, üstlenmiş olduğu Amirallik Birinci Lordluğu görevinde Alman Donanmasını, İngiliz Donanmasının en önemli rakibi olarak tanımlamış ve bu amaçla *dretnot* sınıfı gemilerden oluşan yeni İngiliz donanmasının yapımını başlatmıştı. Savaşın başında Churchill'in isteğiyle yeni baştan göreve geldiğinde fikirlerinde en ufak bir değişiklik yoktu; fakat, donanmanın işlevine yaklaşımı çok önemli noktalarda Churchill'den farklılaşmaktaydı. Churchill'in tersine Fisher bir askerdi ve fikirleri aslında Kitchener'dan çok da farklı değildi. Ona göre İngiliz Donanmasının temel işlevi düşmanı yenmekti ve düşman kesinlikle Alman Donanmasıydı. Ordu nasıl Fransa'da Alman ordusu ile

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

mücadele ediyorsa donanma da Alman Donanması ile mücadele etmeliydi. Çanakale Boğazı ya da Balkanlar donanmanın kaynaklarının boş yere kullanımı olacaktı. Daha önce Amirallik Birinci Lordluğu görevini üstlendiği süreçte olası bir İngiliz-Alman savaşında İngiliz Donanmasının Baltık Denizinde yapacağı harekâtlar ile ilgili planlar hazırlatmıştı.⁵ Kasım ayında göreve geldiğinde ilk işi küçük ölçekli büyük gemilerden oluşan 602 parçalık yeni bir gemi yapım planı olmuştu. Bu plan içinde yer alan *Monitör* tipi ağır top taşıyan ve özellikle kıyı bombardımanı için yapılmış tekneler ile *Beetle* adı verilen çıkartma tekneleri ilgi çekiciydi. Fisher'ın planlarını kendi çizdirmediği bu teknelerin yapılış amacı Baltık'ta yapılacak çıkartmalarda kullanılacak olmalarıydı (Massie, 2003, s 294-295) .

Fisher'ın Baltık Denzinde yapılacak harekât ile ilgili yaklaşımının ne kadar olumlu olduğu kendi hatıralarından da anlaşılmaktadır:

“Bay Churchill Baltık Projesi ile ilgili olarak coşkulu olma konusunda kimseden daha geri değildi, o da Kuzey sularının şüphe duyulmaksızın asıl savaş alanı olduğuna inanmaktaydı; O ve Maliye Bakanı Bay Lloyd George, büyük amacı gerçekleştirecek 612 teknelik bir armadanın çabucak –çoğu bir kaç hafta içinde, yalnızca birkaçı da bir kaç ay içinde tamamlanmak üzere- yapımı fikrine görkemli karşılık vermişlerdi; ve ben de kendimi, gizliliği koruyarak, yalnız kendi ellerimi kullanarak -ikisi göstermelik olacak olan- üç ordunun yapacağı üç değişik çıkartmayı gerçek hale getirecek olan organizasyonları yapmaya hazırladım. Aynı zamanda, harekâtlar başlaması öngörülen zamandan kısa bir süre öncesinde Rus orduları ile işbirliği yapacakların deneyim kazanması ve sanatı öğrenebilmesi için, 50000 kişilik bir gücün yapacağı harekâtın 12 in'çe 1 foot'luk bir ölçekte canlandırmasını görebilmeleri için Southampton'da bindirme ve Stokes Bay'da çıkartma tatbikatları ile ilgili bütün hazırlıkları yaptım.” (Fisher, 1920, s 68).

Fisher'ın Borkum Planına bağlılığı açık olmasına karşın, Aralık ayının sonlarında Churchill'in Baltık'ta yapılacak bir harekâta karşı şüpheleri artmıştı. Bu durum iki isim arasında ciddi tartışmaların ve

⁵ Bu planlar ile ilgili bkz. Paul Haggie, “The Royal Navy and War Planning in the Fisher Era”, *Journal of Contemporary History*, Cilt 8, Sayı 3, (Temmuz 1973), s 113-171.

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

fikir ayrılıklarına neden oldu (Massie, 2003, s 294-295). Diğer taraftan Churchill bu dönemde Savaş Konseyi içinde Akdeniz ile ilgili yaklaşımı konusunda Asquith ve Lloyd George gibi isimlerden gittikçe daha fazla destek gördüğünü hissetmekteydi. Nihayet, Borkum Planının rafa kaldırılmasının diğer bir nedeni ise Çanakkale'ye yapılacak harekât için beklenmedik bir fırsatın ortaya çıkışıydı.

Çanakkale Harekâtına Dönüş

1914 yılının Aralık ayının sonu Savaş Konseyi içinde Batı ve Doğu ekolleri arasındaki fikir ayrılıklarının oldukça belirginleştiği bir dönemdir. Bu döneme kadar Kitchener'ın ağırlığı ve etkisi Batı ekolününün görüşlerini konsey içinde etkin tutmuş olmasına karşın, Doğu ekolünün muhalefeti de gün geçtikçe artmıştı. 1914 yılı biterken İngiltere beklemediği büyüklükte bir savaşın içine, beklemediği ölçüde bulaşmıştı. Aralık ayına gelindiğinde Kitchener'ın etkisi dahi Savaş Konseyi içindeki hoşnutsuzluğu bastıramıyordu.

30 Aralık'ta Başbakan Asquith, biri Savaş Konseyi Sekreteri Pascal Maurice Hankey'den ve diğeri de Churchill'den olmak üzere, iki memorandum aldı. ⁶ Bunlardan iki gün sonra da Lloyd George tarafından hazırlanan bir başka memorandum Başbakana ulaştı.⁷ Üç memorandum da birbirlerinden bağımsız olarak Fransa'da tıkanmış olan durumu eleştirmekte ve savaşın gidişatında yaratılabilecek alternatiflerden söz etmekteydiler. Batı cephesinden gelen kayıplarla ilgili haberlerden ve bu cephedeki askeri durumdan son derece rahatsız

⁶Maurice Pascal Hankey hazırladığı bir memorandum ile Fransa cephesindeki müttefik ordularının bütün gayretlerine rağmen bir ilerleme sağlayamadığını, kendi kayıplarının düşmaninkinden fazla olmaya başladığını ve bu cephede başarılı bir sonuç elde edilmesinin mümkün olamayacağını açıklamış; ardından cepheyi karşıdan zorlamak yerine çevresinden geniş bir çevirme manevrası yapılmasını önermişti. Bu manevranın Balkanlar ya da Osmanlı boğazları üzerinden yapılması uygun gözükmekteydi. Bkz. Higgins,1963, s 74-75; Churchill'in memorandumun içeriği önceki başlıkta belirtilen yaklaşımı içermektedir.

⁷Lloyd George'un 31 Ocak'ta sunduğu memorandumda ülkenin toparlanmakta olan kaynaklarının Fransa'daki cephe gibi muğlak sonuçlar verecek bir alanda harcanacağına, daha az malzeme ve emekle ulaşılabilecek askeri, politik ve diplomatik başarıların kazanılabileceği alternatif aranması gerektiğine değinmektedir. Ona göre bu alan Almanya'yı müttefiklerini etkisiz hale getirerek güçten düşürebilecek bir inisiyatifin kullanılabileceği Balkanlar olmalıdır. Memorandumun son cümlesi ise ilginç bir uyarı ile sonlanmaktadır: "Yetersiz özen ve hazırlık ile planlanan ve uygulanan harekâtlar genellikle facia ile sonuçlanırlar". Bkz. Higgins,1963, s 76-77.

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

olan Asquith, özellikle Lloyd George'un Selanik'e bir güç çıkartarak ve Balkan devletlerini organize ederek Avusturya-Macaristan ya da Osmanlı İmparatorluğuna karşı hareket edilmesi fikrinden etkilenmişti. Temelde bu memorandumlarda öne sürülen görüşlere sıcak bakmasına karşın, Fransa'dan, General John French'ten gelen, bu cepheden asker çekilmesi durumunda müttefik ordularının çok zor durumda kalacağı ve muhtemel bir yenilgi tehlikesinin açık olduğu yönündeki raporları da dikkate almak durumundaydı. Batı ekolü ile Doğu ekolü arasına sıkışan Asquith'in askeri yaklaşımı önemli ölçüde Kitchener tarafından şekillendiğinden, Başbakan'ın Savaş Konseyini yönlendirmesi söz konusu değildi (Cassar, 1994, s 57).

Savaş Konseyi içindeki belirsizliği çözümlen Kitchener'ın kendisi oldu. 2 Ocak 1915'te Kitchener, Churchill'e Petrograd'dan gelen ve içeriğinde Rus Genelkurmay Başkanı Grand Dük Nikola'nın yardım talebini içeren bir telgrafı iletti. Grand Dük Nikola, Rus ordusunun Kafkasya'da başlayan Osmanlı ileri harekâtı karşısında zayıf konumda bulunduğunu belirterek, İngiltere'nin Rusya'nın pozisyonunu rahatlatabilecek ve Türklerin dikkatini Kafkaslardan başka bir yöne çekebilecek bir kara ya da deniz gücü gösterisi girişiminde bulunup bulunamayacağını, ya da en azından bu konuda yanılıcı raporların yayınlanıp yayınlanamayacağını Kitchener'a sormaktaydı. Kitchener ise telgrafa eklediği notta donanmanın böylesine bir girişim yapma olanağını konusunda Churchill'in fikrini istemekteydi. İkili ilerleyen saatlerde yaptıkları görüşmede donanmanın yapacağı olası bir harekâtle ilgili fikir alışverişinde bulundular (Churchill, 2005, s 318-319).

Aynı gün Churchill Kitchener'dan ikinci bir mektup daha aldı. Bu mektupta Kitchener, Ruslara Kafkaslarda yardım için bir şeyler yapılabileceğini belirtmekteydi. Ona göre İngiltere'nin elinde olası bir kara harekâtı için yeterli miktarda askeri yoktu. İzmir'e yapılabilecek bir harekâtın, bu bölgedeki Hristiyanlara yönelik katliamlara neden olması muhtemeldi. İskenderun ise daha önceden düşünülmüştü ve buraya yapılacak yeni bir harekâtın büyük bir etkisi olmayacaktı.⁸ Suriye

⁸ Kitchener bu sıralarda İskenderun Körfezine yapılacak bir çıkartma harekâtı ile ilgili planlar ile ilgilenmekteydi. Bu planlar çerçevesinde Bağdat Demiryolu'nu kesecek bir işgal hareketi

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

sahillerinin de durumu aynıydı. Doğu'ya yollanan Türk takviyelerini engellemenin tek yolu ise Çanakkale'ye yapılacak bir harekât olabilirdi. Grand Dük Nikola'nın dediği gibi, bu harekâtın hedefinin İstanbul olacağı şeklinde raporların yayınlanması faydalı olabilirdi. Kitchener mektubunu "*Büyük bir şey için bir kaç aydan kısa bir sürede hazır olamayız.*" şeklinde bitirmekteydi. Aynı gün Kitchener Dışişleri vasıtasıyla Petrograd'a yolladığı telgrafta, Grand Dük Nikola'ya, Türklere karşı bir güç gösterisi için adımlar atılacağını ama böylesine bir güç gösterisinin Kafkaslardan bir geri çekilmeyi ya da buraya yollanan takviyeleri durduracağı konusunda derin şüpheler olduğunu bildirdi.⁹

2 Ocak'ta Lord Kitchener ile Churchill arasındaki görüşmelerde Kitchener'ın yaklaşımındaki ciddiyetin yoğunluğu tartışılır gözükmektedir. Kitchener, baskı altındaki bir müttefiki rahatlatabilecek ama İngiltere'nin savaş eforunu Batı cephesinden saptırmayacak bir güç gösterisi istemektedir. Bu nedenle de kara gücüne ihtiyaç gösteremeyecek bir gösteri harekâtının donanma tarafından yapılmasını hesaplamaktadır. Churchill'e işaret etmek istediği noktanın bu olduğu belirgindir. Böylesine bir güç gösterisinin başarısından dahi şüpheleri vardır ve bunu da Petrograd'a yolladığı telgrafta belirtmiştir. Diğer taraftan Kitchener'ın son aylarda Churchill, Lloyd George ve Fisher'dan gelen baskılara karşı Rusya'nın yardım talebini kullandığı da söylenebilir. Churchill'e yolladığı iki mektupta da olası bir harekât gösterisi durumunda donanmanın böylesine bir harekâtı yalnız yapacağını ve hiç bir kara gücünün bu harekât için ayrılamayacağını bir kaç kez belirtmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Kitchener Savaş Konseyi içinde güç kazanan donanmanın işlevinin arttırılmasını isteyen Doğu ekolünün ilgisini çekecek bir bahane üretmiştir. Çanakkale'ye yapılacak bir güç gösterisi hem Doğu ekolünün eleştirilerini azaltacak,

öngörülmekteydi. Bu bölgedeki Ermeni nüfusun da İngiliz harekâtına destek vermesi beklenmekteydi. İkmal hatları kesilecek olan Osmanlı ordusunun Filistin ve Irak cepheslerine ikmal yapması imkansız hale gelecekti. Bkz. Ellison, 1926, s 25-29, Çanakkale'ye harekât planının ortaya çıkışı ile İskenderun harekâtı fikrinden vazgeçilmiştir.

⁹ Lord Kitchener'dan Winston Churchill'e 2 Ocak 1915 tarihli mektup. Bkz. Churchill, 2005, s 319, Lord Kitchener'ın telgrafı için bkz. Churchill, 2005, s 320.

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

hem de Fransa cephesindeki başarısızlıkların yaratmış olduğu sorunlu politik durumdan ilginin farklı bir tarafa yoğunlaşmasını sağlayacaktır.¹⁰

2 Ocak'ta ki görüşmelerin ardından Çanakkale'ye yapılacak harekât fikrine olan ilgi canlanmaya başladı. İlk olarak 3 Ocak'ta Churchill Fisher'dan Çanakkale'ye yapılacak bir harekâtı destekleyen ve cüretkar bir plan içeren bir mektup aldı. Bu mektupta Fisher Savaş Konseyinin az toplantı yapmasından ve yavaş karar almasından şikayet etmekteydi. Bunun ardından ise Yunanistan ve Bulgaristan'ın da katılacağı, Fransa cephesinden çekilecek birliklerle beraber donanmanın yapacağı bir harekâtın ayrıntılı planını önermekteydi.¹¹ Aynı gün Churchill Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Carden'e bir telgraf yollayarak, Çanakkale Boğazının yalnızca savaş gemileri ile zorlanıp zorlanamayacağını sordu. Bu telgrafın son cümlesi önemliydi: *"sonuçların taşıdığı önem, büyük kayıpları meşru kılacaktır."*¹²

5 Ocak'ta Carden'den Churchill'e gelen cevap Çanakkale Boğazı'nın savaş gemileri ile geçilmesinin mümkün olamayacağını ve böyle bir geçişin ancak çok sayıda ve tipte geminin katılacağı genişletilmiş harekâtlar ile başarılabilirliğini içermekteydi. Aynı gün Savaş Konseyinde yapılan görüşmede Çanakkale'de yapılacak bir güç

¹⁰ 2 Ocak'ta Kitchener Fransa'daki Sir John French'e bir mektup yollayarak, Fransa'da yapılması muhtemel harekâtların cepheyi yarma şansı olmadığı kanısında olduğunu, bunun yerine İtalya ve Romanya gibi yeni müttefiklerin kazanımıyla zaferin başka alanlarda kazanılabileceğini yazmıştır. French ise cevabında gerekli takviyeler, topçu desteği ve cephanenin emrine ulaşması durumunda cepheyi yarma şansı olduğunu bildirmiştir. French, Lloyd George'un Selanik'e yapılacak çıkartma konusundaki fikirlerine katılmaktadır, fakat Çanakkale'ye yapılması muhtemel harekâtın ordu ve donanmanın işbirliği ile yapılmasının tam da Almanya'nın istediği bir girişim olduğunu ve Rusya'nın olası bir savaştan çekilmesi durumunda bu harekâta kullanılacak her kara askerine batı cephesinde ihtiyacı olacağını bildirmiştir. French cevabını aynı zamanda Asquith'e de göndermiş ve Başbakan da bu cevabı Savaş Konseyi üyelerine dağıtmıştır. Bu anlamda hem Sir John French, hem de konsey üyeleri ile Kitchener arasında yavaş yavaş su yüzüne çıkmakta olan bir krizin belirginleştiği söylenebilir. Higgins,1963., s 77-78 Lloyd George'da Kitchener'in sorumluluklarının ve savaşı tek elden yürütüyor olmasının kendisini sıkıntıya sokmuş olduğu fikrindedir:

"Yalnızca donanma tarafından yapılacak bir harekât fikri her cepheye daha fazla cephane ve asker göndermek baskısı altında olan sıkıntılı Savaş Bakanı için mutlu bir kurtuluştu. Bu konudaki endişeleri iki yada üç ay için Amiraller tarafından paylaşılacaktı.", Lloyd George,1920, s 395.

¹¹ Fisher'dan Churchill'e 3 Ocak 1915 tarihli mektup, bkz. Churchill, 2005, s 320.

¹² Telgrafın sonunda yer alan bu cümle beklenen cevabın olumlu olması için bir yönlendirme olduğu iddia edilebilir.Higgins, 1963, s 79; Bkz.Amirallikten Amiral Carden'e Telgraf, 3 Ocak 1915, Churchill, 2005, s 322.

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

gösterisinin yaratacağı politik sonuçların olumluluğu görüşülürken, Amirallikte yapılan toplantılarda da askeri yetkililer olası bir harekâtın başarı şansının bulunduğu yönünde fikir bildirmişlerdi. Bu şartlar altında 6 Ocak'ta Churchill Amiral Carden'e yolladığı telgraf ile Çanakkale'ye yapılacak genişletilmiş bir harekât için ihtiyaç duyduğu gücü ve izlemeyi düşündüğü planı bildirmesini istedi. 11 Ocak'ta ise Carden'in planı Churchill'e ulaştı. Carden'in planı 4 aşamalıydı. İlk üç aşama Çanakkale Boğazındaki Osmanlı müstahkem mevkiilerinin kademeli bombardımanlarla yok edilmesini ve boğazdaki mayınların temizlenmesini, son aşama ise mayın avlama gemileri tarafından eşlik edilen filonun boğazı geçerek Marmara Denizine girişini içermekteydi. Harekâtın sonlanması için mevcut şartlar devam ettiği süreçte bir aylık bir süre yeterli görülmekteydi. Harekâta katılacak filonun içereceği tekne sayısı henüz kesinleşmemişti, ama Marmara Denizine girmesi hedeflenen gemi sayısı 2 savaş kruvazörü, 4 savaş gemisi, 3 hafif kruvazör, 1 filotilla lideri kruvazör, 12 destroyer, 3 denizaltı, 1 destek cephane gemisi ve 4 mayın tarama ve kömür gemisi olarak belirlenmişti. Filonun geri kalanı ise boğazın açık tutulmasını ve mayın tarlalarının tamamen temizlenmesini sağlayacaktı. Churchill, 12 Ocak'ta Carden'in planına dayanarak Amiralliğe yolladığı telgraf ile Çanakkale Harekâtı ile ilgili nihai planların yapılmasını ve bu harekât için oluşacak filoya katılacak gücün belirlenmesini emretti. Harekâtın başlaması için Churchill 1 Şubat tarihini öngörmekteydi.¹³

7-8 Ocak'taki Savaş Konseyindeki 1915 yılında izlenmesi hedeflenen askeri strateji ile ilgili görüşmeler karşılıklı fikirlerin öne sürüldüğü ve uzlaşmanın sağlanamadığı toplantılar oldu. Churchill 13 Ocak'taki toplantıya Çanakkale Harekât Planının teklifi ile geldiğinde, başta Asquith olmak üzere, bütün üyeler böylesine bir açılımı memnun etmeye hazır haldeydiler (Cassar, 1994, s 57). Savaş Konseyinin yaptığı toplantıda Çanakkale Harekâtı ile ilgili plan oybirliği ile kabul edildi. Alınan kararın içeriği şöyleydi: "Amirallik acil olarak, İtalya'ya baskı yapması amacıyla, Adriyatik'te Cattaro ya da başka bir noktaya karşı etkili bir harekâtı göz önüne almalıdır. Aynı zamanda Amirallik Şubat

¹³ Planın tamamı ve Churchill'in Amiralliğe yolladığı 12 Ocak 1915 tarihli telgraf için bkz. Churchill, 2005, s 324-327.

ayında, ana hedefi İstanbul'un alınması olmak üzere, Gelibolu Yarımadasının bombardımanına başlamak üzere hazırlanmalıdır." 15 Ocak'ta Churchill, Carden'e yolladığı telgraf ile Savaş Konseyinin kararını bildirerek, söz konusu harekât için hazırlıklara başlamasını emretti ve yine telgrafla Fransız hükümetini ve Grand Dük Nikola'yı haberdar etti (Churchill, 2005, s 327-328).

Savaş Konseyinin almış olduğu kararın yapısı incelendiğinde İngiltere'nin 1915 yılı başında daha önceden hesaplanmamış, yeni savaş hedeflerine yöneldiği anlaşılmaktadır. Bu hedefler 1914'tekinden farklı olarak İtalya'nın savaşa dahil edilmesi ve İstanbul'un alınmasını içermektedir. İlk bakışta basit gibi görünen bu hedefler aslında büyük bir geri planı içermektedir. Adriyatik'te öngörülen ve İtalya'ya baskı yapması hedeflenen harekât tavsiyesinin bir şaşırtmaca olduğu bellidir. Çanakkale'ye yönelik harekât ve İstanbul'un alınması ise Churchill tarafından arzuladığı gelişmeleri tetikleyecek bir başlangıç olarak algılanmaktadır. Diğer taraftan başta Kitchener olmak üzere konsey içindeki pek çok kişinin, Churchill'den farklı olarak, bu harekâttan beklentilerinin pek de büyük olmadığı söylenebilir. Örneğin, Kitchener beklenen etkiyi göstermediği takdirde bombardımandan vazgeçebileceğini belirtmiştir. Fisher ise memnuniyetsizliğini sessizliği ile göstermiştir. Churchill onun sessizliğini plana onay verdiği şeklinde yorumladığını yazmaktadır (Churchill, **a.g.e.**, s 327). Lloyd George ise hatıralarında Savaş Konseyi içinde kendisinin harekât ile ilgili şüpheli tek isim olarak yalnız kaldığını ve Fisher'ın da genelde sessiz kalmayı seçtiğini yazmaktadır (Lloyd George, 1920, s 395-396). Daha sonradan Çanakkale Harekâtına katılan Akdeniz Görev Gücü'nün Genelkurmay Heyetinde görev alan General Gerald Ellison ise 13 Ocak'ta konseyde alınan kararda Churchill'in harekâtın yalnızca donanma tarafından yürütüleceğini taahhüt ettiğini, bu taahhüt üzerine Konseyin oybirliği ile kararı aldığını ve beklenen etkiyi göstermediği takdirde harekâtın devam etmeyeceği üzerinde Konseyin fikir birliği olduğunu yazmıştır (Ellison, 1926, s 38-39).

Çanakkale Harekâtının Hedefleri

Oybirliği ile alınmış olmasına karşın, daha başından itibaren hedefsizlik ve anlaşmazlıklar üzerine kurulu olan harekâta neden onay

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

verilmiştir? Başka bakış açılarından bakıldığında harekât ile ilgili değişik sorular da üretilebilir. Gerçekte Çanakkale Harekâtı ile ilgili alınan kararın fazla ayrıntıya girilmeden ve çabuk bir şekilde alındığı bellidir. Henüz Amirallik gerekli planları ve organizasyonları hazırlamamış olduğu gibi, karar yalnızca Carden'in önerisi olan plan üzerinden alınmıştır. Bunun dışında harekâtın yapılması öngörülen bölge 19. yüzyılın önemli bir kısmını meşgul etmiş ve halen çözülememiş olan Doğu Sorunu'nun alanını kapsamaktadır ve İngiltere'nin müttefiki konumundaki Fransa ve Rusya gibi bu sorunla yakından alakalı olan devletlerin vereceği tepkiler hesaplanmamıştır. Savaş öncesinde İstanbul'a yapılacak bir işgal hareketinin Rusya ile İngiltere'yi savaş durumuna getireceği açıkken, şimdi böylesine bir hedefin açıklanmasının yaratacağı tepkinin ne olabileceği de belli değildir. Bu şartlar altında harekâtın olası başarısının İtilaf'ı sona erdirecek bir durumu bile doğurabilme ihtimali mevcuttur.

Churchill kararın alınma sürecinde başta Fisher olmak üzere Amirallikteki üst rütbeli subayların da harekât ile ilgili olumlu yaklaşımları olduğunu belirtmekteyse de, gerçekte durum farklıydı (Churchill, 2005, s 327). Daha 13 Ocak'taki toplantı yapılmadan önce Amirallikteki üst rütbeli subaylar böylesine bir harekâtın kara gücünün desteği olmadan yapılamayacağı yönünde çekincelerini belirtmişlerdi; buna karşılık toplantıda mevcut olan bu subaylara ise fikirleri dahi sorulmamıştı (Higgins,1963, s 80-81, Ellison, 1926, ss 39-40, 44).

Bütün bu argümanlar bir araya geldiğinde Çanakkale Harekâtı ile ilgili kararın önemli stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesinden çok, Savaş Konseyi içindeki 1914 yılında İngiltere'nin savaşa girişteki hedefsizliği ve Fransa cephesindeki kilitlenmişlik çerçevesindeki edilgenliği temsil eden gruplaşmanın doğurmuş olduğu karşıtlık ve hoşnutsuzluğu aşmak için alındığı söylenebilir. Bu çerçevede Çanakkale Harekâtı ile ilgili alınan karar stratejik ve askeri hedefler güden bir yaklaşımdan çok politik bir karar olarak görülmelidir.

Harekât kararının alınması Savaş Konseyi içindeki politik bir çıkmazın çözümlenmesi olarak ortaya çıkmış olmasına karşın, yeni bir anlaşmazlığın doğmasına yol açtı. Bu sefer tepki Amirallikten gelmekteydi.

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

Churchill'in isteği ve inisiyatifi etrafında şekillenmeye başlayan Çanakkale Harekâtı, amirallikteki üst rütbeli subaylar arasında ciddi bir rahatsızlık yaratmıştı. Amirallikteki genel görüş hayata geçirilmesi gereken asıl harekâtın Kuzey Denizinde ya da Baltık'ta yapılması gerektiği yönündeydi. Bu çerçevede Borkum Planı hazırlanmıştı ve buna alternatif olarak da Belçika'daki Zeebrugge Kanalı'nın bombardımanı ve bloke edilmesi ile ilgili başka bir projenin çalışmaları devam etmekteydi. Özellikle kendisinin fikir babası olduğu Borkum Planı'nın rafa kaldırılmış olması Fisher'da büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı ve Churchill'in O'na danışmadan Çanakkale Harekâtını ortaya atmış olması da Fisher ile Churchill'in arasına belirgin bir soğukluğun girmesine neden olmuştu.

Amirallikten gelen tepki 25 Ocak'ta Fisher'ın kaleme aldığı bir memorandum ile şekillendi. Bu memorandum özetle İngiliz Donanmasının tarihsel rolünün kara hedeflerine saldırmak değil, denizlerde hakimiyet kurmak olduğu fikri üzerine kuruluydu. Bu çerçevede İngiltere'nin denizlerdeki rakibi Almanya'ydı ve donanmanın gücünü bölerek başka alanlara kaydırmak, donanmanın yerine getirmesi gereken görevi sekteye uğratacaktı.¹⁴ Fisher eklediği bir not ile söz konusu memorandumun Savaş Konseyi üyelerine de dağıtılmasını istemekteydi. Buna karşılık Churchill Fisher'ın memorandumunu, 27 Ocak'ta kendi eklediği cevapla yalnızca Başbakan Asquith'e yolladı. Konseyin diğer üyeleri ise gerçekte Amiralliğin düşüncelerini yansıtan bu memorandumdan haberdar olmadılar (Ellison, 1926, s 43-44)¹⁵. Bu durum Çanakkale Harekâtı konusunda Churchill'in Amiralliği bir anlamda devre dışı bırakarak, inisiyatifi tamamen tekeline aldığı göstergesidir. 28 Ocak'ta Asquith, Churchill ve Fisher arasında, Savaş Konseyinin toplantısından önce yapılan görüşmede de Asquith desteğini Churchill'in yaklaşımına verdiğini açıklamıştır (Churchill, 2005, s 354-355). Bu gayriresmî görüşme Fisher'ın ve dolayısı ile Amiralliğin asıl görüşlerinin büyük ölçüde devre dışı bırakılmasıdır.

¹⁴ Fisher'ın Churchill'e 25 Ocak 1915'te yolladığı memorandumun tam metni için bkz. Churchill, 2005, s 349-350.

¹⁵ Churchill'in cevabını içeren 27 Ocak 1915 tarihli memorandum için bkz. Churchill, *a.g.e.*, s 351-354.

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

Askeri yaklaşımın devre dışı bırakılması ile artık Çanakkale Harekâtının geleceği kesinleşmişti. Bu hava içinde 28 Ocak'ta yapılan Savaş Konseyi toplantısı harekâtın olası sonuçlarının değerlendirildiği bir havada geçti. Konsey sekreteri Albay Pascal M. Hankey'in toplantıda tuttuğu tutanak hem konseyin havasını, hem de Çanakkale Harekâtının olası başarısı sonucunda ulaşılması beklenen hedefleri göstermesi açısından yararlıdır:

“Bay Churchill, Grand Dük Nikola'yla ve Fransız Amirallik Dairesi'yle bağlantı kurarak, onları Çanakkale'ye yapılacak donanma harekâtı konusunda bilgilendirdiğini söyledi. Grand Dük coşkuyla cevap vermişti ve bu saldırının kendine yardımcı olabileceğini bildirmişti. Fransız Amirallik Dairesi ise olumlu bir karşılık vermiş ve yardım vaatmişti. Harekâtın Şubat ayının ortasında başlaması için hazırlıklara başlanmıştı. Churchill Savaş Konseyinin şüphe götürmez bir biçimde riskler içeren bu harekâta önem verip vermediğini sordu.

Lord Fisher anladığı kadarı ile bu sorunun o güne değin düşünülmendiğini söyledi ve bu konu ile ilgili kendi görüşlerinin Başbakan tarafından bilindiğini ekledi.

Başbakan bu güne kadar atılmış olan adımlar çerçevesinde bu sorunun sürüncemede bırakılmayacağını söyledi.

Lord Kitchener donanma harekâtının hayati önem taşıdığını düşünmekteydi. Eğer başarılı olursa etkilerinin, yeni oluşturulan ordu birliklerinin kazanacağı bir zefere eşdeğerde olacaktı. Planın en değerli yanı ise eğer tatmin edici ilerleme sağlanamazsa, saldırı durdurulabilirdi.

Bay Balfour Çanakkale Boğazına yapılacak harekâtın başarısı durumunda şu sonuçlara ulaşılacağına işaret etti:

Başarı Türk Ordusunu ikiye bölecekti;

İstanbul bizim kontrolümüze geçecekti;

Rus buğdayına sahip olma avantajını elde etmemize ve Rusya'nın ihracatına devam etmesine neden olacaktı;

Bu durum Rusya'nın ihracat yapamamasından dolayı ortaya çıkan nakit sıkıntısını ve bunun yaratmış olduğu hoşnutsuzluğu giderecekti;

Aynı zamanda Tuna ırmağına geçişi sağlayacaktı;

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

Bu kadar umut vaadeden bir operasyonu hayal etmek bile güçtü.

Sir Edward Grey başarının Bulgaristan'ın ve bütün Balkanların yaklaşımını kesin olarak belirleyeceğini söyledi.

Bay Churchill Akdeniz Filosu Komutanının harekâtın yapılabilirliği konusunda inancını belirttiğini söyledi. Bunu başarması için de üç hafta ila bir ay bir süreye gerek duymaktaydı. Gerekli gemiler Çanakkale'ye ulaşmak için yoldaydılar. Mr Balfour'un tahkikatlarına cevap olmak üzere ise Fransızların Avusturya denizaltılarının Çanakkale'ye kadar ulaşamayacağı garantisini verdiklerini söyledi.

Lord Haldane Türklerin denizaltıları olup olmadığını sordu.

Bay Churchill bu ana kadar yapılan tahkiklerde Türklerin denizaltılara sahip olmadığı sonucuna ulaşıldığını söyledi. Asıl bombardımanlarda büyük bir kayıp beklenmediğini ama mayınların temizlenmesi safhasında bazı kayıpların beklenmesi gerektiğini bildirdi. Asıl zorluklar dış kalelerin susturulmasının ardından, sıranın boğaza saldırılması sırasında yaşanacaktı. Bunun ardından Churchill saldırının planını harita üstünde anlattı." (Churchill, 2005,s 355-356; Coates, 2000, s 97-98).

Çanakkale Harekâtının muhtemel sonuçları çerçevesinde saptanan hedefleri Şubat ayında Savaş Konseyine sunulan iki memorandumdan da takip etmek mümkündür. Bunlardan ilki Lloyd George'un 22 Şubat 1915'te Konseye sunduğu memorandumdur.

Lloyd George konseye sunduğu memorandumda ilk olarak Almanya'nın Batı ve Doğu cephelerinde sağladığı üstün konumdan bahsederek, bu durumun yarattığı ağırlığın Almanya ve müttefikleri ile tek başına mücadele etmekte olan Rusya'nın aleyhine gelişmekte olduğunu anlatmaktadır. Bu anlatımın ardından memorandum özetle şu şekilde devam etmektedir: İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya vermekte olduğu maddi yardımın yetersizliğinin yanı sıra, bu iki ülkenin mevcut askeri gücünün Almanya'yı Batı cephesinde sıkıştırarak yeterlilikte olmadığı belirgindir. İtilaf devletlerinin elinde insan gücü ve hammadde olmasına karşın, eğitimli orduların yetiştirilmesi ve gerekli cephanenin üretilmesi için zaman gerekmektedir ve mevcut savaşın süresinin de uzayacağı kesin görünmektedir. Bu şartlar altında Rusya'nın yükünü hafifletmek için Batı cephesindeki müttefik gücünü zayıflatmadan kısa

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

süre içinde ne yapılabilir? Yardım için iki faktör öne çıkmaktadır: Balkanların ve İtalya'nın müttefiklerin yanında savaşa girişi. Bu çerçevede yapılmış olan hamle Çanakkale'ye düzenlenmesine karar verilen harekâttir. Eğer bu harekât başarılı olursa, Balkan devletleri nezdinde kesin bir etki yaratma ihtimali büyüktür ve bu durumda avantajları İngiltere'nin lehine kullanmak için çabuk hareket etmeye hazır olmak gerekmektedir. Bunun anlamı ise, yalnızca Gelibolu Yarımadasını değil, bütün bölgeyi kontrol altına alabilecek büyüklükte bir askeri gücün toplanabilme gereğidir. Bunun sonucunda Romanya, Yunanistan ve büyük ihtimalle Bulgaristan müttefiklerin yanında savaşa gireceklerdir. Bu devletlerin savaşa dahil olması ise Avusturya'nın kanadına 1.5 milyon askerden oluşan bir ordu yerleştirecektir. Bu durum hem Rusya'yı rahatlatacak ve hem de dolaylı biçimde Fransa'daki durumu etkileyecektir. Mücadeleyi eşitleyip, Rus ordusunun yeniden düzenlenmesi için zaman sağlayacaktır. Başarısızlık durumunda ise Balkanlardaki durum tamamen aleyhte değişecektir. Toprak kazanma şanslarını kullanmak isteyen Bulgaristan, Romanya ve İtalya'nın şanslarını Almanya'nın yanında savaşa girerek deneyecekleri kesindir. Bu nedenle Çanakkale Boğazına yapılacak geçiş hareketi püskürtülse dahi bölgedeki dostlara yardım edecek bir askeri gücün bölgeye gönderilmesi gereklidir. Nihayet Lloyd George, bütün bu sürece ek olarak en kısa zamanda Yunanistan ve Romanya üzerinde etki kuracak diplomatik girişimlere de başlanmasını önermektedir.¹⁶

Savaş Konseyine sunulan diğer memorandum Lord Kitchener'in, 25 Şubat'ta, Lloyd George'un memorandumuna cevap olarak sunduğu metindi. Kitchener metninde Lloyd George'un saptamalarına katılmaktaydı. Özellikle de savaşın uzayacağı konusunda Lloyd George ile aynı fikirde olmasına karşılık, bu zaman içinde ortaya çıkacak mücadelenin bir yıpratma savaşı olacağını ve bu yıpratma savaşının sonuçlarının uzun vadede alınacağını öne sürmekteydi. Kitchener İngiltere'nin savaşın sonunda galip gelmesi için iki amaçtan birini gerçekleştirmek zorunda olduğu kanısındaydı. Bunlardan ilki müttefiklerin Alman topraklarında ya da bu topraklar dışında kesin bir

¹⁶Lloyd George'un 22 Şubat 1915 tarihli memorandumunun tam metni için bkz. Lloyd George, 1920, s 422-432.

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

zafer ya da bir galibiyetler zinciri kazanmasıydı; ikincisi ise Almanya'nın savaş alanlarındaki ordularını gerektiği gibi destekleyemediği bir duruma düşeceği zamana değin devam edecek bir yıpratma mücadelesiydi. İngiltere'nin kaynaklarının bu uzun mücadele için yeterli olduğunu ama bu kaynakların yavaş bir biçimde kullanıma hazır hale geldiğinden hareket eden Kitchener, bunlardan kullanıma hazır olanların ise gereken yerlerde ve gereken biçimde kullanılması gerektiğini belirtmekteydi. Çanakkale Harekâtında donanmadan büyük beklentiler vardı, fakat bu anda Gelibolu Yarımadasındaki Türk kuvvetlerine karşı savaşacak yeteri sayıda asker yoktu. Yakın Doğu'daki durum geliştikçe, eldeki askerlerin en iyi biçimde nasıl kullanılacağına karar verilecekti.¹⁷

Gerek 28 Ocak'ta yapılan Savaş Konseyi toplantısının tutanağı ve gerekse de Şubat ayında Lloyd George ve Kitchener tarafından sunulan memorandumlar 1915 yılı başında İngiltere'nin savaş hedeflerini savaşın başından o zamana kadar geçen altı ay içerisindeki belirsiz yaklaşımın çok ötesine taşıdıklarının göstergeleridir. 28 Ocak'ta harekât ile ilgili yaklaşımın netleşmesinin ardından başlayan uygulama süreci daha geniş bir araştırmanın konusu olacağından burada bahsedilmeyecektir.

Sonuç

Savaşın anlamını "politik amaçlara ulaşmak için kullanılan politik bir eylem" olarak algıladığımızda, savaş eylemine başvuran bir devletin savaşı yürütmesi ile ilgili organizasyonunun da mevcut politik kurumları ile oluşturacağı sonucuna ulaşılacağı söylenebilir. Bu durum Birinci Dünya Savaşına giren İngiltere için de geçerlidir. Nitekim 25 Kasım'da Savaş Konseyi oluşturulana değin İngiltere, barış zamanındaki organizasyonu ile savaşı yürütmüştür.

İngiltere'de savaşın yürütülmesinde Kabinayı devreden çıkartarak, yeni bir yapı oluşturan Savaş Konseyi'nin kuruluşunun nedenini tespit etmek önemlidir. Bu girişimin temel nedeni başlamış olan savaşın beklenenden daha geniş çaplı olmasının getirdiği

¹⁷ Lord Kitchener'ın 25 Şubat 1915 Tarihli memorandumunun tam metni için bkz. Lloyd George, 1920, s 434-438.

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

zorlukların daha efektif ve hızlı karar alan bir organizasyon yapısı ile aşılma beklentisidir. Diğer taraftan böyle bir yapının oluşturulmasında daha geride kalan bir sorunun da önemli olduğu ortadadır. Bu sorun Ağustos ayında başlayan savaşa İngiltere'nin dahil oluşundaki belirsizliklerin yarattığı politik, askeri ve stratejik eksikliklerdir.

İngiltere'nin savaşa girişinde belirgin bir hazırsızlık ve amaçsızlık tespit edilebilir. Bu durum da ister istemez savaşın ilk aylarında İngiltere'nin savaş hedeflerinde bir tanımsızlık durumu ortaya çıkartmaktadır. Savaş Konseyinin kurulmasının temel amacı, hem İngiltere'nin devam eden savaş ile ilgili organizasyonunu arttırıp imparatorluğun savaş eforunu ve savaşa hazırlılığını arttıracak kaynakları düzenlemek ve bu çerçevede mevcut olan ya da hazırlanan kaynakların hangi amaçlar çerçevesinde kullanılacağına belirleneceği hedefleri tespit etmektir.

Savaş Konseyi amaç olarak yerinde bir kurulum gibi gözükmeye karşılık ciddi bazı sorunları da içinde barındırmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise Konseyin içindeki politik yapı ile askeri yapıyı temsil eden güçler arasındaki uyumsuzluk ve dengesizliktir. Bu anlamda konsey içinde politikacıların etkinliği öne çıkarken, uygulayıcı birimleri temsil eden askerler genelde etkisizdiler. Bu etkisizlik uygulayıcıların sorumlu olacağı harekâtlar ve strateji ile ilgili kararlarının alınmasında ve bu kararların planlanmasında uygulayıcılara hemen hemen hiç danışılmadığı süreçlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Savaş Konseyi içindeki stratejik yaklaşımdaki ikilik de önemlidir. Batı ve Doğu ekolleri arasındaki görüş farklılıkları ve bu farklılıkların ortaya çıkarttığı karşıtlıklar Konseyin işleyişi içinde ciddi bir otorite boşluğu ortaya çıkartmıştır. Konseyin Başkanı durumundaki Başbakan Asquith'in Batı ekolünü savunan Savaş Bakanı Kitchener ve Doğu ekolünü savunan Donanma Bakanı Churchill arasında kalışı ve otorite eksikliği ise Konsey içindeki otorite boşluğunun derinleşmesine neden olmuştur. Bu otorite boşluğu iki ayrı ekolü savunan iki ayrı bakanın kendi kontrollerindeki askeri birimleri çoğu zaman Konseyin karar almasına dahi başvurmadan kullanmalarına neden olmuştur. Sonuçta Çanakkale Harekâtının kararının alındığı Ocak 1915'e değin Savaş

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

Konseyi İngiltere'nin dahil olduğu savaşla ilgili ne bir strateji ne de bir hedef üretebilmiş durumdadır.

Bu çerçevede bakıldığında Çanakkale'ye yapılacak harekâtın kararının alınmasının İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşındaki savaş hedeflerinin belirlenmesi ile olan ilişkisi değişik bakış açılarından değerlendirilebilir.

Birinci bakış açısı, Çanakkale'ye yapılacak bir harekât fikrinin Savaş Konseyi içinde çekişme halinde olan Batı ile Doğu Ekolleri arasındaki mücadelenin bir sonucu olduğudur. Bu çerçevede Ağustos 1914'ten Aralık 1914'e değin konsey içinde hakim konumda olan Batı ekolünün beklenen başarıyı üretememesi belirgin bir hoşnutsuzluk yarattığından, inisiyatif Doğu ekolüne geçmiştir. Bunun yanında Batı ekolünün temel savunucusu Kitchener'ın da üzerine yönelen eleştirilerden kurtulmak için, Doğu ekolüne bilinçli bir fırsat verdiği de bellidir. Bu durum Çanakkale Harekâtı ile ilgili kararın alınmasında mevcut olan uzlaşmanın aldatici bir fikir birliği olduğu resmini çizmektedir.

İkinci bakış açısı, Çanakkale'ye yapılacak harekâtın kararının alınış sürecini kapsayan 2 Ocak ile 13 Ocak arasındaki dönemin, aynı zamanda Doğu ekolü içinde de görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı bir süreci temsil etmesidir. Bu süreçte politik anlamda Donanma Bakanı Churchill, kendi sorumlu olduğu Amirallik Dairesinin görüşlerini ve önerilerini tamamen göz ardı ederek, askeri kanadı devre dışı bırakmış ve harekâtın planlamasını ile yürütülmesini kendi inisiyatifi doğrultusunda yönetmeye başlamıştır. Bu durum aynı zamanda Savaş Konseyi içindeki politikacı-asker dengesinin tamamen bozulduğunun göstergesidir.

Üçüncü bakış açısı ise, Çanakkale Harekâtı ile ilgili kararın alınışının politik hedeflerin cüretkarca saptandığı ama bu hedefleri gerçekleştirmesi gereken araçların ve stratejilerin amatörce belirlendiği bir sürecin yansıması olmasıdır. Savaş Konseyi içinde askeri otoritelerin temsiliyetindeki eksikliği nedeniyle harekâtın taşıdığı anlam, askeri olmaktan çok, politiktir. Nihayetinde gerek 28 Ocak'ta Savaş Konseyinin yaptığı toplantının tutanağında yer alan fikirler ve gerekse Şubat ayında Lloyd George ve Kitchener tarafından sunulan memorandumlar, askeri

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

hedeflerden pek az bahsederken, politik ve diplomatik sonuçlar üzerinde önemle durmuşlardır.

Savaş Konseyinde Çanakkale Harekâtı ile ilgili alınan kararın askeri anlamdaki yetersizliklerine karşın, gene de Birinci Dünya Savaşına yetersizlikler ve amaçsızlıklar içinde giren İngiltere için daha geniş bir bakış açısı yarattığı söylenebilir. Bu anlamda Çanakkale Harekâtı, İngiltere açısından, savaşa dahil olduktan sonra ilk defa net bir stratejik yaklaşımın belirlenmesi şeklinde algılanmalıdır. Harekât kararının alınması ile İngiltere'nin savaşın başından beridir ilk defa kendi çıkarlarına uygun hedefler tanımladığı ve devam eden savaşı sonlandırmayı hedefleyen bir strateji üretmeye çalıştığı söylenebilir. Buna karşılık eleştirel bir yaklaşım ile de İngiltere'nin hedeflerini net olarak belirlemeden içine girdiği Birinci Dünya Savaşında gelişmelerin kendini sürüklediği noktalara doğru yapay hedefler ürettiği ve net bir stratejik yaklaşım üretmediği ve bu anlamda da Çanakkale harekâtının aslında İngiltere'nin savaştaki hedefsizliğini net olarak gösteren bir örnek olduğunu iddia etmek de yanlış olmayacaktır.

Sonuçta inceleme çerçevesinde savaş politik bir eylem olarak algılanmışsa da savaşma eylemini gerçekleştirecek olan uygulayıcıların, yani askeri otoritelerin, karar alma mekanizmasına ortak edilmemelerinin savaş hedeflerinin belirlenmesinde ve bu hedeflere ulaşmada kullanılacak olan stratejinin ve araçların seçiminde ciddi hatalar ve yanlışlar ürettiği açıktır. Bu anlamda İngiliz Savaş Konseyinde Çanakkale Harekâtının kararının alınma süreci bu olguyu doğrulayacak bir nitelik taşımaktadır.

*BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ERKEN DÖNEMİNDE
İNGİLTERE'NİN STRATEJİK YAKLAŞIMININ BELİRLENMESİ*

KAYNAKÇA:

1. Cassar, George H.; **Asquith as War Leader**, Londra, Continuum International Publishing Group, 1994.
2. Charmley, John; **Churchill, The End of Glory, A Political Biography**, New York, Harcourt Brace and Company, 1993.
3. Churchill, Winston; **The World Crisis 1911-1918**, Londra, Free Press, 2005.
4. Coates, Tim (editör); **Lord Kitchener and Winston Churchill- The Dardanelles Comission, Part 1**, Londra, The Stationary Office, 2000.
5. Clayton, G.D.; **Britain and the Eastern Question**, Londra, University of London Press, 1971.
6. Ellison, Gerard; **The Perils of Amateur Strategy**, Londra, Longmans, Green and Co. Ltd., 1926.
7. Fisher, John A. ; **Memories and Records**, New York, George H. Doran Company, 1920.
8. Gray, Colin; **Strategy and History**, Londra, Routledge, 2006.
9. Haggie, Paul; "The Royal Navy and War Planning in the Fisher Era", **Journal of Contemporary History**, Cilt 8, Sayı 3, (Temmuz 1973), s 113-171.
10. Halpern, Paul G.: **A Naval History of World War I** , Maryland, Naval Institute Press, 1994.
11. Hamilton, Richard ve Herwig, Holger; **Decisions for War 1914-1917**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
12. Hart, Liddel; **The History of the First World War**, Londra, Papermac, 1997.
13. Higgins, Trumbull; **Winston Churchill and the Dardanelles**, Londra, William Heinemann Ltd., 1963.
14. Hobsbawm, Eric J. ; **Age of Extremes**, 2. Basım, Londra, Abacus, 1996.
15. Gülboy, Burak; **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, İstanbul, Altın Kitapları, 2004.
16. James, Robert Rhodes; **Gallipoli**, Londra, Pan Books, 1965.
17. Lloyd George, David; **War Memories of David Lloyd George**, Londra, Ivor Nicholson and Watson, 1933,Cilt 1.
18. Massie, Robert K. ; **Castles of Steel**, New York, Ballantines Books, 2003.
19. Stevenson, Samuel R.; **The politics of Grand Strategy**, 2. Basım, Londra, The Ashfield Press, 1990.
20. Taylor, A. J. P. : **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**,3. Basım, Londra, Oxford University Press, 1960
21. Toye, Richard; **Lloyd George and Churchill, Rivals for Greatness**, Londra, Mc Millan, 2007.
22. Williams, Keith (Editör); **Decisions for War 1914**, New York, St. Martin's Press, 1995.
23. Anthony Best, J.M. Hahimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, **Uluslararası Siyasi Tarih**, İstanbul, Yayın Odası, 2006.
24. **İnternet Kaynakları:**
25. Çevrimiçi: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Entente_Cordiale_Between_The_United_Kingdom_and_France , son güncelleme: Mayıs 2009.
26. Çevrimiçi: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Anglo-Russian_Entente, son güncelleme: Mayıs 2009.

ULUSLARARASI HUKUK'TA "KUVVET KULLANMA VE KARIŞMA" KAVRAMLARININ DEĞİŞEN ANLAMI

Yazar: Fatih TOSUN*

Öz

Hukukun temel amacı toplumsal düzenin sağlanmasıdır. İç hukuk bakımından gerekli olan düzen uluslararası toplum bakımından da gereklidir. Çünkü insanlığın başlangıcından bu yana şiddet kullanıldığı bir gerçektir. Uluslararası alanda ise şiddet en klasik biçimiyle devletler arasında çıkmakta, bunun en uç biçimini de savaş oluşturmaktadır. Uluslararası hukukta geniş anlamda kuvvet kullanma deyimiyile ifade edilen şiddet durumunun bir düzene bağlanması ve hukuki bir temele dayandırılması Birleşmiş Milletler Örgütü ve Kurucu Andlaşması ile sağlanmaya çalışılmıştır. Birleşmiş Milletler Andlaşması'nda kuvvet kullanma ve onun daha sınırlı bir görünümü olan karışma eylemleri meşru birkaç istisna dışında yasaklanmıştır. 1945 sonrası dönemde uluslararası ortamda, çatışmaların doğasında, teknolojik alanda, evrensel hukuk normlarında meydana gelen değişimler, halen geçerliliğini koruyan ve emredici norm olarak kabul edilen bu yasakların fülü veya hukuki olarak yeniden yorumlanması sonucunu doğurmuştur. Ancak, bu gelişmeler, söz konusu yasakların geçerliliğini ortadan kaldırır nitelikte olmayıp onlara olan ihtiyacı bir kere daha ortaya koymaktadır. Bu makalenin amacı kuvvet kullanma ve karışma kavramlarının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimi incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Kuvvet Kullanma Yasağı, Karışma Yasağı, Birleşmiş Milletler Andlaşması.

CHANGE IN MEANINGS OF 'USE OF USE AND INTERVENTION' IN INTERNATIONAL LAW

Abstract

The main purpose of law is to provide the stability in a community. Like a single community international community also need stability. Because, starting with the creation of humanity, violence has a key role in all community. In the context of international affairs, states have conflicts between each other, so as some kind of violence. In international law, United Nations Charter prohibits the use of force and intervention and there are only a few exceptions. But after 1945, till our time there has been many different situations which cause some states to load new comments on the meaning of "use of force and intervention". However, this evolution in international law does not mean the rules don't have applicability in the international and also some kind of internal matters. In spite of many breaches to the Charter Law, states trying comply with the international law. In this article I will search the evolution of the principles: "non-use of force" and "non-intervention".

* P. Yzb., SAREN Harp / Harekat Hukuku Programı Yüksek Lisans Öğrencisi.

**ULUSLARARASI HUKUK'TA "KUVVET KULLANMA
VE KARIŞMA" KAVRAMLARININ DEĞİŞEN ANLAMI**

Key Words: Prohibition of Use of Force, Prohibition of Intervention, The Charter of United Nations.

Giriş:

Kuvvet kullanma denildiği zaman, savaş gibi en geniş çaplı ve yoğun olan kuvvet kullanma yollarından, abluka, ambargo, bombardıman gibi sınırlı zararlar-karşılık yollarına; geniş çaplı ya da sınırlı da olabilen değişik nedenlerle karışma yollarından kuvvete başvurma yasağının hukuka uygun bir istisnasını oluşturan meşru savunma durumlarına kadar tüm yollar anlaşılmaktadır.

BM Andlaşması, kuvvete başvurmayı düzenleyen kurallar açısından bir dönüm noktasıdır. Kuvvete başvurunun devletler için bir hak olduğu uzun dönem boyunca, silâhli çatışmalar sırasında uyulması gereken kuralları belirleyen "jus in bello" altın çağını yaşarken, kuvvete başvurulmasını düzenleyen kurallar, yani "jus ad bellum" zayıf kalmıştır. Buna karşılık, kuvvete başvurunun önce kısıtlandığı sonra da yasaklandığı 20. yüzyıl, "jus ad bellum" için canlanma dönemi olmuştur. Önce Milletler Cemiyeti Misakı, sonra da 1928 Briand-Kellogg Paktı bu yönde ilk adımları atmışlardır. 1945 Birleşmiş Milletler (BM) Andlaşması ise en ileri ve kapsamlı düzenlemenin yapıldığı belge olmuştur.

Devletler tarafından kuvvete başvurulmasının yanı sıra, bölgesel veya evrensel uluslararası örgütler de kuvvet kullanabilmektedirler. Bu tür kuvvet kullanmaya hangi durumlarda başvurulabileceği her örgütün kurucu andlaşmasında belirlenmiştir. Böyle bir olasılık, BM Andlaşması'ndan önce düşünülmüş değildir. İlk kez BM'ye belirli durumlarda kuvvet kullanma yetkisi tanınmıştır. Yani devletlere meşru savunma bir yana hiçbir durumda kuvvet kullanma yetkisi tanınmamış olmasına karşılık, bir uluslararası örgüt olan BM gerekli gördüğü durumlarda bir yaptırım yolu olarak kuvvete başvurabilmektedir. (Keskin, 2002, s. 150.)

Günümüzde silâhlı güce başvurma konusunda temel düzenleme olan BM Andlaşması'nda kullanılan terim, "kuvvet kullanma" dır. Savaş kelimesi, 111 maddelik tüm Andlaşma içinde yalnızca bir kez

geçmektedir ve bu da giriş bölümünde söylenen, "BM halklarının iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya karar verdikleri" sözünden ibarettir. Maddelerde bir daha bu kavram kullanılmamış, onun yerine 2(4)' te kuvvet kullanma, Güvenlik Konseyi'nin yetkilerini belirleyen 39. maddede ise barışa yönelik tehdit, barışın bozulması ve saldırı terimleri tercih edilmiştir.

Bunun nedeni, devletlerin Milletler Cemiyeti Misakı ve Briand-Kellogg Paktı'nın kısıtlamalarından kurtulmak için yaptıkları gibi, terimin etrafından dolaşmalarının önlenmek istenmesidir. II. Dünya Savaşı gibi sarsıcı bir deneyim yaşanınca, son derece belirsiz bir içerik kazanan savaş gibi bir terimin bırakılarak daha kapsayıcı ve tarafsız görünen terimlerin tercih edilmesi, doğal bir gelişme olmuştur. Böylece, savaşın yanı sıra savaşa varmayan kuvvet kullanma yolları da kapsanmış olmaktadır ve savaş tanımlama zorunluluğu da ortadan kalkmıştır. (Keskin, 2002, s. 149–150.)

Bu makalenin amacı kuvvet kullanma ve karışma kavramlarının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimi incelemektir. Bu bağlamda ileri sürülen argüman ise kuvvet kullanma ve karışma sebepleri tehlikeli bir biçimde şekil değiştirmiş olup artık olaylarda "sebe-sonuç" ilişkisine bakılmadan "zan ve şüphe üzerine harekete geçme" metodu uygulanmaya başlamıştır. Ancak bu değişim, söz konusu yasakların geçerliliğini ortadan kaldırır nitelikte olmayıp onlara olan ihtiyacı bir kere daha ortaya koymaktadır.

Bu makalede kuvvet kullanma ve karışma kavramları, tarihsel süreç içerisinde gelişen uluslararası hukuk, Birleşmiş Milletler Andlaşması, Andlaşma' da öngörülen sistem ve bu sisteme ilişkin sorunlar, günümüzdeki olaylar bağlamında BM Andlaşması hükümlerinin mahiyeti açısından incelenmiştir.

1. Tarihsel Süreç İçerisinde Kuvvet Kullanma Yasağı:

Kuvvet kullanmak tarihin başlangıcından beri küresel sistemin devamlı bir özelliği olmuştur. (Taşdemir, 2006, s. 95.) Uluslararası hukukta geniş anlamda kuvvet kullanma deyişiyle, savaş da kapsamak üzere çeşitli silahlı zorlama yolları anlaşılmaktadır. Uluslararası hukuk bakımından kuvvet kullanma iki bakımdan önemli-

dir. Birincisi, kuvvet kullanmayı yasaklamak; ikincisi ise, kuvvet kullanmaya izin verilen istisnai durumlarda kuvvet kullanmaya ilişkin kuralları tespit etmektir. (Bozkurt, 2007, s. 6.)

Savaşın düzenlenmesi ve savaşa başvurmak için hukuksal meşrulaştırmalar geliştirme ihtiyacı eski toplumlara kadar götürülebilir. Nitekim hem Antik Yunan hem de Antik Roma'da "haklı savaş/bellum justum" ve "haksız savaş/bellum injustum" arasındaki ayrım üzerine birçok tartışma yapılmıştır. (Taşdemir, 2006, s. 96).

Savaşın haklı bir nedene dayanması devletlerin sınırsız egemenliği kavramının hakim olduğu 16. yüzyıla kadar ahlaki bir zorunluluk olarak görülmüştür. Aslında Romalılar tarafından geliştirilmiş bir kavram olan "haklı savaş" kuramı savaşın içsel haklılığı ile değil bir takım formalitelere uyup uymadığı ile ilgilenmiştir. Hristiyanlığın doğuşu ile birlikte yapılan dini yorumların etkisiyle, ilk dönemlerde savaş, her şekliyle ahlak dışı sayılmıştır. (Yamaner, 2007, s. 5-6.)

Başlangıçta pasifist bir görünüm arz eden Hristiyan dünyası, "haklı savaş doktrinini" Saint Augustine (M.S. 354-430), Thomas Aquinas (M.S. 1225-1274) gibi düşünürlerin teolojik esaslara dayandırmaları ile birlikte savaşı, dini saiklerle bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Orta Çağ'ın kapanması ve ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla eş zamanlı olarak, modern "Uluslararası Hukuk" ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, haklı savaş doktrini büyük ölçüde laikleşmiş ve daha ileri düzeyde gelişmeler göstermiştir. Eski haliyle haklı savaş doktrini devlet uygulamalarındaki etkisini 16. yüzyıldan itibaren tamamen yitirmiştir. Bundan sonraki dönemde savaş egemenliğin gereği olarak doğal bir hak şeklinde nitelendirilmiştir. (Taşdemir, 2006, s. 96-97.) Devletler bu dönemde tam bir kuvvete başvurma özgürlüğüne sahip olmuşlar ve kuvvete başvurma devletler için bir hak olduğu yaklaşımı 20. yüzyıl sonuna kadar geçerliliğini korumuştur. (Keskin, 1998, s. 27.)

Devletler yüzyıllardır sahip oldukları bu haktan hemen ve kolaylıkla vazgeçememişler ve savaşa başvurduklarında "haklılık" söylemini başka adlar altında kullanmaya devam etmişlerdir. (Keskin, 1998, s. 29.) Egemenliğin bir tezahür şekli olan savaş yapma hakkı;

*ULUSLARARASI HUKUK'TA "KUVVET KULLANMA
VE KARIŞMA" KAVRAMLARININ DEĞİŞEN ANLAMI*

varlığını koruma, meşru müdafaa hakkı, zorunluluk hali, hayati çıkarların korunması, hakların ihlali, ulusal onurun ya da şerefın zedelenmesi gibi iddialara dayandırılmıştır. Bunların neticesinde, kuvvet kullanılmasını haklı kılan ve net olarak tarif edilmemiş esaslara dayalı bir uygulama ortaya çıkmıştır. Başka bir deyimle devletler kuvvete başvurma haklarından vazgeçmeden bunu savaş adı altında değil başka adlar vererek yapmaya başlamışlardır. (Taşdemir, 2006, s. 97.) Bu gelişmeler neticesinde savaş ve savaşa varmayan zorlamalar (misilleme, zararlı karşılık, karışma) ayrımı ortaya çıkmıştır. (Bozkurt, 2007, s. 8.)

Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan devrede uluslararası ilişkilerde bir hak olarak görülen kuvvet kullanma ile ilgili olarak ilk defa 1899–1907 La Haye Sözleşmeleri'nde, bu hakkın icra şartları ve savaşın acılarını azaltacak tedbirler alınmasına rağmen, bir sınırlama yoluna gidilmemiştir. (Kaya, 2005, s. 169.) 1907 La Haye Konferansı'nda, o dönemde güçlü Avrupa devletlerinin, başka bir devletten alacakları olan vatandaşlarının alacaklarını zorla tahsil etmek için borçlu devletlere karşı kuvvete başvurmalarını belli şartlara bağlayan Drago-Porter Doktrini¹ ile kuvvet kullanma hakkına nispi bir sınırlama getirilmiştir. (Gündüz, 1998, s. 41; Sur, 2006, s. 252.)

Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan büyük kayıplar insanoğlunun barışı koruma yolunda ciddi ve büyük adımlar atmasına neden olmuştur. Bu maksatla ilk olarak 1920 yılında Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Milletler Cemiyeti Misakı çerçevesinde Cemiyetin genel amacı uluslararası barış ve güvenliği muhafaza etmek ve uluslararası işbirliğini ilerletmek olmuştur. Daha özel olarak, Misak devletlere uyumsuzlukları barışçıl yollarla çözüme ve bu yollar tüketilinceye kadar

¹ Drago-Porter Doktrini'ne göre: "Akit Devletler, bir ülkenin hükümetinin diğer bir ülkenin hükümetinden kendi vatandaşlarının sözleşmeye dayanan borçlarını tahsil etmek amacıyla silahlı kuvvete başvurması konusunda anlaşılabilir. Ancak, borçlu devlet [bu konuda] bir tahkim teklifini reddeder veya ihmal ederse veya böyle bir teklifi kabul ettikten sonra tahkimname yapılmasını önlerse veya tahkimden sonra karara uymazsa, bu yükümlülük uygulanmaz." Sözleşme metni için bkz.: Limitation of Employment of Force for Recovery of Contract Debts (Hague, II); October 18, 1907, (http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague072.asp). (Erişim Tarihi: 15.11.2008)

*ULUSLARARASI HUKUK'TA "KUVVET KULLANMA
VE KARIŞMA" KAVRAMLARININ DEĞİŞEN ANLAMI*

savaşa başvurmama konusunda yükümlülükler getirmiştir.² (Taşdemir, 2006, s. 97; Bozkurt, 2007, s. 9.) Misak sisteminde kuvvet kullanmaya ilişkin diğer önemli nokta ise tecavüz savaşlarının yasaklanmış olmasıdır.³ Misak'ın 10. maddesine göre bir üye devlet diğer bir üye devletin ülke bütünlüğüne, siyasi bağımsızlığına saygı göstermek ve hukuken onu garanti etmek zorundadır. Böylece o dönemde pratikte fetih yoluyla ülke kazanımının artık hukuken kabul edilmemesi sağlanmıştır. (Gündüz, 1998, s. 43.)

Ancak, Misak savaşı bir bütün olarak yasaklamamış, sadece meşru ve meşru olmayan savaş arasındaki ayırımı ortaya koymuş, kuvvet kullanılmasını geciktirici tedbirleri sıralamıştır. (Tütüncü, 2006, s. 14.) Bu çerçevede Misak'ta "savaşa başvurma" teriminin kullanılmış olması Misak hükümlerinin etkinliğini zayıflatan önemli bir unsur olmuştur. (Keskin, 1998, s. 30.) Devletler resmi bir savaş ilanı olmaksızın gerçekleştirdikleri "savaşa varmayan kuvvete dayalı tedbirlerini" bu tedbirlerin "uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözme yöntemleri" arasında yer aldığını iddia ederek, Misak çerçevesindeki yükümlülüklerinden kurtulmaya çalışmışlardır. Milletler Cemiyeti Misakı, kuvvet kullanılmasını kısıtlama konusunda evrensel planda bazı düzenlemeler getirmiş ancak devletlerin savaşa başvurma hakkını tamamıyla ellerinden almamıştır. (Taşdemir, 2006, s. 98; Gündüz, 1998, s. 44; Kaya, 2005, s. 169; Keskin, 1998, s. 31; Tütüncü, 2006, s. 16.)

Milletler Cemiyeti sisteminin eksiklerini kapatmak üzere 1924'de Cenevre Protokolü, 1925'te Lokarno Andlaşması ve Ren Misakı gibi düzenlemeler, ya onaylanmadıkları için ya da sadece bir bölgenin güvenliğini hedeflediklerinden evrensel anlamda kuvvet kullanmanın sınırlandırılmasında etkisiz kalmışlardır.

Milletler Cemiyeti Misakı'nın yürürlüğe girmesinden sonra, savaşın kesin olarak yasaklanması konusundaki boşluk, "Savaşı Ulusal

² Milletler Cemiyeti Misakı Madde 12(1). Misak'ın orijinal metni için bkz.: The Covenant of the League of Nations (Including Amendments adopted to December, 1924), (http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp). (Erişim Tarihi: 15.11.2008)

³ Milletler Cemiyeti Misakı Madde 10. Misak'ın Türkçe metni için bkz.: Aslan GÜNDÜZ, Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar, Beta Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998, s. 72-81.

Politikanın Bir Aracı Olarak Yasaklayan" "Kellogg-Briand Paktı'nın"⁴ 27 Ağustos 1928 tarihinde imzalanmasıyla doldurulmaya çalışılmıştır. Ulusal politikanın bir aracı olarak kuvvet kullanılmasını yasaklayan Pakt, 1928–1945 arası dönemde savaşı yasaklayan bir örf ve adet hukuku kuralının doğmasında önemli rol oynamıştır. (Tütüncü, 2006, s. 17.) Bununla birlikte, "Kellogg-Briand Paktı'nın öngördüğü kuvvet kullanma yasağının yorumlanması ve uygulanmasıyla bağlantılı kimi sorunlar doğmuştur. İlk olarak, Pakt'ın 1. maddesinde Milletler Cemiyeti Misak'ında olduğu gibi "savaşa başvurma" şeklindeki aynı sorunsal terminolojinin kullanılmış olması, Pakt'ın savaşı yasakladığı fakat savaşa varmayan kuvvete dayalı tedbirleri yasaklamakta yetersiz kaldığı görüşünün ileri sürülmesine neden olmuştur. (Taşdemir, 2006, s. 99.) Kellogg-Briand Paktı'nın sadece savaşı yasaklamakla yetinmesi, Misak'a aykırı davranan devletlere karşı nasıl ve hangi yollarla zorlama tedbirleri alınacağını öngörmemesi Pakt'ın önemli bir eksikliği olmuştur. (Keskin, 1998, s. 33; Tütüncü, 2006, s. 17.) Bu durum, Pakt'ın Milletler Cemiyeti Misakı ile bağdaştırılmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda kimi girişimler gerçekleştirilmişse de Cemiyet üyelerinin yükümlülüklerinin artması kaygısı yüzünden, bu çalışmalar olumlu sonuçlar vermemiştir. Pakt'ta meşru müdafaa hakkının açıkça düzenlenmemiş ve ölçütlerinin net bir biçimde ortaya konulmamış olması da Pakt'ın bir başka önemli eksik yönünü oluşturduğu değerlendirmesini gündeme getirmiştir. (Taşdemir, 2006, s. 99.) Ayrıca Pakt'ta savaşa varmayan kuvvet kullanma yolları kapsam dışı bırakılmış ve "savaş" kavramının tanımı da yapılmamıştır. (Keskin, 1998, s. 33.)

Gerek Milletler Cemiyeti Misakı gerekse Briand-Kellog Paktı, 1920 Rusya-Polonya Savaşı, 1923 Litvanya-Polonya arasındaki Vilnius Meselesi, 1931 Japonya'nın Mançurya'yı işgal etmesi gibi olaylarda etkin bir şekilde uygulanamamıştır. (Gündüz, 1998, s. 43.)

⁴ Paris Misakı olarak da bilinen bu Pakt, zamanın A.B.D. Dışişleri Bakanı Kellog ve Fransız Dışişleri Bakanı Briand'ın çalışmaları sonucu imzalanan çok taraflı ve evrensel amaçlı, norm koyucu bir andlaşmadır. (Gündüz, 1998, s. 81). Günümüzde halen geçerli olan Pakt'a Türkiye de o dönemde katılmıştır. (Bozkurt, 2007, s. 11; Gündüz, 1998, s. 82.) Pakt'ın Türkçe metni için bkz.: Aslan GÜNDÜZ, Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar, Beta Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998, s. 81-83.

1931 yılında Japonya'nın, Çin'e bağlı Mançurya'yı işgal edip, orada Mançuko ismiyle kendine bağlı kukla bir hükümet kurarak bunu milletlerarası topluma kabul ettirmeye kalkması Stimson Doktrini'nin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Japonya'nın bu eyleminin, her şeyden önce 1928 tarihli Paris Pakti'nin milli amaçlar için kuvvet kullanılmasını yasaklayan hükümlerine aykırı olması nedeniyle ABD, Dışişleri Bakanı Stimson aracılığıyla bunu hukuken tanımayacağını belirten politikasını dünyaya duyurmuştur.⁵ Daha sonra milletlerarası alanda hukuka aykırı şekilde gerçekleştirilen durumların diğer devletlerce tanınmaması anlamında gelişen ve geniş kabul gören bu doktrine Stimson doktrini denilmeye başlanmıştır. Bu doktrin 1932'de Milletler Cemiyeti tarafından benimsendiği gibi, 1945'te kabul edilen Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın 2. maddesinin 4. paragrafında yer alan kuvvet kullanma yasağı ilkesine uygun şekilde 1970'de Birleşmiş Genel Kurulu'nun kabul ettiği "Devletler arasında Dostça İlkeler Hakkında Bildiri"de de benimsenmiştir. (Gündüz, 1998, s. 59.)

2. Birleşmiş Milletler Andlaşması ve Kuvvet Kullanma Yasağı:

Yapılan düzenlemelerin II. Dünya Savaşı'nı da önleyememiş olması üzerine, dünya hukuk sisteminin mutlak bir kurala dayanması ve bu mutlak kuralın dünyada devletler tarafından hiçbir şiddet eyleminin gerçekleştirilmemesini öngörmesi gerektiğini savunan görüşler ağırlık kazanmıştır. (Kaya, 2005, s. 169).

Kuvvet kullanma yasağı, hukuki geçerliliğini II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1945'te San Francisco Konferansı'nda BM Andlaşması'nın imzalanmasıyla elde etmiştir. 1945'de San Francisco'da tasarlandığı zaman amaçlarından bir tanesi Kellogg-Briand Pakti'nin eksikliklerini tamamlamak olan BM Andlaşması, sadece kurum yaratan bir belge değil ayrıca norm yaratan bir belge niteliği taşımaktadır. Kuvvet kullanma konusundaki temel norm da BM Andlaşması md. 2(4)'te somutlaşan kuvvet kullanma yasağıdır. (Taşdemir, 2006, s. 100.)

⁵ Duyuru metninin Türkçesi için bkz.: Aslan GÜNDÜZ, Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar, Beta Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998, s. 59-60. İngilizce metin için bkz.: The Stimson Doctrine (<http://courses.knox.edu/hist285schneid/stimsondoctrine.html>). (Erişim Tarihi: 20.11.2008).

**ULUSLARARASI HUKUK'TA "KUVVET KULLANMA
VE KARIŞMA" KAVRAMLARININ DEĞİŞEN ANLAMI**

Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını açıkça yasaklayan söz konusu hüküm şu şekildedir:

*"Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar."*⁶

Böylece, BM Andlaşması'nın kabulüyle birlikte bir devletin diğer bir devlete karşı tek taraflı kuvvet kullanımında bulunması hukuka aykırı kabul edilerek yasaklanmıştır.⁷ Hukuka aykırı bir fiilin işlenmesi halinde uluslararası barış ve güvenliği sağlamak veya korumak üzere VII. Bölüm çerçevesinde ortak bir güvenlik sistemi oluşturulmuştur. Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın 2(4). maddesinde düzenlenen kuvvet kullanma yasağı, aynı maddenin 3. fıkrasında öngörülen, devletlerin taraf oldukları uyuşmazlıkları uluslararası barış ve güvenliği, adaleti tehlikeye atmayacak bir şekilde çözüme kavuşturmaları gerektiği yükümlülüğünün doğal bir sonucudur. (Topal, 2005, s. 86.)

BM Andlaşması md. 2(4)'de öngörülen kuvvet kullanma yasağı, andlaşmalar hukuku açısından değerlendirildiğinde, sadece BM üyesi devletleri bağlamakta, üye olmayan devletlere doğrudan doğruya yükümlülük getirmemektedir. BM üyesi olmayan devletlerin, BM Andlaşması'ndaki kuvvet kullanma yasağına uymalarını sağlayacak yegâne şey, md. 2(4)'de yer alan kuvvet kullanma yasağının evrensel bir uluslararası örf ve adet hukuk kuralı haline gelmiş olmasıdır. Bu çerçevede örfi hukuk, sadece taraf devletler için haklar ve yükümlülükler tesis eden andlaşma esaslı hukuktan ayrılmaktadır. Uluslararası örf ve adet hukuku, hukuk olarak kabul edilen genel bir

⁶ Bkz.: San Fransisko'da 26 Haziran 1945 Tarihinde Yapılmış ve İmzalanmış Olan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Onaylanması Hakkında Kanun, Resmi Gazete: 24.08.1945, Sayı : 6092 (Asıl) Düstur Tertip:3, Cilt: 26, Sahife:1382.

⁷ Maddede herhangi bir başka devlete karşı kuvvet kullanma veya kullanma tehdidinde bulunma yasaklandığı için yasak sadece BM üyesi devletlere karşı girişilecek eylemlerle sınırlı olmayıp, BM üyesi olmayan devletlere karşı girişilecek eylemleri de kapsamaktadır. Diğer bir deyişle yasak bütün devletler için geçerlidir. Bkz.: Hüseyin PAZARCI, Uluslararası Hukuk, Ankara, Turhan Kitabevi, 2007, s. 510.

uygulamanın varlığı halinde söz konusu olmaktadır. Devletlerin bir uygulamasının örf ve adet hukuku kuralı haline gelmesi için bu uygulamayı hukuk kuralı olduğuna inanarak yapmış olmaları gerekmektedir.⁸

Günümüzde, BM Andlaşması md. 2(4)'de yer alan kuvvet kullanma yasağı, uluslararası örf ve adet hukukunun bütünüyle bir parçası haline gelmiştir.⁹ Böylece, söz konusu yasak, BM üyesi olsun ya da olmasın bütün devletleri bağlamaktadır. Günümüzde, devlet uygulamaları ve yazar görüşlerinin çoğunluğu uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma yasağının sadece bir andlaşma ve uluslararası örfi hukuk kuralı olarak değil aynı zamanda aksine bir düzenlemeye izin vermeyen bir "*jus cogens*" kural olarak kabul edildiğini göstermektedir. (Tütüncü, 2006, s. 18; Taşdemir, 2006, s.104; Pazarıcı, 2007, s. 510; Bozkurt, 2007, s. 15; Byers, 2007, s. 16.)

Jus ad bellum (*Savaş yapma –Kuvvet kullanma- hakkı*)¹⁰ konusunda, San Francisco Konferansı'nda formüle edilen BM Andlaşması prensiplerini, üç unsur oluşturmuştur. Bu unsurlardan ilki BM Adlaşması'nın md. 2(4)'de somut ifadesini bulan hukuksal bir yükümlülüktür. Bu çerçevede md. 2(4)'te yer alan kuvvet kullanma yasağı, çok geniş kapsamlı ve kesin bir yasak olarak tasarlanmıştır. İkinci unsur, bu hukuksal yükümlülüğü uygulamak için oluşturulan uluslararası kurumlardır. Üçüncü unsur ise, bu yükümlülüğün felsefi temelini oluşturan bir değerler hiyerarşisidir. Bu değerler hiyerarşinin

⁸ Uluslararası Hukukun biçimsel kaynaklarını belirten en önemli belge UAD Statüsü'nün 38. maddesidir. Söz konusu maddenin (1) (b) paragrafında hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası örf ve adet hukuku da yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hüseyin PAZARCI, Uluslararası Hukuk, Ankara, Turhan Kitabevi, 2007, s. 111.

⁹ 1986 Tarihli Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler Davası'nda Uluslararası Adalet Divanı "kuvvet kullanmama prensibini" uluslararası örf ve adet kuralı olarak kabul etmiştir. Bkz.: Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Judgement, pp. 89-90, parag. 188. (<http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf>) (Erişim Tarihi: 16.11.2008) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Aslan GÜNDÜZ, Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar, Beta Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998, s. 60-71; TOLUNER, Sevin: "Nikaragua 'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası 'ndaki Yargı ve Meşru Müdafaa Hakkı", Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları, Beta Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2000, s. 347-388.

¹⁰ Terim için bkz.: Hüseyin PAZARCI, Uluslararası Hukuk, Ankara, Turhan Kitabevi, 2007, s. 529.

en üstünde uluslararası barış ve güvenliğin korunması yer almaktadır. (Taşdemir, 2006, s. 103; Byers, 2008, s. 16.)

2.1. Birleşmiş Milletler Andlaşması'nda Öngörülen Kuvvet Kullanma Sistemine İlişkin Sorunlar:

Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın 2(4). Maddesi Andlaşma'nın en tartışmalı hükümlerinden birisi olmuş, kapsamını ve anlamını yeniden değerlendirme ve inceleme gereği günümüze kadar devam etmiştir. (Bozkurt, 2007, s. 59; Keskin, 1998, s. 34; Taşdemir, 2006, s. 106)

Kuvvet kullanmaya ilişkin maddeler değişik biçimlerde yorumlanmışsa da bu yorumları iki kategoriye ayırmak mümkündür. Bir grup, 2. madde 4. fıkradaki yasağı kapsayıcı ve kesin, bunun istisnalarını da dar yorumlama yoluna gitmektedir. Diğer grup ise, yasağı kullanılan terimlerle sınırlı, istisnaları ise Birleşmiş Milletler Andlaşmasıyla sınırlı değil, örf ve âdeti de kapsayacak şekilde geniş yorumlamaktadır. (Keskin, 1998, s. 35.) Bu bağlamda ilgili madde hükmüne ilişkin uluslararası hukuk literatüründeki tartışmaları aşağıdaki başlıklar altında ele almak uygun olacaktır.

2.1.1. Yasağın Niteliği:

Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın 2(4). maddesinde kuvvet kullanmak ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak yasaklanmakla beraber yasağın silahlı kuvvet kullanılmasıyla sınırlı kalıp kalmadığı açıklanmamıştır. Bu nedenle, silahlı kuvvet kullanmanın yanı sıra siyasî ve ekonomik baskıların da yasaklanıp yasaklanmadığı tartışma konusu olmuş ve bu konuda başlıca iki görüş ortaya çıkmıştır. (Topal, 2005, s. 87; Keskin, 1998, s. 35; Bozkurt, 2007, s. 60.)

Birinci görüşte, Madde metninde genel bir ifade olarak kuvvet sözcüğünün yer alması sebebiyle yasağın sadece silahlı kuvvet kullanmayı kapsadığı, silahlı kuvvet kullanmayı içermeyen siyasî ve ekonomik önlemler gibi zorlayıcı nitelikteki çeşitli yolların, yasak kapsamına girmediği ileri sürülmüştür. Ancak gerek Birleşmiş Milletler'in amacının, ilkelerin kabulü ve yöntemlerin kurulmasıyla birlikte silahlı gücün ortak çıkar haricinde kullanılmamasını güven altına almak olarak belirlendiği giriş bölümünde, gerekse 41 ve 46. maddelerde "silahlı kuvvet" deyimini kullanılmıştır. (Keskin, 1998, s. 36;

Taşdemir, 2006, s. 107; Topal, 2005, s. 87; Pazarıcı, 2007, s. 511.) Yine 2(4). maddeyi açıklamak üzere Genel Kurul tarafından 1970'te kabul edilen "Dostça İlişkiler Bildirisi"¹¹ de sadece "silahlı kuvvet kullanılması" terimi üzerinde durmaktadır. (Keskin, 1998, s. 36.)

Daha çok gelişmekte olan ve Sosyalist ülkeler tarafından savunulan ikinci görüş ise, 2/4. madde de yer alan kuvvet sözcüğü ile kastedilen anlamın, hükmün amacı dikkate alınarak belirlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Devletin ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığını korumak şeklinde ifade edilen hükmün amacı, askerî tedbirlerle olduğu kadar, ekonomik ve siyasî baskılarla da tehdit edilebilir niteliktedir. Dolayısıyla bu tür zorlayıcı fiillerin de yasaklanmış olduğu ifade edilmektedir. (Topal, 2005, s. 87.)

Ancak Keskin, ekonomik ve siyasî baskının barışa yönelik bir tehdit veya Birleşmiş Milletler Örgütü'nün amaç ve ilkelerine aykırı bir eylem şeklinde kabul edilebileceğini fakat kuvvet kullanma yasağı içinde değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir. Keskin'e göre, ekonomik ve siyasî baskıya daha açık olan küçük devletlerin söz konusu yolları yasak kapsamına sokma çabaları anlayışla karşılanabilir olmakla birlikte geleneksel nokta bu tür bir yorumu desteklememektedir. (Keskin, 1998, s. 36.)

2.1.2. Yasağın Kapsamı:

Birleşmiş Milletler Andlaşması md. 2(4)'ün kapsamı ile ilgili hiçbir tartışma götürmeyen önemli nokta, yasaklananın yalnızca *uluslararası ilişkilerde* kuvvet kullanma olduğudur. Yani bir devletin ülkesinde çıkan bir ayaklanmayı, iç kargaşayı, kriz ve terör eylemlerini bastırmak veya önlemek için kuvvete başvurmak hakkı bu yasaktan etkilenmez. Böyle durumlarda uluslararası hukukun insan hakları ve

¹¹ Türkçe metin için Bkz.: 2625(XXV) sayılı 24 Ekim 1970 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararıyla kabul edilen "Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri", (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin_ant1.pdf). (Erişim Tarihi: 15.10.2008) İngilizce metin için bkz. : "Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in Accordance With the Charter of the United Nations", (<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement>). (Erişim Tarihi: 17.11.2008).

silahlı çatışmalar konusundaki kuralları devreye girmektedir. (Keskin, 1998, s. 38; Pazarıcı, 2007, s. 509; Taşdemir, 2006, s. 106; Sur, 2006, s. 253.)

Birleşmiş Milletler Andlaşması'nda savaş teriminin yerine "tehdit ve kuvvet kullanma" terimlerine yer verilmiştir. Böylece savaşın yanı sıra savaşa varmayan kuvvet kullanma yolları da kuvvet kullanma yasağı kapsamında değerlendirilerek her türlü silahlı kuvvet kullanımı ve tehdidi¹² hukuka aykırı kabul edilmiştir. (Taşdemir, 2006, s. 107.) Bununla birlikte, yasağın hangi eylemleri kapsadığı konusunda bir mutabakat sağlanamamış ve farklı görüşler ileri sürülmüştür. Maddenin, bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına karşı ya da Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak bir şekilde kuvvet kullanma tehdidinde veya kuvvet kullanımında bulunulmasını yasaklar bir şekilde düzenlenmiş olması, yasağın bu durumlarla sınırlı olup olmadığı konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasında başlıca etken olmuştur. (Topal, 2005, s. 88.)

Bu konuda bir sonuca ulaşabilmek için, bu yasaklamanın konusu olan eylemlerin amacı ve niteliği ile ilgili iki koşulun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. (Pazarıcı, 2007, s. 510.) Amaçsal nitelikte olan birinci koşul, bir devletin ülke bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün amacına karşı kuvvet kullanma tehdidi ve kuvvet kullanımının yapılamayacağını ifade etmektedir. (Bozkurt, 2007, s. 19.) BM Andlaşması'nın klasik yorumuna göre; söz konusu yasak, kapsayıcı ve mutlak bir yasaktır. Maddedeki bu terimler genel yasağı sınırlandırmak için değil, tam aksine güçlendirmek için konulmuştur. Andlaşma'nın hazırlık çalışmaları da bu görüşü desteklemektedir. Bu hükümler, San Francisco Konferansı'nda, küçük devletler, ülke bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığın korunan değerler olduğunun vurgulanmasını istediği için konulmuştur. Yani genel ve kapsayıcı yasağı sınırlandırma niyeti bulunmamaktadır. (Keskin, 2002, s. 155–156.)

¹² Kuvvet kullanma tehdidi "bir devletin istekleri yerine getirilmezse kuvvete başvuracağını açıklamasıdır. (Keskin, 1998, s. 36.) Hangi eylemlerin kuvvet kullanma tehdidi oluşturduğu konusu da açık olarak düzenlenmemiş bir konudur. Hangi eylemlerin kuvvet kullanma tehdidini oluşturduğunu saptamak Güvenlik Konseyi'nin yetkisindedir. Ancak, Güvenlik Konseyi'nin bu saptamayı yaparken neleri ölçüt alacağı açık değildir. (Taşdemir, 2006, s. 107.)

Yasağın sınırlandırıcı bir şekilde ele alınmasını savunan ikinci bir görüş ise, yasağın sınırlı bir yasak olduğunu ve devletin ülke bütünlüğünü veya siyasî bağımsızlığını ihlâl etmeyen ya da BM Andlaşması'nın amaçlarına aykırı olmayan kuvvet kullanma eylemlerinin yasak kapsamında değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir. Sınırlandırıcı görüşe göre; örneğin devletin silahlı kuvvetlerinin tehlike altındaki kişileri kurtarma amacıyla veya insanî amaçlarla diğer bir devletin ülkesine girmesi ve kuvvet kullanması yasağı ihlâl etmemektedir. Bu tür harekâtların meşru olduğunu savunanlar, tehlike altındaki insanları kurtarmanın BM amaçlarına aykırı olmadığını, her iki durumda da diğer devletin ülke bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına yönelik herhangi bir hareketin gerçekleşmediğini belirterek, sadece devletin ülke bütünlüğünün geçici bir süre için ihlâl edildiğini vurgulamaktadır. (Topal, 2005, s. 89.) Bu durumun en klasik örneği, vatandaşları sorun olan bir bölgede yaşamsal tehlike içinde olan bir devletin onları kurtarmak için müdahale etmesidir. Bunu İsrail, Uganda'nın Entebbe havaalanına kaçırılan uçakta bulunan İsrail vatandaşlarını kurtarmak için¹³ ve Etiyopya'daki iç savaş sırasında orada bulunan Etiyopyalı Yahudileri kurtarmak için yapmıştır. (Keskin, 1998, s. 39.)

Kuvvet kullanma yasağının kapsamı hakkında ileri sürülen bu görüşler ele alındığında, öncelikle söz konusu yasağın BM sisteminde merkezî bir konuma sahip olduğu ve bu tür sınırlı amaçlara yöneldiği ve sakıncasız olduğu iddia edilen istisnalar tanımının yasağı olumsuz bir yönde etkileyeceğinin belirtilmesi gerekmektedir. (Keskin, 1998, s.132.) Bu bağlamda sınırlandırıcı görüşün BM kurucularının amaçlarıyla çeliştiği görülmektedir. Çünkü 2(4). maddedeki "siyasî bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı ibaresi küçük devletlerin isteğiyle yasağı

¹³ 27 Haziran 1976'da Tel Aviv'den Paris'e giden bir Air France uçağı, ikisi Batı Alman vatandaşı ikisi Arap olan dört kişi tarafından kaçırıldı. Uçak Uganda'nın Entebbe havaalanına götürüldü ve burada 100 kadar olan Yahudi yolcular ayrılarak diğerleri serbest bırakıldı. Talep, dünyanın çeşitli yerlerinde hapiste olan Filistinli gerillaların serbest bırakılmasıydı. Uganda'nın yolcuları kurtarmak için bir şey yapmayacağı (ve hatta iddialara göre onlara yardım ettiği) anlaşılınca, 3 Temmuz'da İsrail havaalanına bir uçakla asker göndererek yolcuları güç kullanmak yoluyla kurtardı. Hava korsanları, bazı Ugandalı ve İsraili askerler öldü. Uganda havaalanı ve bir uçağı da ağır hasar gördü. Güvenlik Konseyi'nde hiçbir karar için çoğunluk sağlanamadı. (Keskin, 1998, s. 39, dipnot: 39.)

güçlendirmek için konulmuştur. (Topal, 2005, s. 90.) Dolayısıyla, bir başka devletin *siyasî bağımsızlık ve toprak bütünlüğü* ile BM ilkelerinin madde metninde yer alması yasağı kısıtlamaya değil tam tersine pekiştirmeye yöneliktir. Diğer taraftan, BM'nin amaçları arasında uluslararası barış ve güvenliği devam ettirmek de yer almaktadır. Güvenlik Konseyinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumları serbestçe belirleme imkânına sahip olduğu dikkate alındığında yasağın kapsamını dar bir şekilde yorumlamanın uyumsuz olacağı görülecektir. Ayrıca yasağın sınırlı bir yasak şeklinde kabul edilmesi, hükmün kötüye kullanılması ihtimalini de beraberinde getirecektir. Devletler amaçlarının kuvvet kullanmayı haklı kılan bir amaç olduğunu iddia edebilecektir. Söz konusu devletin amacının farklı olduğunu ispat etmek ise çoğu zaman mümkün olmayacaktır.

Bütün bu açıklamalar göz önüne alındığında, yasağı geniş ve kapsayıcı, istisnalarını dar ve geçici yorumlamanın isabetli olduğu görülmektedir. Nitekim doktrinde de hâkim olan görüş, yasağı kapsayıcı ve mutlak, istisnalarını dar yorumlayan görüştür. Devletlerin çoğunluğu da geniş yorumu benimsememektedir. Çünkü kuvvet kullanma yasağını 2(4). maddede kullanılan terimlerle sınırlı, istisnalarını BM Andlaşması'nın yanı sıra örf ve âdet hukukunu da kapsayacak bir şekilde geniş yorumlanması güçlü devletlerin işine yarayan bir durumdur. Uluslararası Adalet Divanının Korfu Boğazı Davası ile Nikaragua Davası'nda verdiği kararlar da bu görüşü desteklemektedir. (Keskin, 1998, s. 41.) Ayrıca Güvenlik Konseyi de Korfu Boğazı, Entebbe Baskını ve Osirak Saldırısı ile ilgili olarak İngiltere ve İsrail'in BM Andlaşması'nın 2(4). maddesini dar yorumlayan savunmalarını kabul etmemiştir. (Topal, 2005, s. 91.)

BM Andlaşması'nın 2/4. maddesi ile getirilen yasağın hangi eylemleri kapsadığı sorusu, söz konusu yasağın ikinci koşulu olan eylemin niteliğine ilişkindir. Anılan hükme göre kuvvet kullanma tehdidinde bulunulması ve kuvvet kullanma yasaktır. (Topal, 2005, s. 92.)

Devletin, ortada kuvvet kullanılmasını haklı kılacak herhangi bir neden yokken, taleplerinin kabul edilmemesi halinde, açıkça ya da zımnen, kuvvet kullanacağını ifade etmesi hukuka aykırı bir kuvvet

kullanma tehdidi niteliğindedir. Tehdit sözle veya eylemle gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte hangi somut eylemlerin kuvvet kullanma tehdidi oluşturduğu oldukça tartışmalıdır. (Pazarıcı, 2007, s. 512.) Bu durumda somut bir eylemin kuvvet kullanma tehdidi oluşturup oluşturmadığının değerlendirilmesi, BM Andlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde Güvenlik Konseyi tarafından barışın tehdidi biçiminde nitelendirilmek suretiyle yapılabileceği gibi sorunun herhangi bir uluslararası yargı veya hakemlik organı önüne getirilmesi halinde bu organlar tarafından da yapılabilecektir. (Topal, 2005, s. 92.) Ancak Güvenlik Konseyi'nin bu saptamayı yaparken neleri ölçüt alacağı açık değildir. Söz konusu hüküm çerçevesinde bu tür tehditlerin objektif ölçütlerle veya sübjektif bir şekilde ilgili devletin niyetinin saptanmasıyla mı belirleneceği bir sonuca bağlanamamıştır. 1974 tarihli "Saldırının Tanımı"¹⁴ konusundaki 3314 sayılı kararda kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi kavramlarına yer verilmediği için bu konuda yön gösterici veriler de bulunmamaktadır. (Taşdemir, 2006, s. 107.)

Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın 2(4). maddesinde yer alan kuvvet kavramı ile kuvvet kullanılmasını içeren bir dizi hukuka aykırı eylem kastedilmektedir. Söz konusu eylemler genel olarak saldırı, silahlı saldırı ve müdahale(karışma) olmak üzere üç ana başlık altında ele alınabilir. (Topal, 2005, s. 93.)

Ortak güvenlik sisteminin işleyişiyle ilgili bir konu olan saldırı kavramı, SSCB'nin isteği üzerine BM Andlaşması 39. maddede yer almıştır.¹⁵ Silahlı saldırı kavramı ise, kuvvet kullanma konusundaki meşru müdafaa istisnasını düzenleyen 51. maddede yer almaktadır.¹⁶

¹⁴ Türkçe metin için bkz.: Saldırı'nın (Tecavüzün) Tanımı: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3814 (XXIX) Sayılı ve 1974 Tarihli Kararı, (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/3814.pdf) (Erişim Tarihi:18.11.2008.) İngilizce metin için bkz.: Definition of Aggression (14 December 1974), (<http://daccessdds.un.org/doc /RESOLUTION/GEN/NR0/739/16/IMG/NR073916.pdf?OpenElement>) (Erişim Tarihi: 18.11.2008.)

¹⁵ Birleşmiş Milletler Andlaşması Madde 39: " Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir *saldırı eylemi (aggression)* olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır."

¹⁶ Birleşmiş Milletler Andlaşması Madde 51: "Bu Andlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin *silahlı bir saldırıya (armed attack)* hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi

Fakat her iki terim de Andlaşma metni içerisinde tanımsız bırakıldığından doktrinde ve uygulamada görüş ayrılıklarına neden olmuş, hatta silahlı saldırı ile saldırı kavramları karıştırılarak birbirinin yerine kullanılmıştır. Özellikle "Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler Davası" nda Uluslararası Adalet Divanı'nın, dolaylı saldırı bağlamında silahlı saldırının ne olduğunu tespit etmeye çalışırken dayandığı Saldırı'nın Tanımı Kararı'nın 3(g) maddesinin¹⁷ örf ve âdet hukuku kuralı olduğunu söylemesi saldırı ve silahlı saldırı kavramları arasında fark olmadığı düşüncesini savunmak için kullanılmıştır. (Topal, 2005, s. 94.) Oysa silahlı bir saldırı aynı zamanda saldırı niteliğinde olabilirken, saldırı silahlı saldırı niteliğinde değildir. Çünkü silahlı saldırı kavramı saldırı kavramından daha dar bir anlamı ifade etmektedir. (Toluner, 1998, s. 450.)

Öncelikle belirtmek gerekir ki, silahlı saldırı kavramı, kapsam itibarıyla, 2(4). maddede yer alan kuvvet kullanma veya kullanma tehdidinde oranla daha dar bir anlama sahiptir. Silahlı saldırı bir kuvvet kullanımını gerektirdiği halde, kuvvet kullanma yasağını ihlâl eden her durum silahlı bir saldırı niteliğinde değildir. Dolayısıyla 2(4) maddede

uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri almıyorsa, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Andlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez."

¹⁷ Saldırı'nın Tanımı Kararı Madde 3: "Savaş ilan edilmiş olsun olmasın, aşağıdaki fiillerin herhangi birisi 2'nci madde hükümlerine tabi ve ona uygun şekilde bir saldırı fiili niteliği taşır: (a) Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devleti istila etmesi veya ona hücum etmesi veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir istiladan veya hücumdan ileri gelen herhangi bir askeri işgal veya kuvvet yoluyla başka bir Devletin ülkesinin veya bir bölümünün ilhakı; (b) Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin, başka bir Devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bir Devletin diğer bir Devletin ülkesine karşı herhangi bir şekilde silah kullanması; (c) Bir Devletin liman veya kıyıların diğer bir Devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması; (d) Bir Devletin silahlı kuvvetleriyle başka bir Devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına saldırması; (e) Bir Devletin başka bir Devlette sonucusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerinin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesi; (f) Ülkesini başka bir Devletin emrine veren bir Devletin, ülkesinin o Devlet tarafından üçüncü bir Devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi; (g) Bir Devlet tarafından veya bir Devlet adına diğer bir Devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde katılması.

yasaklanan her tür kuvvet kullanma veya kullanma tehdidi 51. madde anlamında silahlı saldırı teşkil etmez. Silahlı saldırının varlığından söz edebilmek için ciddî düzeyde bir kuvvet kullanımının ve bunun yol açtığı hasarın söz konusu olması gerekmektedir.¹⁸ Bu nedenle, düzenli silahlı birliklerin müdahil olduğu küçük çaplı sınır ihlalleri kuvvet kullanma yasağına aykırı olmakla birlikte bir silahlı saldırı olarak kabul edilmemektedir.

Uluslararası Adalet Divanı 1986 Nikaragua Davası'nda "dolaylı saldırıyı" meşru müdafaa hakkının kullanılması yolunu açan durumlardan birisi olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla, doğrudan silahlı kuvvet kullanılmasının yanı sıra dolaylı yollarla kuvvet kullanılması da madde 2(4) tarafından yasaklanmış yollar arasındadır. (Keskin, 1998, s. 38.)

2. 2. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları:

BM Andlaşması'nın kabulüyle birlikte devletler taraf oldukları uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözmeyi ve uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma ve kullanma tehdidinde bulunmaktan kaçınmayı kabul etmiştir. Bu durumun meşru müdafaa ve Güvenlik Konseyi kararıyla uygulanan zorlama önlemleri olmak üzere geçerli ve uygulanabilir iki istisnası bulunmaktadır. (Bozkurt, 2007, s. 23.) Bunlardan birincisi devletler tarafından tek taraflı olarak kuvvet kullanılması, ikincisi de uluslararası toplum adına yetkili bir merci tarafından kuvvet kullanılması niteliğindedir. Birinci yol istisnaî ve geçici niteliktedir, yetkili organ olan Güvenlik Konseyi olaya el koyana kadar devam eder; ikinci yol ise merkezî olarak kuvvet kullanılması durumudur. (Topal, 2005, s. 103.)

2.2.1. Meşru Müdafaa Hakkı:

BM Andlaşması'nın 51. maddesinde¹⁹ düzenlenen ve ortak güvenlik sisteminin bir parçası olan meşru müdafaa hakkı, BM üyesi bir devlete karşı silahlı saldırıda bulunulduğunda, uluslararası barış ve

¹⁸ Bkz.: Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Judgement, pp. 101, parag. 191. (<http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf>) (Erişim Tarihi: 16.11.2008)

¹⁹ Bkz.: Dipnot 16.

güvenliği korumak amacıyla Güvenlik Konseyi gerekli tedbirleri alana kadar saldırıya uğrayan devletin tek başına veya müştereken kuvvet kullanımına başvurabileceğini öngörmektedir. Meşru müdafaa hakkına dayanılarak alınan önlemler derhal Güvenlik Konseyine bildirilecek ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumlu organ olan Konseyin aldığı tedbirlere uyulacaktır. (Topal, 2005, s. 103.)

Meşru müdafaa hakkı, BM Andlaşması'nın öngördüğü kuvvet kullanma yasağı ve ortak güvenlik sistemi çerçevesinde ortak güvenlik sistemi harekete geçene kadar başvurulacak bir yol olarak istisnâ bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla bireysel veya ortak meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için Güvenlik Konseyi'nin karar alması gerekmemektedir. (Keskin, 1998, s. 44.) Uluslararası örf ve adet hukukunun "gereklilik ve ölçülülük" kistaslarına ek olarak bu istisnaya "sadece silahlı bir saldırıya maruz kalma durumunda meşru müdafaa hakkına başvurulabileceği" şeklinde üçüncü bir kısıtlama daha getirilmiştir. (Byers, 2008, s. 77; Bozkurt, 2007, s. 56.)

2.2.2. Birleşmiş Milletler Kararı ile Kuvvet Kullanma:

Kuvvet kullanmanın yasaklanmasıyla BM çatısı altında barış ve güvenliği korumak veya bozulan barışı yeniden tesis etmek amacıyla müştereken kuvvet kullanılmasını öngören ortak bir güvenlik sistemi oluşturulmuştur. BM Andlaşması'nın "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemleri Durumunda Alınacak Önlemler" başlığını taşıyan VII. Bölümünde yer alan 39. madde, Güvenlik Konseyi'nin, barışın tehdit edildiği, bozulduğu veya bir saldırı eylemi olduğunu tespit etmesi halinde, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunacağını veya 41. ve 42. madde²⁰

²⁰ Birleşmiş Milletler Andlaşması **Madde 41:** "Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir, bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.", **Madde 42:** "Güvenlik Konseyi, 41. madde'de öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir."

uyarınca hangi önlemlerin alınacağına karar verileceğini düzenlemektedir. (Topal, 2005, s. 104.) Güvenlik Konseyi'nin zorlama önlemi uygulama kararı Birleşmiş Milletler Üyeleri için bağlayıcıdır. (Keskin, 1998, s. 61.)

Bunun dışında, BM Andlaşması'nın VIII. Bölüm md. 52-54 çerçevesinde bölgesel örgütlere BM Güvenlik Konseyi'nin izni ile zorlama tedbirleri uygulama yetkisi verilmiştir. Bu çerçevede kuvvet kullanma, normal usuldekinden daha az merkezileşmekle birlikte, Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanımını kontrol etmeye devam etmesi sonucu, kuvvet kullanma tekeline bir istisna oluşturmamıştır. (Bozkurt, 2007, s. 43.)

3. Müdahale (Karışma) Yasağı:

BM Andlaşması ile başlayan 1945 sonrası uluslararası düzende son birkaç yüzyıldır dünya düzenini, devletlerarası ilişkileri düzenleyen ve belirleyen temel bir ilke olan devletin egemenliği ilkesi esas alınmıştır. BM Andlaşması'nın 2(1). ve 2(7). maddelerinde²¹ hukuka uyarlı müdahaleler saklı kalmak kaydıyla, bir devletin iç yetkisine giren meselelere müdahale edilmemesi belirtilmektedir. Böylece egemen bir devlet uluslararası hukuk kuralı olarak kendi topraklarının sınırları içerisinde tam bir yetkiyle hareket etme gücüne sahip olmaktadır. Bu açıdan diğer devletler de egemen bir devletin içişlerine karışmama yükümlülüğü ile bağlıdırlar. Karışma kuvvet kullanma içerebilir ya da içermeyebilir. Keskin, özellikle kuvvet kullanarak karışmaya ilişkin örf ve adet hukuku kurallarının büyük ölçüde kuvvet kullanma yasağına uygun olarak gelişmiş kabul ediliyorsa da "karışma" kavramının ayrı bir kavram olarak varlığını devam ettirdiğini savunmaktadır. (Keskin, 1998, s. 103.)

²¹ Birleşmiş Milletler Andlaşması **Madde 2(7)**: işbu Andlaşma'nın hiçbir hükmü. Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu Andlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörölmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.

*ULUSLARARASI HUKUK'TA "KUVVET KULLANMA
VE KARIŞMA" KAVRAMLARININ DEĞİŞEN ANLAMI*

Uluslararası sistemde devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen 9 temel prensibin²² var olduğunu belirten yazarlar bulunmaktadır. Bu prensipler: "(i) Devletlerin egemen eşitliği, (ii) Devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi özgürlüğü, (iii) Halkların eşit hakları ve kendi kaderlerini tayin hakkı, (iv) Devletlerin iç işlerine karışmama, (v) Devletler arasındaki sorunların barışçı çözümü, (vi) Uluslararası yükümlülükleri iyi niyet içinde yerine getirme, (vii) Devletler arası işbirliği, (viii) Kuvvet kullanma yasağı ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmama, (ix) İnsan hakları, temel hak ve özgürlüklere saygı gösterme" şeklinde sıralanabilir. (Abiew, 1999, s. 12, dipnot. 2.)

BM Andlaşması madde 2(1); örgütün devletlerin egemen eşitliği²³ ilkesine göre kurulduğunu belirtmektedir. Bu madde devletler arasındaki ilişkilerde egemenliğin önemli bir unsur olduğunu altını çizmektedir. Devlet egemenliği ilkesinin uluslararası hukukta tamamlayıcı unsuru da karışmama ilkesidir. (Abiew, 1999, s. 64.) Devlet egemenliği konusunda ilk dönem yazarların kişi özgürlüğü ile devlet egemenliği arasında benzetme yoluyla bir ilişki kurdukları görülmektedir. Karışmama ilkesi konusundaki gelişmeler tarihsel olarak Latin Amerika ülkelerinin ABD ve Avrupalı güçlerin 19 ncü yüzyıldaki müdahalelerine gösterdikleri reaksiyonlar sonucunda elde edilmiştir. (Abiew, 1999, s. 65, dipnot. 5.)

Devletlerin karışmama ilkesine sağladıkları desteği, onların BM Andlaşması ve diğer uluslararası hukuki araçları nasıl

²² Bu prensipler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın anayasası kabul edilen ve 1 Ağustos 1975'te imzalanan Helsinki Nihai Senedi'nde de aynı içerikle on madde halinde belirtilmiştir. Bkz.: Conference On Security And Co-Operation In Europe, Final Act, Helsinki, 1 August 1975, (http://www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_en.pdf) (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2008.)

²³ Bkz.: Declaration On Principles Of International Law Concerning Friendly Relations And Cooperation Among States In Accordance With The Charter Of The United Nations, 24 October 1970, 2625 (XXV), Devletlerin egemen eşitliği ilkesi Bütün Devletler, egemen eşitliği haizdir. Eşit hak ve görevleri vardır ve ekonomik, siyasi, veya diğer nitelikteki farklılıklara bakmaksızın, milletlerarası toplumun eşit üyeleridir. Egemen eşitlik bilhassa aşağıdakileri kapsar: a- Devletler, hukuken eşittir; b- Herbir devlet, tam egemenliğinde mündemîç olan haklara sahiptir; c- Her bir Devletin, diğer Devletlerin kişiliğine saygı gösterme görevi vardır; d- Devletin ülkesel bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı, dokunulmazdır; e- Her bir Devlet siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel sistemini serbestçe seçme ve geliştirme hakkına sahiptir; f- Her bir Devletin milletlerarası yükümlülüklerine tam bir şekilde ve iyi niyetle riayet etme ve diğer Devletlerle barış içinde yaşama görevi vardır.

yorumladıklarında bulabiliriz. Bu yasağın en büyük destekçileri, güçlü devletlerin egemenlik haklarını sınırladıkları çoğunluğu üçüncü dünya ülkesi olan zayıf devletler olmuştur. Süreç içerisinde batı ülkelerinde insan haklarını, üçüncü dünya ülkeleri ile eski sosyalist ülkelerde karışmama ilkesini vurgulayan bir yaklaşım oluşmuştur. (Abiew, 1999, s. 66. dipnot. 8.)

Karışma yasağının kapsamı konusunda tam bir uzlaşma olmamasına rağmen birçok yazar, BM Andlaşması'ndaki kuvvet kullanma yasağı bağlamında bu yasağı mutlak ve tam bir yasak olarak görmektedirler. Çoğu ülkenin de aynı yaklaşımı benimsediği söylenebilir. 1965 yılında kabul edilen "Devletlerin İçişlerine Karışmanın Kabul Edilemezliği ve Özgürlüklerinin ve Egemenliklerinin Korunması Hakkında Bildiri"²⁴ gibi birçok hukuki belgede de bu yaklaşım görülebilmektedir. Bu deklarasyonda sadece "silahlı müdahale" değil bir devletin varlığına veya kişiliğine yönelmiş her türlü tehdit girişimi veya müdahale kınanmıştır. 1965 belgesinin BM Andlaşması Madde 2(7)'deki hükümlerini detaylandırdığı ve daha kesin bir karışma yasağı getirdiği düşünülmektedir. (Abiew, 1999, s. 70.)

Bu tanımlama, 1970 tarihli "Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Andlaşması'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri" ile 1974 tarihli "Saldırının Tanımı Belgesi"nde daha da temellendirilmiştir. Saldırının Tanımı Belgesi'nde ekonomik, politik, askeri hangi mülahazalarla olursa olsun bunların saldırıyı haklı göstermek için kullanılmayacağı belirtilmektedir.

1986 Nikaragua Davası'nda bu konuyu ele alan Uluslararası Adalet Divanı, ABD'nin 1985'de Nikaragua'ya ticaret ambargosu uygularken müdahale etmeme kuralına aykırı davranmadığına karar vererek, ekonomik veya siyasî her tür baskının anılan kuralı ihlâl etmediğine hükmetmiştir. Divan kararında müdahalenin tanımına da

²⁴ İngilizce metin için bkz.: "Declaration On The Inadmissibility Of Intervention In The Domestic Affairs Of States And The Protection Of Their Independence And Sovereignty", (21 December 1965), 2131(XX). (<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/218/94/IMG/NR021894.pdf?OpenElement>) (Erişim Tarihi: 19.11.2008.).

yer vermiştir: "ilke tüm devletlerin... dolaylı ya da dolaysız diğer devletlerin iç veya dış işlerine karışmalarını yasaklar. Buna göre yasaklanmış müdahale, devlet egemenliği ilkesiyle her devletin serbestçe karar vermesine izin verilen konularda ortaya çıkmalıdır. Bunlardan biri, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemin seçilmesi ve dış politikanın ifade edilmesidir. Müdahale, serbest kalması gereken bu tercihlere ilişkin zorlama metotları kullanırsa hukuka aykırıdır. Yasaklanan müdahaleyi tanımlayan ve gerçekten temelini oluşturan zorlama unsuru, kuvvet kullanan müdahalelerde bilhassa aşikârdır." (Topal, 2005, s. 101.)

Yurt dışındaki kendi vatandaşlarını korumak amacıyla karışmak, kendi vatandaşlarının temel insan haklarını çiğneyen devlete karışmak, kendi kaderini tayin hakkını kullanan bir halka yardım için karışma ve bir andlaşmaya dayanarak ya da ilgili devletin çağrısıyla karışmak gibi durumlarda tek taraflı karışmanın hukuka uygun olduğunu savunan yazarlar da bulunmaktadır. (Keskin, 1998, s. 107.) Ancak, genel olarak zorlayıcı veya emredici karışmaların uluslararası hukuka aykırı olduğu kabul edilmektedir. (Keskin, 1998, s. 106.)

4. Günümüzdeki Olaylar Bağlamında BM Andlaşması Hükümleri:

Günümüzde kuvvet kullanma ve karışma yasaklarının yorumuna ilişkin önemli sorunlar doğmuştur ve bu hükümler halen BM Andlaşması'nın en tartışmalı hükümlerini oluşturmaktadır. Kuvvet kullanmama ve karışmama ilkelerinin meşru istisnaları haricinde uluslararası ortamda günümüze kadar, kuvvet kullanma ve karışma şeklinde her biri kendine özgü koşulları olan birçok fiili durumun gerçekleştiği görülmektedir. Bu fiili durumlar çerçevesinde gelişen olayların, birbirinden farklı hukuki değerlendirmeleri olması, bahsedilen yasakların yeniden yorumlanıp yorumlanamayacağı sorununu doğurmaktadır.

Bu sorunlar çerçevesinde ortaya çıkan problemleri; yorum problemleri, uluslararası uyuşmazlıkların değişken yapısı, barışçı çözümlerin dışında yasal olmayan kurumların varlığı, adaleti barışa ve hukuka tercih eden yaklaşımlar olarak saymak mümkündür. (Bozkurt, 2007, s. 72.)

BM Andlaşması'nın md. 2(4), 2(7) ve md. 51 hükümleri II. Dünya Savaşı'na bir yanıtıdır ve devletlerarası büyük çaplı çatışmaları düzenlemektedir. Ne var ki Soğuk Savaş ve sömürgelerin tasfiyesi sürecinde büyük çaplı çatışmalar istisnai nitelikte olduklarını kanıtlamıştır. Dışarıdan karışma olsun ya da olmasın iç savaşlar geleneksel devletler arası savaflara sayıca üstün gelmiş: küçük çaplı sınır çatışmaları ve gerilla akınları yaygın hale gelmiştir. Sömürgelerin tasfiyesi sürecinde, ulusal bağımsızlık hareketlerinin bağımsızlık mücadeleleri, BM Adlaşması md. 2(4) ve md. 51'e kolaylıkla uymamıştır. (Taşdemir, 2006, s. 106.)

Devletlerin egemenlik ve ülkesel bütünlük ilkelerine uygun düşen ve yaygın şekilde kabul edilen kuvvet kullanma ve karışma yasaklarının yorumunda kendi kaderini tayin savaşları söz konusu olduğunda önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Batılı devletler bu tür savaşların iç savaş hukukunu düzenleyen kurallara tabii olması gerektiğini savunurken; üçüncü dünya ülkeleri ve sosyalist devletler bu tür savaşların uluslararası karakterde olduğunu iddia ederek ya haklı savaş doktrini altında ya da md. 51 çerçevesinde Ulusal Kurtuluş Hareketleri'nin kuvvet kullanmasının meşru olduğunu ileri sürmüşlerdir. Böylece meşru müdafaa hakkının kapsamını kendi kaderini tayin hakkını gerçekleştirmek için kuvvet kullanılmasını içerecek şekilde genişletmek istemişlerdir. (Taşdemir, 2006, s. 106.)

Bu meselelere ilave olarak uluslararası çatışmaların doğasında meydana gelen önemli değişimler, BM Andlaşması'nda öngörülme-yen daha önemli sorunlar ortaya çıkartmıştır. Uluslararası çatışmaların doğasında meydana gelen ilk değişim, mantıksal olarak önleyici meşru müdafaa hakkını gündeme getiren kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar ve taşıma sistemlerinde yaşanan teknolojik devrimdir. Söz konusu gelişmeler uzun vadeli kaleme alınan diğer önemli belgeler gibi BM Andlaşması'nı da imzalandığı andan itibaren demode olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. (Taşdemir, 2006, s. 110.)

Önleyici meşru müdafaa kavramı daha önceleri dar bir yorumla "silahlı bir saldırının" gerçekleşmiş olması durumunda ve aciliyet,

orantılılık, gereklilik gibi birtakım koşullar altında²⁵ kabul edilirken, günümüzde 2003 Irak müdahalesinde de görüldüğü üzere daha geniş bir yoruma tabi tutulmaktadır. (Byers, 2008, s. 98.) Bu görüşe göre meşru müdafaa hakkı sadece "silahlı saldırının" gerçekleşmesi değil, saldırının henüz gerçekleşmediği fakat gerçekleşmesi ihtimalinin yüksek olduğu hallerde de vardır. Yani önleyici meşru müdafaayı da kapsamaktadır.

Bu durum, doktrinde birisi henüz eyleme geçmemiş ancak "vukuu muhakkak" bir tehdide karşı kuvvet kullanılmasını ifade eden "önleyici vuruş (preemptive strike)"; diğeri de "vukuu muhakkak" bir tehditten ziyade varsayılan, potansiyel tehditlere karşı kuvvet kullanmayı öngören "önleyici savaş (preventive war)" adı altında anlamı muğlâk ve uluslararası hukuk normları ile kolayca izah edilemeyen iki kuvvet kullanma şeklinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece özellikle güçlü devletlerin, potansiyel tehditlere karşı kuvvet kullanmaları gibi uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek boyutta uygulamalar ortaya çıkmıştır. (Taşdemir, 2006, s. 232.)

Terörist tehdidin farklılaşan doğası ve bunun uluslararası toplum tarafından algılanması günümüzde kuvvet kullanma ve karışma yasaklarının yeniden değerlendirilmesini veya bazı fiili durumlarla tartışmaya açılır hale getirilmesini gerekli kılmıştır. Terörizm, artık anlamlı bir şekilde, ülkesel kategorilere atıfla tanımlanamamaktadır. 11

²⁵ "Bu görüş çerçevesinde, meşru müdafaa hakkı sadece silahlı saldırı halinde değil, saldırının henüz gerçekleşmediği fakat gerçekleşmesi ihtimalinin yüksek olduğu hallerde de vardır. Yani, önleyici meşru müdafaayı da kapsar. Karşı saldırı mutemet saldırganın ülkesinde gerçekleştirilebilir. Bu görüşün korumak istediği klasik meşru müdafaa hakkının Caroline Olayında vazedildiği kabul edilmektedir. ABD ile İngiltere'nin barış halinde olduğu 1837'de Kanada'da İngiltere'ye karşı bir isyan sürmüştü, Caroline isimli bir gemi isyancılara yardım etmiş ve hükümet kuvvetlerine zayıf verdirilmiştir. Gemi, Niagara Nehrinin Amerika tarafındaki kıyısında bağlı durduğu bir gece İngilizler gemiye çıkarak bazı askerleri öldürmüştü ve gemiyi ateşe vererek Niagara Şelalesinden aşağı attımışlar, olay, ABD ile İngiltere arasında bir uyuşmazlığa ve diplomatik yazışmalara yol açmıştır. İngilizler, önleyici meşru müdafaa hakkını ileri sürmüşler Amerikalılar buna itiraz etmişlerdir. O zamanki ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster, meşru müdafaadan bahsedebilmek için kuvvet kullanma zaruretinin varlığı ve kullanılan kuvvetin orantılı olmasından bahisle, meşru medafaa zaruretinin ani, ezici, hiçbir başka seçme imkânı vermeyen ve düşünmeye zaman bırakmayan nitelikte olması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra bu formül meşru müdafaanın tanımlanmasında kullanıla gelmiştir." Bkz.: Aslan GÜNDÜZ, Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar, Beta Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998, s. 52-53.

Eylül olaylarının kanıtlamıő olduğu gibi terör ağları g¼n¼m¼zde k¼resel ¼lçeekte ¼rg¼tlenilebilmekte, oldukça otonom terör h¼creleri ve grupları eőzamanlı olarak değişik ¼lkelerde operasyonlar gerçekleőtirebilmektedir. Daha da ¼nemlisi k¼resel ter¼r¼zmin ¼zellikle amaçladığı, sivillere y¼nelik yıkıcı Şiddet had safhaya ulaşmıştır. New York'taki İki Kulelere y¼nelik saldırıların kanıtladığı gibi g¼n¼m¼zde ter¼rist gruplar b¼y¼k ¼lçeekli Şiddet eylemleri gerçekleőtirme kapasitesindedirler. Daha da ¼nemlisi, ter¼rist grupların kitle imha silahları elde etmeleri halinde Şiddet eylemleri gerçekleőtirme kapasitelerinin daha da artabilecek olmasıdır. (Taşdemir, 2006, s. 110; Bozkurt, 2007, s. 63.)

Bu gelişmeler, uluslararası ter¼r¼zmlle etkin Şekilde m¼cadele etmek i¼in sadece BM Andlaşması ve mevcut anti-ter¼r¼zizm s¼zleőmeleri ¼erçevesindeki araçların faydalı ve etkin olup olmadıkları sorusunu doğurmamakta aynı zamanda kavramsal d¼zeyde devlet merkezli bir hukuk olarak uluslararası hukuk hakkındaki geleneksel yargılara da meydan okumaktadır. Devletler tarafından kuvvet kullanılmasını sınırlandırmak i¼in tasarlanmış BM sistemi, devlet dışı akt¼rler tarafından gerçekleştirilen kuvvet kullanma sorunuyla etkin Şekilde ilgilenmede dikkate değer zorluklarla karŐılaőmaktadır. (Taşdemir, 2006, s. 111.)

¼zellikle soğuk savaş d¼neminin sona ermesi ile n¼kleer savaş korkusunun yerini korkunç boyutlarda etnik temizlik, soykırım ve i¼ savaş gerçeği almıştır. Uluslararası barış ve g¼venliĐe tehdit oluşturan bu yeni durum, uluslararası toplumu soruna y¼nelik hazırlıksız ve ¼öz¼mde etkisiz bırakmıştır.

G¼n¼m¼zde devletin egemenliğinin insan hakları, demokratikleşme gibi değerler karşısında ikinci planda kalabildiği ve hukuka uygun olarak veya uygun olmadan (BM Mevzuatına istinaden) sınırlanabildiği g¼r¼lebilmektedir. Bu bağlamda bireyin hak ve h¼rriyetleri uluslararası ¼erçevede korunmakta ve insan haklarına y¼nelik oluşturulan uluslararası rejim veya iŐlemlerle sınırlanabilmektedir. Dolayısıyla insan hakları artık devletin i¼iŐleri sorunu olmaktan ¼ıkmakta ve ¼lke i¼inde ortaya ¼ıkan bir insan hakları sorunu uluslararası g¼ndemin konusunu da oluőturabilmektedir.

Örneğin, 1999 yılında NATO'nun Kosova'daki insan hakları ihlallerine önlemek ve yaşanan insani krize son vermek amacıyla Yugoslavya'da Sırbistan'a karşı gerçekleştirdiği hava harekâtı ve bunun sonucunda Kosova topraklarında uluslararası bir yönetimin kurulması, nihayetinde de bu yönetimin önderliğinde Kosova'nın bağımsızlığını elde etmesi uluslararası toplumda bu konuda var olan hassasiyetin ulaştığı son aşamayı göstermektedir.

Uluslararası sistemin aktörleri devletlerarası savaflara karşı deneyimli olmakla beraber iç savaflara ve bunun sonucunda ortaya çıkan soykırım ve etnik temizliğe çözüm bulma konusunda tecrübesiz durumdadırlar. Her ne kadar devletlerarası ilişkilerde egemenlik hâlâ değerini korusa da, kendi kaderini tayin hakkına dayalı uyumsuzluklarda ve acil insani durumlarda devletin egemenliğine saygının, insan hakları adına yapılacak kuvvet kullanmayı da içeren bir müdahaleye artık engel oluşturup oluşturmadığı hususları etrafında çeşitli tartışmalar yürütülmektedir. Hatta bu tartışmaların teorik düzeyde kalmadığı, Kosova, Afganistan ve Irak gibi bölgelere yapılan müdahalelerle somutlaştığı da görülmektedir.

Sonuç:

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte BM'nin yeni bir hayatiyet kazanacağı ve uluslararası sistem içinde çatışma ve gerginlikten ziyade barışın hüküm süreceği beklentisi hâkim olmuştur. BM'i genellikle tarafsız ve idealist bir örgüt olarak değerlendiren bir kısım gözlemciler, bundan böyle Güvenlik Konseyi'nde çatışmadan çok uyumun ön plana çıkacağını ve böylece başta 'güvenlik' konusu olmak üzere önemli siyasi meselelerin çözümünde bu organın olumlu katkıları olacağını ummuşlardır. Ne var ki bu beklentiler kısa zamanda yerini karamsarlığa terk etmiştir. Örneğin, Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde komünist rejimlerin çökmesiyle birlikte eski etnik, ulusal, ya da dini düşmanlıklar yeniden su yüzüne çıkmış, iç savaflar ve devletler arası savaflar Soğuk Savaş dönemine oranla büyük bir artış kaydetmiştir. Öte yandan, günümüzde, terörizm, kıtlık ve yoksulluk, artan mülteciler sorunu, işsizlik, yasadışı göçmenlerden kaynaklanan sorunlar, uyuşturucu trafiği ve çevre sorunları insan topluluklarını hiç olmadığı

kadar mağdur etmeye devam etmiş ve yeni çatışma alanları, kuvvet kullanma, karışma yasaklarına getirilen yeni yorumları doğurmuştur.

Kuvvet kullanma ve karışma sebepleri tehlikeli bir biçimde şekil değiştirmiş olup artık olaylarda "sebe-sonuç", ilişkisine bakılmadan "zan ve şüphe üzerine harekete geçme" metodu uygulanmaya başlamıştır. Örneğin, ABD'nin 2003 yılında "önleyici savaş" doktrini çerçevesinde ve kitle imha silahlarının varlığını öne sürerek Irak'a karşı gerçekleştirdiği müdahalesi, kuvvet kullanma konusunda uluslararası hukukta tek yetkili merci olan BM Güvenlik Konseyi'nin onayı alınmaksızın ve meşru müdafaa kriterlerinin hiçbiri yerine getirilmeden, şüphe üzerine icra edilmiş bir harekâttir. Yani, ortada kesin deliller ve aşikâr ihlaller olmasa dahi, yapılan faraziyeler üzerine kuvvet kullanılır hale gelmiş, hukuk özellikle büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda kullanılmak suretiyle sulandırılmıştır. Ancak bu güçler dahi eylemlerini gerçekleştirirken, eylemlerini haklı çıkarmak için olsa bile uluslararası hukukun araçlarını kullanmakta, bunları uluslararası topluma kabul ettirmeye çalışmaktadırlar.

**ULUSLARARASI HUKUK'TA "KUVVET KULLANMA
VE KARIŞMA" KAVRAMLARININ DEĞİŞEN ANLAMI**

KAYNAKÇA:

Kitap ve Makaleler:

1. ABIEW, Francis Kofi, The Evolution of The Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention, Kluwer Law international, Netherlands-1999.
2. AKGÖNENÇ, Oya, "Değişen Dünya Şartlarında Kıbrıs'ın Durumu", Avrasya Dosyası, Kıbrıs Özel, Cilt: 10, Sayı: 3, Sonbahar-2004, s. 321-337.
3. ARAL, Berdal, "Soğuk Savaş Sonrasında 'Siyasallaşan' Uluslararası Hukuk ve Başlıca Mağdurları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:53, Sayı:1, 1998, s. 37-57.
4. BOZKURT, Enver, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma, Asil Yayınları, Ankara, 2007.
5. BYERS, Michael, Soykırımdan Son Kırma: Savaş Hukuku, (Çev. Hasret Dikici Bilgin), Detay Yay., İstanbul, 2007.
6. GÜNDÜZ, Aslan, Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, Beta Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998.
7. KAYA, İbrahim, Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, USAK Yayınları, Ankara, 2005.
8. KESKİN, Funda, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998.
9. KESKİN, Funda, "BM ve Kuvvet Kullanma", Avrasya Dosyası, BM Özel, Cilt: 8, Sayı: 1, İlkbahar-2002, s. 149-174.
10. PAZARCI, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Ankara, Turhan Kitabevi, 2007.
11. SUR, Melda, Uluslararası Hukukun Esasları, Beta Yayınları, İstanbul, 2006.
12. TAŞDEMİR, Fatma, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, USAK Yayınları, Ankara, 2006.
13. TOLUNER, Sevin, Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları, Beta Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2000.
14. TOPAL, Ahmet Hamdi, Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.
15. TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur, İnsancıl Hukuka Giriş, Beta Yayınları, İstanbul, 2006.
16. YAMANER, Melike BATUR, Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2007.

Uluslararası Belgeler :

1. Limitation of Employment of Force for Recovery of Contract Debts (Hague, II); October 18, 1907, (http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague072.asp). (Erişim Tarihi: 15.11.2008).
2. The Covenant of the League of Nations (Including Amendments adopted to December, 1924), (http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp). (Erişim Tarihi: 15.11.2008).
3. The Stimson Doctrine (<http://courses.knox.edu/hist285schneid/stimsondoctrine.html>). (Erişim Tarihi: 20.11.2008).
4. San Fransisko'da 26 Haziran 1945 Tarihinde Yapılmış ve İmzalanmış Olan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Onaylanması Hakkında Kanun, Resmi Gazete: 24.08.1945, Sayı: 6092 (Asıl) Düstur Tertip:3, Cilt: 26, Sahife:1382.

**ULUSLARARASI HUKUK'TA "KUVVET KULLANMA
VE KARIŞMA" KAVRAMLARININ DEĞİŞEN ANLAMI**

5. Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Judgement. (<http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf>) (Erişim Tarihi: 16.11.2008)
6. 2625(XXV) sayılı 24 Ekim 1970 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararıyla kabul edilen "Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Andlaşması'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri", (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin_ant1.pdf). (Erişim Tarihi: 15.10.2008)
7. "Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in Accordance With the Charter of the United Nations", (<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement>). (Erişim Tarihi: 17.11.2008).
8. Saldırı'nun (Tecavüzün) Tarifi: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3814 (XXIX) Sayılı ve 1974 Tarihli Kararı, (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/3814.pdf) (Erişim Tarihi:18.11.2008.)
9. Definition of Aggression (14 December 1974), (<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/739/16/IMG/NR073916.pdf?OpenElement>) (Erişim Tarihi: 18.11.2008.)
10. "Declaration On The Inadmissibility Of Intervention In The Domestic Affairs Of States And The Protection Of Their Independence And Sovereignty", (21 December 1965), 2131(XX). (<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/218/94/IMG/NR021894.pdf?OpenElement>) (Erişim Tarihi: 19.11.2008.)
11. "Conference On Security And Co-Operation In Europe, Final Act", Helsinki, 1 August 1975, (http://www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_en.pdf) (Erişim Tarihi: 16.11.2008.)

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI

Yazar: Ferit BAĞCI*

Öz

Bu çalışmada uluslararası sistemdeki doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ev sahibi ülkeye olan faydaları, yabancı yatırımların teşviki amacı ile 24 Ocak 1980 Kararları sonrası Türkiye'de yapılan yasal düzenlemeler, uluslararası doğrudan yabancı yatırım hareketleri ve Türk dış politikasına etkileri incelenmiştir. 1980 sonrası Türkiye'deki uluslararası doğrudan yabancı yatırım girişleri; yasal düzenlemeler ve anlaşmalar, yatırım yapan ülkeler ve yatırım yapılan sektörler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Uluslararası doğrudan yabancı yatırımların, Türk dış politikasına olan etkileri dikkate alınarak, yabancı sermayenin hangi durumlarda, hangi sektörlerde, hangi şartlar öne sürülerek ve ne şekilde kabul edilmesi gerektiği tartışılmıştır. Türkiye'nin kararlı bir dış politika izleyebilmesi ve bölgesinde başat aktör olabilmesi için, doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişlerinin teşvik edilmesi ancak devletin yönlendirici olması ve stratejik öneme sahip tesis ve sektörlerde yabancı sermayeye sınırlamalar getirilmesi gerektiği sonuçlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yatırım, Doğrudan Yabancı Yatırım, 24 Ocak Kararları, Dış Politika, Strateji.

FOREIGN INVESTMENT MOVEMENTS IN TURKEY IN THE POST-1980 ERA AND THEIR REPERCUSSIONS ON FOREIGN POLICY

Abstract

The advantages of the foreign direct investments to the host country in the international system, the legal amendments made in Turkey especially after the '24 January 1980' with the pursuit of fosterage of the foreign investment, the flow of the international foreign direct investment movements and its effects to Turkish Foreign Policy will be the subject matters of this study. The foreign direct investment to Turkey particularly after 1980, the legal amendments are evaluated within the framework of the investor countries and the sectors invested. The optimum ways of foreign direct investments, the terms that must be obligatory for the investors, the sectors available for the investments are analyzed by taking the effects of foreign direct investments to foreign policy. Eventually it was thought that it is an appropriate decision to encourage foreign direct investment in such a way state's role of guidance and control remain intact. The limitation to the specialization of the strategic institutions should be implied so as to follow determined and consistent foreign policy and to be able to gain leadership in the region and beyond.

Key Words: Investment, Foreign Direct Investment, Decisions of 24 January, Foreign Affairs Policy, Strategy.

* Hv.Kont.Ütgm., SAREN, 2008-2009 Uluslararası İlişkiler 2'nci Sınıf Öğrencisi.

Giriş

Günümüzde uluslararası sermaye akımları; ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal yaşamlarını etkiler duruma gelmiştir. Bu akımlardan özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımları, sadece gelişmekte olan değil, gelişmiş ülkeler tarafından da talep edilmektedir. Küreselleşme olarak adlandırılan bu sistemin en önemli unsuru, sermaye akımının sahip olduğu dinamik yapıdır.

Sanayileşme ve kalkınma politikalarında yabancı sermayeye biçilen rol, önemli bir tartışmayı beraberinde getirmekte olup, sermayenin ulusal niteliği ile uluslararası sermaye arasındaki rekabetin hangi ölçütlere göre düzenleneceği ve ulusal yapının uyum kapasitesinin nasıl arttırılacağı, özellikle kalkınma aşamasındaki ülkelerin çözmesi gereken en önemli sorunlardan birisidir. Yabancı sermayenin hangi koşullarda geleceği ve ne şartlar ile ülkeye katma değer sağlayacağı önem arz etmektedir. Uluslararası sistemde, yatırım yapılacak cazip bir ülke olmak ve bu yabancı sermaye yatırımları akışının sürekliliğini sağlamak için, ekonominin tüm kapılarının sonuna kadar açılması, özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış politikalarını olumsuz şekilde etkileyebilir. Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye'deki yabancı sermaye hareketleri, teşvik amacı ile yapılan düzenlemeler, devletin etkinliği ve bu bağlamda yabancı sermaye yatırımlarının Türk dış politikası üzerindeki etkileri ve bu etkilerin nasıl ve hangi yollarla giderilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Türkiye bu sorundan kurtulmak amacıyla, 24 Ocak kararları çerçevesinde yeni bir yaklaşımı benimsemiştir. 24 Ocak kararları, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF) destekli istikrar politikalarından ve Dünya Bankası (World Bank, WB) destekli yapısal değişim öngören tedbirlerden oluşmaktadır (Köse, 2002, s. 120). Beklentinin; ulusal sermayenin, uluslararası rekabet gücünü daha da arttıracak olmasına rağmen, süreç içerisinde kimi alanlarda tamamen bağımlılık ve "sömürü" ilişkisine dönüşen bir sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Bu durum salt iktisadi alan için değil, aynı zamanda siyasal, hukuksal ve sosyal alanda da devletin yeniden yapılanmasını gerektirecek bir etki yaratmıştır. Özellikle "**küreselleşme**" söylemi çerçevesinde devletin zayıflatılmasına yol açan bu politikanın, dış

politika alanında da etkili olduğu görülmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesi amacı ile yapılan düzenlemeler neticesinde teşvik sisteminde, kamu yatırımlarının sektörel dağılımında ve dış ticaret politikasında kamu kesiminin ağırlığı ve etkinliği özel sektöre kaydırılmıştır. Ancak, korumacı ekonominin kazandırmış olduğu rekabetsiz ve risksiz çalışma alışkanlıkları nedeniyle, özel sektör bu yeni yapılanmaya geçişte zorlanmış ve özellikle üretim sektöründe düşüş yaşanmıştır. Para piyasalarındaki kısa vadeli ve faizi yüksek getiriler, sermayenin üretime yönelmesini engellemiş ve yatırımcılar **“paradan para kazanma”** yöntemini tercih etmiştir. 5 Nisan 1994 kararları öncesi yaşanan bu kriz nedeniyle devletin ekonomi içerisindeki rolü tekrar ele alınmıştır. 1995 Mart'ta imzalanıp, 1996 Ocak'ta uygulamaya geçilen Gümrük Birliği (GB) ile yabancı sermaye girişinde artış gözlenmiştir. Avrupa Birliği'ne (AB) üye ülkeler, üyelikleri ile eş zamanlı ya da daha sonra GB'ye katılmışlar ve AB bu katılım ile birlikte bu ülkelere mali yardımda bulunmuşken, Türkiye AB'ye girmeden önce GB'ye dâhil olmuş ve mali yardım alamamıştır. Yabancı sermaye istihdam yaratmak, üretim yapmak, fabrika açmak yerine daha kolay ve kâr payı yüksek olan mal ithal etme ve satma yolunu tercih etmiştir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) teşvik kapsamında 24 Ocak kararları ile başlayan yasal düzenlemeler, uluslararası sistemdeki doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ve Türkiye'deki yabancı sermaye hareketleri ile eş zamanlı olarak incelenmiştir. Çalışmada Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD) Raporları, yapılan düzenlemeler bağlamında yürürlüğe giren kanun ve yönetmelikler, Hazine Müsteşarlığı ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü yayınlarından ve raporlarından istifade edilmiştir. 24 Ocak kararları ile başlayan bu süreçte ulusal sermayenin etkinliğinin azaldığı görülmekte ve özellikle stratejik öneme sahip kurumların yabancı sermaye tarafından özenle takip edildiği ve bu kurumların yabancı sermayeye geçtiği gözlenmektedir. Devletin, ekonomi ve yabancı sermaye yatırımlarının yönlendirilmesi aşamasındaki etkinliğinin azalması neticesinde meydana gelen bu durum, dış politikada kararlı ve istikrarlı bir duruş gösterilmesine engel olabilir. Uluslararası sistemde, iktisadi anlamda, ülkelerin sınırlarının kaldırılmasını öngören aktörlerin

ise ulusal çıkarlarını dikkate alarak, stratejik öneme sahip tesis ve sektörlerle yabancı sermaye girişini yasaklamakta veya sınırlama getirdikleri görülmektedir. Bu çerçevede; devletin ekonomideki etkinliği sağlanarak yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi, stratejik konumdaki tesis ve sektörlerde yerli sermayenin etkin kullanılarak kararlı bir dış politika uygulanabileceği incelenmiştir.

1. Küreselleşme, Çok Uluslu Şirketler, Yatırım ve Doğrudan Yabancı Yatırım

Küreselleşme ile birlikte dünya piyasasında uluslararası yatırımların sürekli bir artış içinde olduğu görülmektedir. ABD Savunma Bakanlığı'na, Özel Harekât Komutanlığı'na ve Birleşik Kuvvetler Komutanlığı'na danışmanlık, Kuvvet Komutanlıkları'nda, İstihbarat Servisleri'nde ve Kongre'de konferanslar veren Thomas P.M.Barnett'e (2006, s.17) göre küreselleşme: *"Dünya ölçeğinde entegrasyon ve artan ticaret, sermaye, fikir ve insan akımlarıdır. 11 Eylül'e kadar ABD hükûmeti küreselleşmeyi esas olarak iktisadi bir kurallar dizisi olarak tanımlama eğilimindeydi. Fakat terörizme karşı küresel savaş sayesinde şimdi anlıyoruz ki, benzer şekilde, bir güvenlik kuralları dizisinin de açık şekilde tebliği ve dayatılması da küreselleşme için zorunluluk."* Bu tanım ile küreselleşmenin sadece iktisadi anlamda olmadığı ve önüne "küreselleşme" kelimesi konulan her kavramın, uluslararası sistemde bir dayatmayı ve zorlamayı da beraberinde getirmekte olduğu görülmektedir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2000, s. 1) giriş bölümünde küreselleşme: *"Ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir."* şeklinde ifade edilmiştir.

Çeken (2003, s. 1) iktisadi çerçevede küreselleşmeyi, sermayenin ulusal boyuttan uluslararası boyuta geçmesi ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı şeklinde tanımlamaktadır. Bir diğer ifadeyle ekonominin küreselleşmesi, tüm ülkelerin ekonomi piyasalarının dünya piyasaları ile uygun hâle getirilmesi ve tek piyasa oluşumunun sağlanmasını ifade etmektedir. Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı ve serbest piyasanın sağlanması amacı ile yabancı sermayenin, ülkelere girişlerinin önündeki engellerin kaldırılması Gümrük Tarifeleri ve

Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kuruluşlar ve ikili anlaşmalar (Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları) ile ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

DYSY'nın gerçekleşmesini sağlayan Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ, Trans National Corporations, TNCs veya Multi National Corporations, MNCs) birden fazla ülkede katma değer yaratarak, katma değer yarattığı yatırımları kontrol eden şirketlerdir (Arıkan, 2006, s. 13). Bugünkü anlamda ÇUŞ'ların ortaya çıkması, özellikle II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlamıştır. Savaş ile birlikte teknolojiye yaşanan gelişmeler, ülkeler arasındaki mesafelerin daha kısa zamanda kat edilmesini sağlamıştır. Havaçılık sanayisinin hız kazanması, postacılık hizmetlerinin gelişmesi gibi ulaşım ve haberleşmede yaşanmış olan bu ilerlemeler, şirketlerin uluslararası boyutlarda faaliyet göstermelerine sebep olmuştur. ÇUŞ'lar tarafından gerçekleştirilmekte olan DYSY önceleri gelişmiş olan ülkeler arasında gerçekleşmekte iken, günümüzde gelişmekte olan ülkeler de yabancı sermayenin ülkelerine gelmesi amacı ile çeşitli çalışmalar ve düzenlemeler yapmaktadırlar.

İçinde bulunduğumuz dönemde uluslararası yatırımların önemli kısmı; Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Doğu-Güney Doğu Asya-Pasifik ülkelerinde gerçekleşmektedir. Dünyanın her bölgesine dağılmış olan ÇUŞ'ların merkezi, kendi ülkelerinde bulunmaktadır. Her ne kadar küreselleşme, sınırların kalktığı şeklinde yorumlansa da; aslında bu şirketler, ulus devlete tabidirler ve ulusal çıkarlarını her şartta korumaktadırlar (Aktan ve Vural, 2006, s. 36). Arıkan (2006, s. 3), günlük hayatımız da dâhil pek çok zaman kullandığımız yatırımı; iktisadi anlamda, ekonomide herhangi bir dönem içerisinde üretim araçları toplamını yani üretimi arttırmaya yönelik tüm harcamalar şeklinde açıklamaktadır. Bulunduğu ülke sınırları dışındaki pazarlara açılmak isteyen bir şirketin önünde üç seçenek vardır. Birincisi; üretimi bulunduğu ülkede yaparak, mallarını yabancı ülkeye ihraç etmek, ikincisi; piyasasına girmek istediği ülkedeki bir şirkete kendi teknolojisini ve marka ismini vererek lisans anlaşması yapmak ve üçüncüsü ise; girmek istediği piyasaya doğrudan sermaye yatırımı yapmaktır (Oksay, s. 1).

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI

17.06.2003 tarihinde Resmî Gazete (R.G.)'de yayımlanan 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu (2003) Madde 2'de yabancı yatırımcı ve doğrudan yabancı yatırım şu şekilde açıklanmıştır: *"Yabancı yatırımcı, Türkiye'de DYY yapan, yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarını ve yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları kapsamaktadır. DYY; yabancı yatırımcı tarafından, yurt dışından getirilen; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca (TCMB) alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye, şirket menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç), makine ve teçhizat, sınav ve fikrî mülkiyet hakları, yurt içinden sağlanan; yeniden yatırımda kullanılan kâr, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırım ile ilgili diğer haklar, doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla; yeni şirket kurmayı veya şube açmayı, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı ifade etmektedir."* (4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu)

Karagöz'e göre (2007, s. 2), DYY'ler hedeflerine göre üç farklı çeşide ayrılabilir:

"Piyasa Öncelikli / Yatay Doğrudan Yabancı Yatırımları: Piyasa Öncelikli YDYY'de yatırımcı şirket faaliyet göstermekte olduğu sektör dâhilinde, sahip olduğu tesislerin benzerlerini ev sahibi ülkede kurarak, gittiği ülkenin doymamış piyasasına girerek kazanç sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kazançla birlikte, ev sahibi ülke tarafından yabancı sermaye için cazip olmak amacı ile sunulan fırsat ve avantajlardan da faydalanabilir.

Kaynak Öncelikli / Dikey Doğrudan Yabancı Yatırımları: Kaynak Öncelikli DDYY'de temel eğilim ham madde ve tüketiciye (piyasaya) yakın olmak şeklindedir. Ham maddeye yakın olmak geriye-dikey DYY, tüketiciye yakın olmak ileri-dikey DYY olarak adlandırılabilir.

Holding Doğrudan Yabancı Yatırımları: Hem Piyasa Öncelikli (yatay) hem de Kaynak Öncelikli DYY (geriye/ileriye dikey) özelliklerinin her ikisine de sahip olan yatırımlardır."

2. Yabancı Sermayenin Faydaları

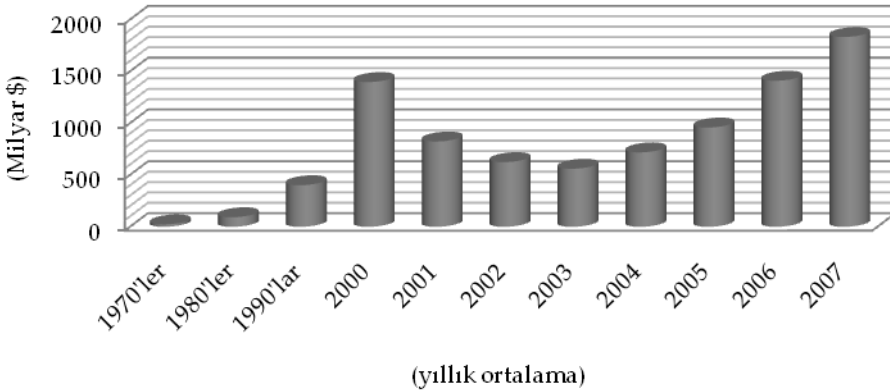
Küreselleşme ile birlikte ticaret ve ekonomide liberalleşmenin hız kazanması neticesinde serbest dolaşım artmış, ticaret serbestleşmiştir. Şirketler ve sektörler arası iletişimde gelişmeler yaşanmış, sınırlar ötesi yatırımlar yükselmiştir. Ekonomik bağlamda sınırlar kaldırıldıkça şirketler daha ucuz ve daha kaliteli ürün ve hizmet sunma rekabetine girmişlerdir. Gelişmiş ülkelerin bünyesindeki şirketler, daha ucuz iş gücü, daha ucuz ham madde ve de yeni pazarlara açılmak amacı ile teknoloji ve sermaye transfer etmeye başlamışlardır.

Yılmaz'a (2006, s. 175) göre; DYY yapan kişi, gittiği ülkede kalıcı yatırımlar yaparak, bulunduğu ülkenin iş riskinden ve fiziki şartlarından etkilenmektedir. DYY konusuna ev sahibi ülke ve yabancı yatırımcı açısından iki farklı bakış açısıyla yaklaşılabilir. Geçmişte yabancı sermaye yalnızca sermaye açığı, üretim yetersizliği, işsizlik, ucuz iş gücü, ucuz ham madde, döviz rezervlerinin azlığı gibi sebeplere bağlı olarak ev sahibi ülke tarafından beklenmekte idi. Artık günümüzde bu beklentiler daha da artmıştır. İnsan kaynaklarını geliştirmek, sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak, ülkeye yeni teknolojiler kazandırmak, doğal kaynakları değerlendirmek, yönetim ve üretim bilgisinde gelişmek ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak ev sahibi ülkenin beklentilerinden önemli olanlarıdır (Oksay, s. 4). Ucuz iş gücü, ucuz sermaye, kaynaklara yakın olma ve piyasaya dâhil olarak kazanç elde etme ise yabancı yatırımcının hedefleri olarak sayılabilir. Ülkenin sahip olduğu ucuz ve kalifiye iş gücü, ham madde kaynakları, iç pazarın büyüklüğü, gelişmiş pazarlara yakınlığı ve ulaştırma-haberleşme imkânları doğrudan yabancı sermaye girişlerini etkileyen önemli unsurlar olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, ülkedeki makro ekonomik istikrar, yabancı sermaye mevzuatı, ülkenin sağladığı teşvikler, vergi politikası ve vergi oranları ile dış ticaret politikaları yabancı yatırımcıların kararlarını etkileyen temel faktörlerdir (Özyıldız, 1998, s. 3).

3. 1980 Sonrası Türkiye'de Yabancı Sermaye Hareketleri ve Yapısal Düzenlemeler

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) 2008 Dünya Yatırım Raporu verilerine göre, dünya genelinde Uluslararası Doğrudan Yatırım (UDY) girişleri 2007 yılında bir önceki yıla göre %30 artışla 1,833 trilyon ABD doları olmuştur (Şekil-1). Böylece UDY girişleri, 2000 yılından sonra ilk defa 2006 yılında ulaşılan 1,4 trilyon ABD dolarını aşarak en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu artışın nedenleri:

- “Yüksek büyüme rakamları ile güçlü kuramsal performanslar,
- Yeniden yatırıma dönüştürülen kazançlar,
- ABD dolarının diğer belli başlı para birimleri karşısında değerinin düşmesi,
- Global krizin henüz tam olarak yansımamış olmasıdır” (UNCTAD, 2008, ss. 253-256).

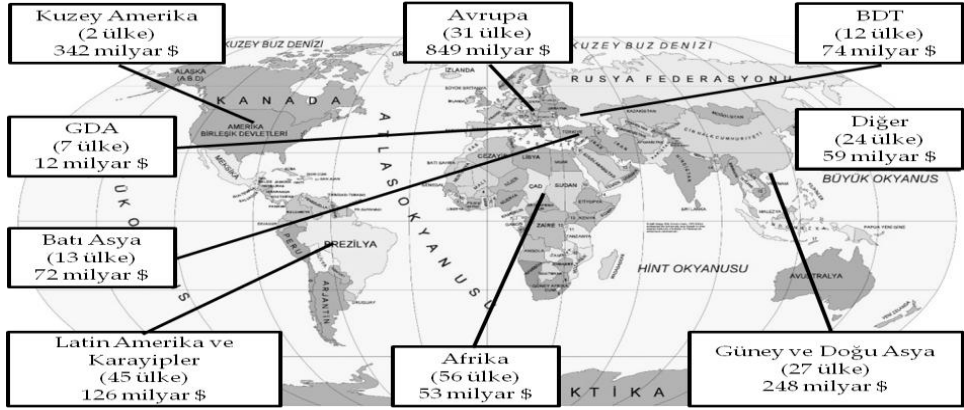

Şekil-1: Dünyada Uluslararası Doğrudan Yatırımlar.
Kaynak: UNCTAD 2008 Dünya Yatırım Raporu.

Uluslararası Yatırımcılar Derneği'nin (YASED), UNCTAD 2008 Dünya Yatırım Raporu verilerine göre hazırlamış olduğu sunumda; 2007 yılında gerçekleşmiş olan UDY girişleri bölgeler itibari ile

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI

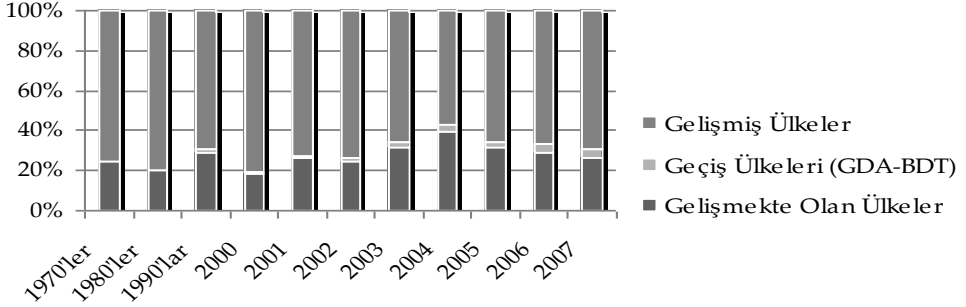
incelendiğinde, Avrupa'nın 849 milyar ABD doları ile en fazla payı alan bölge olduğu görülmektedir (YASED, 2008, s. 14) (Şekil-2).

Şekil-2: Bölgeler İtbari ile Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (2007)
Kaynak: UNCTAD 2008 Dünya Yatırım Raporu.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik kalkınma ve sürdürülebilir bir büyüme sağlayabilmeleri için en etkin yol dış finansman kaynaklarıdır. Uluslararası bankaların sundukları finansmanlar, uluslararası portföy yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımlardan oluşan dış finansman kaynaklarından en uygun olanı, teknoloji transferi de gerçekleşmesi bakımından doğrudan yabancı yatırımlardır (Karagöz, s. 3). UNCTAD 2008 Dünya Yatırım Raporu'na göre: "2007 yılında UDY girişleri; gelişmiş ülkelerde %33 artışla 1,248 milyar ABD dolarına, gelişmekte olan ülkelerde %21 artışla 500 milyar ABD dolarına ve geçiş ekonomilerinde %50 artışla 86 milyar ABD dolarına ulaşmıştır." (UNCTAD, 2008, s. 3) (Şekil-3).

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI**

Şekil-3: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin
Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldıkları Pay.
Kaynak: UNCTAD 2008 Dünya Yatırım Raporu.

Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası doğrudan yatırımlardan sağladıkları payın artmakta olduğu gözlenmektedir. Ancak, Türkiye'nin artmakta olan bu paydan gerekli ve yeterince faydalanamamış olduğu bir gerçektir. Türkiye bu durumdan kurtulmaya, 24 Ocak kararları çerçevesinde yeni bir yaklaşım getirmiştir. İthal ikameci, dışa kapalı, kamu müdahalesinin yoğun olduğu bir ekonomik yapıdan, ihracata dönük sanayileşme yaklaşımını benimseyen, dışa açık, serbest piyasa koşullarının hâkim olduğu bir ekonomik düzene geçiş için yapısal düzenlemeler amaçlanmıştır.

24 Ocak 1980 istikrar tedbirlerinin alınmasının en önemli sebebi, reel sektörde üretim girdilerinin özellikle yurt dışından sağlanmasında karşılaşılan sorunlar nedeni ile yaşanan bunalımlar olup, bu bunalımlardan kurtulmak amacı ile üretim girdileri için rekabet ortamının yaratılması ve kaynakların etkinleştirilmesi planlanmıştır. Belirlenen bu hedefe ulaşmak için; kamunun ekonomide yaratmış olduğu yükü azaltarak, özel kesimin ön plana çıkarılması, dış ticaretin serbestleştirilmesi, sermaye piyasasının kurularak mali araçların çeşitlendirilmesi, bankacılık sektörünün rekabete açılması, pozitif reel faiz uygulamasına geçilmesi, KDV uygulamasının başlatılması, ithalatın serbestleştirilmesi, yabancı sermaye girişinin kolaylaştırılması gibi

düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Köse, 2002, s. 121). 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleri kapsamında, uluslararası yatırımlar için cazip bir ülke olmak amacı ile düzenlemeler yapılmıştır. 8/168 sayılı “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi” 25.01.1980 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Çerçeve Kararları 1986 ve 1992’de iki defa değişikliğe uğramıştır. 86/10353 sayılı kararname ile sadece, toplam yabancı sermaye yatırım miktarı 50 milyon ABD doların üzerinde olan yatırımlar için Bakanlar Kurul Kararı öngörülmüştür (Çeken, 2003, s. 105).

24 Ocak kararları alınmasından bir süre sonra girilen ara rejim döneminde işçi sendikalarının faaliyetlerinin kısıtlanması ve siyasi partilerin kapatılması alınan kararlara muhalefetsiz bir ortam yaratarak uygulamaya geçiş sürecini hızlandırmıştır. Ancak yapılan tüm bu düzenlemelere rağmen özel sektör gerekli girişimlerde bulunamamış, üretimde düşüş yaşanmıştır. Bunun en önemli nedeni, özel sektörün, risksiz ve rekabetsiz piyasa düzenine alışmış olmasıdır. Para piyasalarındaki kısa vadeli ve faizi yüksek getiriler, yatırım yapılmasını engellemiştir (Köse, 2002, s. 122). Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi bağlamında yapılan düzenlemelerden en önemlilerinden birisi de 11 Ağustos 1989’da kabul edilen “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar” (1989) ile döviz ve efektif hareketleri üzerindeki kısıtlamaların hemen hepsinin kaldırılmasıdır. Bu karar ile yerleşik olmayanlara da döviz mevduat hesabı açma hakkı tanınmış, bankaların özel dış borçlanmalarının önü açılmış ve altın ithalinin serbestleştirilmesi sağlanmıştır (Kula, 2003, s. 145).

Türkiye’de 24 Ocak 1980 tarihinde başlayan sermaye hareketlerinin liberalizasyonunun, mali piyasalar ve bankacılık sektöründeki sıkıntıların yaşandığı ve dengelerin tam olarak oluşmadığı, kısacası, temel yapısal sorunların tam olarak çözülmediği bir dönemde gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen tüm bu düzenlemeler neticesinde, 1990’lı yıllarda sermaye hareketleri ile karşılaşmıştır. Fakat bu hareketlenme, doğrudan yabancı sermaye hareketi şeklinde değil, uygulanmakta olunan yüksek faiz ve sabit kur rejiminden kazanç sağlamak isteyen kısa vadeli sermaye olarak gerçekleşmiştir. Yaşanan tüm bu sıkıntılar,

Türkiye'nin 1994 krizine girmesinde büyük rol oynamıştır (Cihan, 2005, s. 98).

5 Nisan 1994 Kararları ile amaçlanan; devletin iktisadi çerçevedeki rolünün yeniden belirlenmesidir. Devletin; üretim yaparak, kaynak dağıtan yapısı yerine, sosyal dengeleri dikkate alarak piyasa kurallarının işlemlerini sağlayan bir yapıya geçiş öngörülmüştür. Krizin oluşumuna büyük etkisi olan kısa vadeli uluslararası sermaye hareketlerinin kontrolüne yönelik tedbirler alınmıştır (Köse, 2002, s. 124). Yazara göre, yapılan yeni düzenlemelerin en önemlileri; yabancı sermayenin kapsamının genişletilmesi ve Türk Telekom'un özelleştirilmesine yönelik ilk yasal dayanağın oluşturulmasıdır (Köse, 2002, s. 121). Yabancı sermaye açısından cazip bir ülke olmak adına alınan kararlar ve yapılan düzenlemelerin yanında; 1994 yılında Rekabeti Koruma Kanunu (1994) kabul edilmiş ve Rekabet Kurulu oluşturulmuştur. Fikrî ve sınai mülkiyet haklarının korunması konusunda önemli adımlar atılmış, Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur (Çeken, 2003, s. 107). 07.06.1995 tarihinde yürürlüğe konulan 95/6990 karar sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" (1995) ile birlikte yapılan son düzenlemeler ile yabancı yatırımcılara, tekel veya özel imtiyaz teşkil etmemek kaydıyla, Türk özel sektörüne açık her alanda, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunabilme serbestliği getirilmiştir.

Türkiye - Avrupa Ekonomik Topluluğu¹ (AET) Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında kabul edilen ve 1 Ocak 1996 itibarıyla dâhil olunan GB, uygulamada sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Tam bir GB için, anlaşmalarda da öngörüldüğü gibi, sadece sanayi ürünlerinin değil, kişilerin ve hizmetlerin de serbest dolaşımının esas alınması gerekmektedir. Ancak, bunlar çeşitli gerekçelerle engellenmiştir. Bu engellemelerin yanında, GB ortaklığının gereği olarak anlaşmalarla taahhüt edilen, hibe veya kredi şeklindeki mali yardımlar ile teknik destekler de verilmemiştir. Oysa aynı yıllarda,

¹ AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu); 1967'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) fizyonu neticesinde Avrupa Topluluğu (AT), 1992 yılında ise Avrupa Birliği (AB) adını almıştır.

çok önceden AB'ye üye olan bazı ülkeler, yüklü miktarda yardımlar da alarak GB'ye girmişlerdir. Bir başka ifade ile GB'ye katılmaya uygun olmayan ülkeler AB'ye üye olarak kabul edilirken, GB'yi gerçekleştiren Türkiye üyeliğe layık görülmemiştir. Sadece sanayi mallarına dayanan bu ilişkiye GB denemeyeceği ortadadır. Ancak böylesi bir sonuç iki tarafın da işine gelmiştir. Türkiye açısından dönemin yöneticilerine göre, bu karar Türkiye'nin AB üyeliğinin sigortası olacaktır. AB ise konuya tümüyle kendi menfaati açısından bakmıştır. Bu tarihe kadar olan dönemde Türkiye, AT ile karşılıklı olarak ortak gümrük vergisi, eş etkili vergi ve miktar kısıtlamalarını kaldırmış, ancak AB dışındaki ülkelerle ticaretinde serbest bırakılmıştır. İşte GB'nin son dönemine gelindiğinin ilan edilmesiyle birlikte Türkiye'ye, üçüncü ülkelere karşı da ortak gümrük tarife uygulaması mecburiyeti konmuştur. Burada üçüncü ülkelerle anlaşmayı yapan ya da yapacak olan iradenin içinde bulunmak, sadece uygulayıcı değil aynı zamanda karar alıcı aktörlerin arasında yer almak önemlidir. Ancak Türkiye AB üyesi olmadığı için bu iradede yer alamamış, AB ülkelerinin, kendi çıkarları doğrultusunda yaptığı anlaşmaları kabul etmek zorunda bırakılmış, böylece de dış ticaret rejimimiz tümüyle AB'nin kontrolüne geçmiştir (ATO, s. 4; ayrıca bk., Karluk, 2007, ss. 451-479; İnan, 2004, ss. 85-86; Bilge ve Ersel, 2007, s. 6; Dinçer, 2008, s. 12).

Çok taraflı yatırım anlaşması (Multilateral Agreement on Investment, MAI), İktisadi İş birliği ve Gelişme Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD)'nin girişimleri sonucunda çok sayıda ülkenin katılımıyla hazırlanan çok taraflı yatırım anlaşması taslağıdır. Temel olarak MAI, yabancı sermayenin ülkeye girmeden önceki durumundan, izin aşamasından, uyuşmazlık aşamasına kadar pek çok bölümü ve konuyu kapsayan bir taslak olarak dikkat çekmektedir. MAI'nin taslağında yer alan en dikkat çekici maddelerden bir tanesi "**Millî İşlem İlkesi**" diğeri de "**En Fazla Tercihli Ülke İlkesi**"dir. Millî işlem ilkesine göre; bir ülkeye giren çok uluslu sermaye, o ülkenin kendi sermayesine tanıdığı avantajların hepsine sahip olacaktır. Hiç bir ülke, çok uluslu yatırımlara sağladığı avantajlardan daha fazlasını kendi sermayesine sağlayamayacaktır. En fazla tercihli ülke ilkesine göre ise; bir ülkeye giren tüm çok uluslu sermaye aynı avantajlara sahip olacaktır. Hiç bir ülke, herhangi birçok

uluslu yatırıma diğerlerinden daha avantajlı bir ortam sağlayamayacaktır. Sadece bu iki maddede, çok uluslu sermayenin hem gittiği ülke sermayesine karşı, hem de çok uluslu sermayelere karşı kendisini korumakta olduğu görülmektedir (Önder, 1998; ayrıca bk., Minibaş, 1999; Rişvanoğlu, 2005, ss. 247-249). Ancak, özellikle Fransa ve Kanada'nın tepkilerinden dolayı bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Şu an için tüm yatırımları dünya çapında korumakta olan herhangi bir uluslararası anlaşma yoktur. Ülkeler arası böyle bir anlaşma yapılamamasından, fakat devletlerin yatırımların korunması konusunda hemfikir olmalarından dolayı, yatırım yapmak isteyen devlet, diğer devlet ile yatırımlarının korunmasına yönelik karşılıklı anlaşmalar yapmaktadır. Günümüzde bu şekilde, devletlerarası birçok ikili anlaşma yapılarak, yatırımların korunmasına yönelik taraflar arası teminat verilmekte ve teşvik sağlanmaktadır. İmzalanan bu anlaşmalarda, taraflar devlettir (Tiryakioğlu, s. 174). Hazine Müsteşarlığı'nın verilerine göre Türkiye 2008 Ağustos ayına kadar 80 devlet ile yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasına yönelik ikili anlaşmalara imza atmıştır (HazineMüsteşarlığı).

Yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmalarını teşvik etmek, yabancı yatırımcıları yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabi kılmak ve yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, satış, tasfiye, tazminat ve lisans bedellerini yurt dışına serbestçe transfer edebilmelerini teminat altına almak amacı ile "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanuna Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu denmesinin sebebi, doğrudan yatırım yapan yabancı yatırımcılara veya yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarına uygulanacak muameleyi kapsamakta olmasıdır. 17.06.2003 tarihinde R.G.'de yayımlanan 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" ile 18.01.1954 tarihinde R.G.'de yayımlanan 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" yürürlükten kaldırılmıştır. Uluslararası yabancı sermaye hareketleri göz önüne alındığında Türkiye'nin bu paydan gerektiği kadar faydalanamadığı ortadadır. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı verilerine göre; 24 Ocak kararlarının açıklandığı 1980 yılı ile 4875 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği Haziran 2003 yılı arasındaki dönemde, Türkiye'ye giren yabancı sermaye incelendiğinde, izin verilen yabancı sermaye ve fiili giriş arasındaki

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI**

önemli derecedeki fark, arzu edilen yabancı sermaye miktarından yararlanılamamış olunduğunun en açık göstergesidir. 1980-2003 (Haziran) yılları arasındaki dönemde toplam 35.203 milyon ABD doları yabancı sermaye yatırımına izin verilmiş olmasına rağmen, belirtilen dönemde sadece 18.085 milyon ABD doları yabancı yatırımın gerçekleşmiş olması, Türkiye'nin uluslararası konjonktürde yabancı sermaye yatırımlarından faydalanamadığını açıkça ortaya koymaktadır (Tablo-1).

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye (milyon \$)	Yatırım Belgeleri Top. Yat. Tutarı (milyar TL)	Yabancı Sermayeli Firma Sayısı (birikimli) (**)	Firmaların Top. Sermayesi (milyar TL - birikimli)	Fiili Giriş (Milyon \$)
1980	97,00	76,87	78	28.390	35
1985	234,49	1.168,16	408	464.981	158
1990	1.861,16	18.249,28	1.856	7.943.775	1.005
1995	2.938,32	328.447,82	3.161	113.013.790	1.127
2000	3.477,42	7.883.004,85	5.328	3.063.464	1.719
2001	2.725,28	2.568.750,00	5.841	6.184.411	3.288
2002	2.242,92	1.535.599,00	6.280	10.092.737	590
2003(*)	1.207,99	2.161.400,68	6.511	12.605.285	150(***)
Toplam	35.203,30	19.151.249	---	---	18.085

Tablo-1: 4875 Sayılı Kanun Öncesinde Türkiye'de Yabancı Sermaye Girişleri.

* Haziran Ayı İtibari ile

** Birikimli

*** Ocak-Mayıs Ayı İtibari ile

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı.

4875 sayılı kanunda, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesi ve yabancı yatırımcıların haklarının korunması amacı ile birçok düzenleme yapılmıştır. Eski kanunda, yapılacak yabancı yatırımın ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunması ve faaliyet göstereceği sektörün Türk özel teşebbüslerine de açık olması gerekmekte idi. Aynı zamanda, gelecek olan yabancı sermayeye sınırlama getirilerek, ülkede tekel olabilecek sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerin çoğunluk hissesine sahip olunamayacağı karara bağlanmıştı. Yeni kanunda bu konular ile ilgili herhangi bir sınırlama

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI**

yoktur. Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'nda, yurt dışında faaliyet gösteren kişi ve kuruluşların Türkiye'de şirket kurması, şube açması, faaliyette olanların yeni yatırım yapması, kapasitelerini arttırması veya tasfiye edilmesi ya da başka bir kuruluş ile birleşmesi Hazine Müsteşarlığı'nın iznine bağlı iken, 4875 sayılı kanun ile bu durumlarda izin alınması şartı ortadan kaldırılmış, sadece bilgilendirmeleri gerekliliği getirilmiştir (Yılmaz, 2006, s. 176). 20.08.2003 tarihinde yürürlüğe giren "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği" (2003) 4875 sayılı kanunun uygulama şeklini, 29.08.2003 tarihinde yürürlüğe giren "Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik" (2003) ise yabancı yatırımlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personelin çalışma izinleri hakkındadır.

6224 sayılı kanunun 18.01.1954 tarihinde R.G.'de yayımlanmasından 2009 Ocak ayına kadar olan dönem içerisinde Türkiye'de kurulan, ortaklıklarda bulunan ve şube açan yabancı sermayeli şirketlerin sayısının, 17.06.2003 tarihinde, 4875 sayılı kanunun yürürlüğe girmesine müteakiben arttığı gözlenmektedir. Hazine Müsteşarlığı verilerine (2009, s. 7) göre; ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirket sayısı toplam 21.079'dur. Bu şirketlerden 3.919 adedi yerli sermayeli şirketlere ortaklık şeklindedir (Tablo-2).

Yıl	Yeni	İştirak	Şube	Toplam
1954-2002 (birikimli)	4.221	871	202	5.294
2003	800	198	31	1.029
2004	1.440	446	62	1.948
2005	2.081	478	54	2.613
2006	2.473	633	63	3.169
2007	2.913	655	61	3.629
2008	2.695	638	64	3.397
Genel Toplam	16.623	3.919	537	21.079

Tablo-2: Yıllar İtibariyle Kuruluş Türlerine
Göre Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı.
Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı.

*1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI*

Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri'ne (2009, s. 17) göre, ülkemizde faaliyet gösteren 21.079 adet yabancı sermayeli şirketin 6.210 adedi, toptan ve perakende ticaret sektöründe faaliyet göstermektedir. Toptan ve perakende ticaret sektöründe faaliyet göstermekte olan yabancı sermayeli şirketler, tüm sektörlerdeki yabancı sermayeli şirketlerin %29'luk kısmını oluşturmaktadır. İmalat sektöründe 3.757, gayrimenkul kiralama ve iş sektöründe ise 3.408 adet yabancı sermayeli şirket faaliyet göstermektedir. Ülkemizde faaliyet göstermekte olan AB üyesi ülke şirketlerinin sayısı 11.626'dır. Bu şirketlerin %31'ini Alman şirketleri oluşturmaktadır. 3.600 adet şirket ile ülkemizde faaliyet gösteren Alman şirketlerinin sayısı, Yakın ve Orta Doğu ülkeleri şirketlerinin sayısından daha fazladır. Almanya'yı 2.021 şirketi ile İngiltere ve 1.673 şirketi ile Hollanda takip etmektedir. 2008 yılındaki yabancı şirket sayıları, 2007 yılındaki yabancı şirket sayılarına göre ele alındığında; Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin şirket sayılarının %12 arttığı ancak Çin Halk Cumhuriyeti ve Güney Kore Cumhuriyeti'nin içinde yer aldığı Asya ülkelerinin şirket sayısının %17, AB ülkelerinin şirket sayılarının %15 ve ABD ve Kanada şirketlerinin sayılarının bir önceki yıla göre %10 oranında azaldığı görülmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2009, s. 18). Halen yaşanmakta olunan küresel kriz ve uluslararası belirsizlik ve istikrarsızlıklar nedeni ile 2008 yılındaki yabancı sermayeli şirket sayılarında düşüş yaşandığı gözlenmektedir.

Şirket sayılarının artması yabancı sermaye girişinin arttığını gösterse de, asıl önemli olan husus yabancı sermaye yatırımlarının getirdikleri sermayedir. 2004-2009 Ocak arasında gerçekleşmiş olan uluslararası doğrudan yabancı yatırım girişleri incelendiğinde; uluslararası doğrudan sermaye girişlerinin hızla arttığı, ancak 2008 yılında gerçekleşmiş olan Net Uluslararası Doğrudan Yatırımların Toplamının 2007 yılına göre %20 gerilemiş olduğu görülmektedir. Ancak, Net Gayrimenkul girişlerindeki artış devam etmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2009, s. 13) .

Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri'ne (2009, s. 14) göre, 2004 yılından 2009 Ocak ayına kadar olan dönemdeki UDY girişleri sektörlerle göre incelendiğinde; 2008 yılında bir önceki yıla göre,

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI**

toptan ve perakende ticaret sektöründeki UDY girişlerinin 169 milyon ABD dolarından 2.059 milyon ABD dolarına, inşaat sektöründe UDY girişlerinin 285 milyon ABD dolarından 887 milyon ABD dolarına ve elektrik, gaz ve su sektörlerindeki UDY girişlerinin 567 milyon ABD dolarından 1.034 milyon ABD dolarına yükseldiği gözlenmekte olup, elektrik, gaz ve su sektöründe yaşanmakta olunan hızlı artış dikkat çekicidir. Tüm bu artışlar karşısında girişlerin büyük kısmını oluşturan mali aracı kuruluşların faaliyetlerinin 2008 yılında, önceki seneye göre, %54 düşüş ile 11.662 milyon ABD dolarından 5.456 milyon ABD dolarına ve imalat sanayisindeki UDY girişlerinin önceki seneye göre, %12 düşüş ile 4.210 milyon ABD dolarından 3.734 milyon ABD dolarına düştüğü görülmektedir (Tablo-3).

Sektörler	2004	2005	2006	2007	2008
Tarım, Avcılık ve Ormanlık	4	5	5	5	25
Balıkçılık	2	2	1	3	19
Madencilik ve Taşocaklığı	73	40	122	336	168
İmalat Sanayi	190	785	1.866	4.210	3.734
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı</i>	78	68	608	766	1.278
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	9	180	26	232	1.278
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı</i>	38	174	601	1.109	121
<i>B.Y.S.Makine ve Teçhizat İmalatı</i>	6	13	54	48	219
<i>Elektrikli Optik Aletler İmalatı</i>	2	13	53	117	243
<i>Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve Yarı-Römork İmalatı</i>	27	106	63	70	67
<i>Diğer İmalat</i>	30	231	461	1.868	1.617
Elektrik, Gaz ve Su	66	4	112	567	1.034
İnşaat	3	80	222	285	887
Toptan ve Perakende Ticaret	72	68	1.166	169	2.059
Oteller ve Lokantalar	1	42	23	33	27
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	639	3.285	6.696	1.116	169
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	69	4.018	6.957	11.662	5.456
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	3	29	99	560	656
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	35	74	265	177	149
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	33	103	105	13	59
Toplam	1.190	8.535	17.639	19.136	14.442

Tablo-3: Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı (milyon ABD \$).

Kaynak: T.C. Merkez Bankası (Geçici veriler).

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI**

2004 ve 2009 Ocak ayı arasındaki dönemde UDY girişleri, yatırım yapan ülkeler çerçevesinde incelendiğinde, 2007 yılında 4.212 milyon ABD doları yatırım yapmış olan ABD'nin 2008 yılında yapmış olduğu yatırımlarının 848 milyon ABD dolarına düştüğü görülmektedir. Benzer şekilde AB ülkelerinin yatırımları bir önceki seneye göre %13 düşmüştür. UDY girişlerindeki bu genel düşüşe rağmen, Körfez ülkelerinin yatırımları 311 milyon ABD dolarından 1.746 milyon ABD dolarına yükselmesi dikkat çekicidir. Genel olarak ülkemize 2007 yılında ülkemize gerçekleştirilen UDY girişleri %25 azalarak, 2008 yılında 14.442 milyon ABD dolarına düşmüştür (Hazine Müsteşarlığı, 2009, s. 15) (Tablo-4).

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008
AB Ülkeleri	1.027	5.006	14.489	12.600	11.008
<i>Almanya</i>	73	391	357	954	1.048
<i>Fransa</i>	34	2.107	439	368	680
<i>Hollanda</i>	568	383	5.069	5.443	1.767
<i>İngiltere</i>	126	166	628	702	2.281
<i>İtalya</i>	14	692	189	74	219
<i>Diğer AB Ülkeleri</i>	212	1.267	7.807	5.059	5.013
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	6	1.646	85	373	289
Afrika Ülkeleri	-	3	21	5	83
A.B.D.	36	88	848	4.212	848
Kanada	61	26	121	11	24
Orta ve Güney Amerika, Karayipler	-	8	33	494	60
Asya	60	1.756	1.927	1.405	2.129
<i>Körfez Ülkeleri</i>	43	1.675	1.783	311	1.746
<i>Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri</i>	11	3	127	297	223
<i>Diğer Asya Ülkeleri</i>	6	78	17	797	160
Diğer Ülkeler	-	2	115	36	1
Toplam	1.190	8.535	17.639	19.136	14.442

Tablo-4: Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin
Ülkelere Göre Dağılımı (milyon ABD \$).

Kaynak: T.C. Merkez Bankası (Geçici veriler).

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI**

1980'den itibaren ithal ikameci, dışa kapalı, kamu müdahalesinin yoğun olduğu bir ekonomik yapıdan, ihracata dönük sanayileşme yaklaşımını benimseyen, dışa açık, serbest piyasa koşullarının hâkim olduğu bir ekonomik düzene geçiş için yapılmış olan düzenlemeler neticesinde Türkiye 2007 yılında dünya genelinde uluslararası doğrudan yatırımlardan aldığı payı %1,2'ye çıkarmıştır. Türkiye 2007 yılında gelişmekte olan ülkeler toplamında %4,4'lük paya sahip olmuştur. Dünya sıralamasında UDY girişlerindeki payını sürekli arttırarak, dünya sıralamasında üst sıralara çıkmakta olan Türkiye, 2006 yılında 16ncı sırada iken, 2007 yılında 22 milyar ABD doları doğrudan yatırım girişi ile 23ncü sıraya gerilemiştir. 2007 yılında UDY girişi önceki seneye göre artmış olmasına rağmen, dünya toplamındaki payında düşüş yaşanmıştır (YASED, 2008, s. 19) (Tablo-5).

Yıl	Giriş (Milyar \$)	Dünya Toplamındaki Pay (%)	Gelişmekte Olan Ülkeler Toplamındaki Pay (%)	Sıralama
2007	22.0	1.2	4.4	23
2006	20.0	1.4	4.8	17
2005	10.0	1.0	3.2	23
2004	2.8	0.4	1.0	38
2003	1.8	0.3	1.0	53
2002	1.1	0.2	0.7	53
2001	3.4	0.4	1.6	38
2000	1.0	0.1	0.4	53
1990lar	0.8	0.2	0.7	-
1980ler	0.2	0.2	0.8	-
1970le7r	0.1	0.2	0.9	-

Tablo-5: Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri
ve Uluslararası Doğrudan Yatırımlardan Aldığı Pay.

Kaynak: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü 2008 Dünya Yatırım Raporu.

4. 1980 Sonrası Türkiye'de Yabancı Sermaye Hareketlerinin Türk Dış Politikasına Yansımaları

Bir ülkenin ekonomik olarak kalkınabilmesi için, ülke içindeki ve dışındaki olanaklarını kullanarak, ortaya çıkan tasarruflarını değerlendirmesi veya bu tasarrufları ülke dışından borçlanarak veya yabancı sermaye girişi sağlayarak elde etmesi gerekmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde oluşan tasarruf açıklarını kapatması açısından yabancı sermayenin önemi yadsınamaz.

Türkiye, yabancı yatırımcı açısından oldukça cazip ancak bir o kadar da riskli bir ülkedir. Jeostratejik çerçevede cazip olan Türkiye, komşuları ve AB ile yaşayabileceği bir gerginlik, güven ortamının bozulmasına ve yatırımcının ülkeyi terk etmesine sebep olacağından dolayı da riskli bir ülkedir (Koca, 2005). Gelişmekte olan ülkelerin dış politikaları, ülkelerinde bulunan yabancı sermaye yatırımları ile doğrudan/dolaylı olarak karşılıklı etkileşim hâlinindedir. Yabancı sermayenin ülkeye gelmesindeki en önemli unsurun istikrar ortamı olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin istikrar ortamını sağlamak amacı ile gerek iç gerekse dış politikada kararlı ve emin duruşu, yabancı yatırımların ülkeye daha çok ilgi göstermesini sağlayacaktır. Ülkede bulunan mevcut yabancı sermayenin belirsizlik ve istikrarsızlık ortamında ülkeden ayrılacağı düşünüldüğünde, Türk ekonomisinin ve Türkiye'nin uluslararası sistemdeki etkinliğinin ve dolayısı ile de kararlı duruşunun zarar görmesi muhtemeldir. Bu sebeple, yabancı sermayenin ülkeyi terk etmesine imkân tanımamak için, var olan ortamın istikrarı ve güvenliği uygun ve etkin politikalar ile sağlanmalıdır.

Canbolat'ın da (1999, s. 141) ifade ettiği şekilde, Türkiye gibi dış finansman kaynaklarını gerektiği gibi ve uygun şekilde etkin olarak kullanamayarak, dış borcunu gayri safi millî hasılasının büyük kısmından taviz vererek ödemeye çalışan ülkelerin, dış politikada süreklilik ve kararlılık arz eden bir duruş ortaya koyamamaları normaldir. 24 Ocak kararları ile başlayan süreçte devletin ekonomideki etkinliği ortadan kaldırılarak, serbest piyasa ve rekabet ortamı vasıtası ile sürdürülebilir bir kalkınma ve sanayileşme modeli öngörülmüştür. Ancak yapılan düzenlemeler ve uygulanan yanlış politikalar sonucunda, stratejik öneme sahip tesis ve sektörlerdeki yabancı sermaye oranının,

yerli sermayeye göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Örnek olarak, Türkiye'nin en büyük hacme sahip ilk on bankası arasında yer alan ve bulunduğu sektörde %3'lük paya sahip olan Oyak Bank'ın (ING Bank), yabancı sermayeye geçmesi sonucunda, Türk bankacılık sektöründeki yabancı payı %42'lere ulaşmıştır. Söz konusu bu sektörde IMF politikalarının etkisi tartışılmazdır. Filizfidanoğlu'nun da (2007) belirttiği gibi, gelişmiş ülkelerde bankacılık sektöründe yabancı payının %20'lerin üstüne çıkmasına izin verilmez iken, gelişmekte olan ülkelerde IMF politikalarının neticesinde bu oran oldukça yüksektir. İktisadi çerçevede sınırların kalkmasını öngören OECD ülkelerinin, kendi ulusal çıkarları söz konusu olduğunda yabancı sermayeye sınırlama getirdikleri görülmektedir. Bazı sektörlerde yabancı sermaye girişi tamamen yasaklanmakta iken, bazı sektörlerde ise %50 sınırı koyulmaktadır. İzlanda'da enerji ve balıkçılık, Meksika'da petrol sektörüne yabancı sermaye girişine izin verilmemektedir. Japonya'da iletişim ve ABD'nde kıyı taşımacılığında yabancı sermayeye kısıtlamalar uygulanmaktadır. Söz konusu ulusal çıkarlar olduğunda, bu ülkeler, devletin yönlendirici görevini öncelikli olarak uygulayarak, küreselleşmeye kendi ulusal çıkarlarına göre anlam vermektedirler. AB ülkelerinin özellikle bankacılık ve sigortacılık sektörlerinde hassas davrandıkları bilinmektedir. Örneğin, 2005 yılında Fransız Danone şirketinin Amerikan Pepsico şirketine satılacağı söylentileri karşısında, başta Fransa Cumhurbaşkanı Chirac olmak üzere, Fransız siyasetçilerinin tepkileri üzerine satış gerçekleşmemiştir (Öymen, 2007, s. 280). Her ne kadar küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin etkinliklerini kaybettikleri ifade ediliyor olsa da, aslında devletlerin ulusal çıkarlarının her zaman ön planda olduğu ve gelişmiş ülkelerin dış politikada özgür hareket edebilmek amacı ile ülkelerindeki her sektöre yabancı sermaye yatırımı yapılmasına izin vermedikleri görülmektedir. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere piyasalarını açmaları konusunda sürekli baskıda bulunmaktayken, bu ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin tekstil ve tarım gibi sektörlerine piyasalarını açmadıkları görülmektedir (Stiglitz, 2006, s. 271).

İletişim sektöründeki kuruluşların hisselerinin çoğunluğunun veya tamamının yabancı sermayeye geçmesi ile birlikte sektör tamamıyla yerli sermayeden uzaklaşmış bulunmaktadır. Hava alanı ve

liman işletmelerinin de aynı şekilde yabancı sermaye tarafından alınması ve ülkenin stratejik konumdaki sektörlerine olan yabancı yatırımcının yoğun ilgisi dikkat çekicidir. Hâlen kamu ve yerli sermayeye ait olan tesislerin ise henüz satılmamış olmalarına rağmen, dışa bağımlı hâle gelmiş olmaları “sömürgeciliğin” yeni adı olan “küreselleşme”nin sonucu şeklinde yorumlanabilir (Civelek, 2007, s. 55).

Yatırımların karşılıklı korunması amacı ile yapılmakta olan anlaşmalar, anlaşmanın yapıldığı ülkenin uluslararası sistemdeki etkinliği oranında diğer ülkenin dış politikasını da etkilemektedir. Yanında olduğumuzu belirttiğimiz ya da fiilen yanında yer aldığımız bir ülkenin, bunun karşılığında yapacağı hibe veya ÇUŞ'larının yapacakları yatırımlar uluslararası sistemde sıklıkla görülmektedir. Körfez Savaşı esnasında İncirlik ve Erhaç Askerî Üsleri'nin ABD ve NATO'ya açılması karşılığında alınan hibe konuya örnek verilebilir. Ancak yaşanan krizin maliyetinin, alınan hibeden daha fazla olduğu bir gerçektir (Gerger, 1999, s. 182). Tarafların farklı olması bakımından, 1996 Aralık ayında Kazakistan'ın başkenti Alma-Ata'da gerçekleşen tören bir başka örnektir. Nazarbayev'in, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e “bağımsız bir devlet olarak” gelişmelerinde kendilerini desteklediklerini belirtmeleri üzerine, Kazakistan'a 1,2 milyar ABD doları yatırım yapılmış ve 300 milyon ABD doları kredi verilmiştir. Söz konusu bu girişim, Türkiye'nin bölge devletlerinin özgürlükleri, bölgedeki politikası ve dış politikada bölge üzerinde etkinliğini artırması bağlamında önemli bir husustur (Brzezinski, 2005, s. 205).

Devletin müdahale ve etkisinin yabancı sermayeyi teşvik kapsamı nedeni ile azalması neticesinde, yatırımların, ülkenin belirli bölgelerinde hatta şehirlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ülke coğrafyası ele alındığında; doğu ve güneydoğu bölgelerine yabancı sermaye yatırımı yapılmamış olması, bölgede gerekli istihdam ve kaynakların sağlanamamasına ve ulusal çıkarları etkileyecek ölçüde sonuçlarla karşılaşılmasına sebep olmuştur. Yıllardır devam eden terör olaylarının en büyük etkenlerinden bir tanesi bölgeye yatırım yapılmaması, istihdam yaratılmamasıdır. Hiçbir terör örgütünün, hiçbir ülkeden yardım almayarak eylemlerini 30 yıl gibi bir süre devam ettiremeyeceği aşikârdır. Bu çerçevede; bölgede yatırım yapılması

konusunda yeterli teşvik sağlanmaz ve yabancı sermayenin bölgeye yatırımı yönlendirilmez iken, terör örgütüne yardım sağlayan ya da eylemlerini görmezlikten gelen ülkelerin yabancı sermayelerinin, özellikle stratejik öneme sahip tesis ve sektörlerin ihalelerine yoğun ilgi göstermeleri, Türk dış politikası bağlamında, dikkat çekici ve değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Ülkedeki stratejik tesisleri elinde bulunduran ülkeler karşısında, Türkiye'nin kararlı bir dış politika izlemesi güçleşebilir.

Sonuç

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü'nün (UNCTAD) 2008 Dünya Yatırım Raporu verilerine göre, 2007 yılında 1,8 trilyon ABD doları olan UDY girişleri dikkate alındığında, uluslararası sistemdeki aktörlerin bu paydan daha çok faydalanmak amacı ile ülkelerini cazip hâle getirmek için düzenlemeler yaptıkları görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkeye olan kazanımları tartışılmazdır. Gelişmekte olan bir ekonomiye sahip olan Türkiye'de; 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan süreçte beklenti, yabancı sermayenin ülkeye girmesi ile birlikte yerli sermaye ve yabancı sermaye arasında rekabet ortamı yaratılacağı, istihdam sağlanacağı, teknoloji transferinin gerçekleşeceği yönünde iken, beklentilerin gerçekleşmediği görülmektedir.

Ekonominin serbestleşmesini sağlamak ve uluslararası sisteme uyum sağlamak amacı ile AB üyeliği gerçekleşmeden GB'ye girmek, devletin yabancı sermaye yatırımlarındaki kontrol ve denetimleri ortadan kaldırarak ekonomideki etkinliğini azaltmak, yabancı sermayeyi her durum ve şartta koşulsuz kabul etmek gibi politikalar neticesinde, yabancı sermayenin özellikle belli sektörlerle yönelmiş olduğu görülmektedir. Ancak, küreselleşmeyi her fırsatta gündeme getirerek, uluslararası sermayenin önündeki engellerin kalkması gerektiğini vurgulayan gelişmiş ülkelerin, kendi ülkelerinde yabancı sermayeye her konuda eşit ve açık davranmadıkları, kimi sektörlerde sınırlandırma kimi sektörlerde ise yasak koydukları, ulusal çıkarlarını her durum ve şartta dikkate aldıkları, devletin ekonomideki etkinliğini ortadan kaldırmadıkları görülmektedir.

*1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI*

Atatürk'ün temel ilkelerden bir tanesi olan devletçilik ilkesinin küreselleşmenin gölgesinde kalması, ulusal çıkarların gerektiği kadar dikkate alınmaması, ülkenin etkin ve özgür bir dış politika izlemesini güçleştirmektedir. Cumhuriyet döneminde iğne yapımından uçak yapımına kadar her sektörde sanayinin ilk adımları atılmış olsa da, izlenen yanlış politikalar sonucu bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Yabancı sermaye ülkeye mutlaka gelmeli ve bu konuda teşvik edilmelidir. Ancak devletin etkinliğinin var olmadığı durumda; stratejik öneme sahip tesis ve kurumların yabancı sermayeye geçmesi ve ulusal çıkarların arka planda kalması etkin ve özgür bir dış politika izlenememesine sebep olabilir. Sadece Milli Eğitim Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'nun başına "millî" yazılmış olması, eğitim ve savunma sektörlerinin ulusal, yerli sermayeye ait olmalarının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Eğitim ve savunma sektörlerinde yabancı sermayenin etkin olması, ülkemizin ulusal çıkar odaklı dış politika izlemesini ve bölgesinde başat aktör olmasını engelleyebilir. Sahip olunan doğal kaynakların ve zenginliklerin yabancı sermayenin elinde bulunması ve devletin herhangi bir denetim ve yaptırım uygulamaması, sahip olunan değerlerin dış politikada kullanılamaması anlamına gelir ki, bu da ülkenin kararlı bir dış politika izleyememesine sebep olabilir.

Yabancı sermayenin ülkeye girmesi için düzenleme ve anlaşmaların yapılması kaçınılmazdır. Ancak, devletin ekonomideki varlığının ve etkinliğinin ortadan kaldırılmadığı ve devletin yabancı sermayeyi yönlendirebildiği ölçüde eğitim, savunma, iletişim gibi stratejik sektörler ulusal çıkar odaklı kullanılabilir ve dış politikada istikrar ve etkinlik sağlanabilir.

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI**

KAYNAKÇA:

1. 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu. (2003). 25 Aralık 2007 tarihinde Hazine Müsteşarlığı: <http://www.hazine.gov.tr/mevzuat/dyyk.htm> adresinden alındı.
2. Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2006). *Globalleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
3. Arıkan, D. (2006). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul: Arıkan Basım Yayım.
4. ATO. *Gümrük Birliği Nedir?* 1 Aralık, 2008 tarihinde Ankara Ticaret Odası: http://www.atonet.org.tr/turkce/yayinlar/kitaplar/gumrukte_kusatma.pdf adresinden alındı.
5. Barnett, P. (2006). *Harekat Planı*. İstanbul: 1001 Kitap Yayınları.
6. Bilge, A. ve Ersel, H. (2007). Giriş. A. Bilge, ve H. Ersel (Dü) içinde, *Gümrük Birliği ve Türkiye Sanayisi Üzerine Etkileri* (Ankara). Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV).
7. Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.
8. Bülten, U. D. (2009, 02). *Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü*. (Y. S. Müdürlüğü, Düzenleyen, ve Hazine Müsteşarlığı) 17 Şubat 2009 tarihinde Hazine Müsteşarlığı: <http://www.hazine.gov.tr> adresinden alındı.
9. Canbolat, İ. S. (1999). *Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
10. Cihan, Ö. (2005). *Gelişmekte Olan Ülkelere ve Türkiye'ye Yönelik Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri (Uzmanlık Tezi)*. 12 Ocak 2008 tarihinde Hazine Uzmanları Derneği : <http://hazder2.googlepages.com/OmerCihanTezSermayeHareketleri.pdf> adresinden alındı.
11. Civelek, U. (2007). Sermaye Tarafından İşgal Edilmek. *Jeopolitik* (43), 55-57.
12. Çeken, H. (2003). *Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi*. İstanbul: Değişim Yayınları.
13. Dinçer, H. (2008). *Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri*. İstanbul: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) Yayınları.
14. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği. (2003). 18 Ocak 2008 tarihinde Hazine Müsteşarlığı: http://www.treasury.gov.tr/mevzuat/ybs/4875_DYYK_YONETMELIK.pdf adresinden alındı.
15. Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik. (2003). 18 Ocak 2008 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı: http://www.calisma.gov.tr/birimler/cgm/yabancilarin_cal_izni2_.htm adresinden alındı.
16. DTÖ. *Dünya Ticaret Örgütü*. 4 Ocak 2008 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/turhana/dto.html> adresinden alındı.
17. Filizfidanoğlu, D. (16 Temmuz 2007). *Türkiye'ye Yabancılaşan Bankacılık Sektörü*. 2 Şubat 2008 tarihinde TUSAM: <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=971&sayfa=10> adresinden alındı.
18. GATT. *Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması*. 4 Ocak 2008 tarihinde Dış Ticaret Müsteşarlığı: <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=194&icerikID=293&dil=TR> adresinden alındı.

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI**

19. Gerger, H. (1999). *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası*. İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık.
20. Hazine Müsteşarlığı. (Şubat 2009). *Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü*. (Y. S. Müdürlüğü, Düzenleyen, ve Hazine Müsteşarlığı) 17 Şubat 2009 tarihinde Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülten: <http://www.hazine.gov.tr> adresinden alındı.
21. HazineMüsteşarlığı. *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006*. 14 Şubat 2009 tarihinde Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü: http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/%c4%b0statistikler/Uluslararası%c4%b1%20Do%c4%9frudan%20Yat%c4%b1r%c4%b1m%20%c4%b0statistikleri/Di%c4%9fer/ykkt_a nlasmaları.pdf adresinden alındı.
22. İnan, K. (2004). *Dış Politika*. İstanbul: Timaş Yayınları.
23. Karagöz, K. *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970-2005*. 29 Aralık 2007 tarihinde Yaşar Üniversitesi: <http://joy.yasar.edu.tr/makale/8.sayi/mak-yasar.pdf> adresinden alındı.
24. Karar, 3. S. (1989). *Türk Parasının Kıymetini Koruma*. 12 Ocak 2008 tarihinde İstanbul Altın Borsası: <http://www.iab.gov.tr/turkish/kar01.pdf> adresinden alındı.
25. Karluk, S. R. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
26. Koca, A. (23 Eylül 2005). *Türkiye'de Yabancı Sermaye Sancısı*. 2 Şubat 2008 tarihinde TUSAM: <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=297&sayfa=41> adresinden alındı.
27. Köse, S. (2002). 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması. *Devlet Planlama Teşkilatı Planlama Dergisi* (Özel Sayı), 119-128.
28. Kula, F. (2003). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 4 (2), 141-154.
29. Minibaş, T. (Temmuz 1999). *Önümüzdeki 1000 Yılım Anayasası*. 12 Ocak 2009 tarihinde MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu: http://www.antimai.org/kitap/mai_taslak/minibas.htm adresinden alındı.
30. Oksay, S. *Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi*. 7 Ocak 2008 tarihinde Dış Ticaret Müsteşarlığı: www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/cokulussayi8.doc adresinden alındı.
31. Önder, İ. (26 Nisan 1998). *MAI Sermayenin Anayasasıdır*. 13 Ocak 2008 tarihinde MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu: <http://www.antimai.org/kitap/maitop/maitop3.htm> adresinden alındı.
32. Öymen, O. (2007). *Ulusal Çıkarlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
33. Öztaşkın, M. (2007). Arkasında Karanlık İlişkiler Olan Petkim İhalesi İptal Edilmeli. *Jeopolitik* (43), 16-19.
34. Özyıldız, R. (1998). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü. *Hazine Dergisi* (11), 1-9.
35. Raporu, K. Ö. (2000). 8.BYKP. 4 Ocak 2008 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı: <http://ekutup.dpt.gov.tr/oik/plan8.htm> adresinden alındı.
36. Rekabeti Koruma Hakkında Kanun. (1994). 11 Ocak 2008 tarihinde Rekabeti Kurumu: <http://www.rekabet.gov.tr/pdf/kanun.pdf> adresinden alındı.
37. Rişvanoğlu, M. (2005). *Küresel Şirketler İmparatorluğu*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ
VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI**

38. Stiglitz, J. E. (2006). *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı* (4.Baskı b.). (D. V. Arzu Taşçıoğlu, Çev.) İstanbul: Plan B Yayıncılık ve Yayımcılık.
39. Tiryakioğlu, B. Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler. 165-181. (B. v. T.C.M.B. Ekonomik İstikrar, Dü.) 13 Ocak 2008 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası: www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/dogrudanyabyatirimci.doc adresinden alındı.
40. UNCTAD, D. Y. (2008). *Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü 2008 Dünya Yatırım Raporu*. 17 Şubat 2009 tarihinde http://www.unctad.org/en/docs/wir2008_en.pdf adresinden alındı.
41. UNCTAD, D. Y. (2008). *Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü 2008 Dünya Yatırım Raporu*. 17 Şubat 2009 tarihinde http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/haberler/basin_bultenleri/Documents/UNCTAD2008-tr-24-09-2008.pdf adresinden alındı.
42. Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı. (1995). 11 Ocak 2008 tarihinde İstanbul Değerli Maden ve Mücevheratçıları Birliği: http://www.taj.org.tr/docs/pdf/mevzuat/15-Yab_Sermaye.pdf adresinden alındı.
43. YASED. (24 Eylül 2008). YASED. (Y. U. Sunumu, Düzenleyen) 19 Şubat 2009 tarihinde Uluslararası Yatırımcılar Derneği: http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/haberler/basin_bultenleri/Documents/UNCTAD2008-tr-24-09-2008.pdf adresinden alındı.
44. Yılmaz, L. (2006). 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Getirdiği Yenilikler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (10), 173-190.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE EĞRETİLEME KULLANIMI

Yazar : Hakan DİLMAN*

Öz

Dil, insan iletişiminin temel ögesidir. Dil, insan duygu ve düşüncelerinin ifade edilmesinin en önemli aracıdır. İnsan dili soyutu anlatmakta daima zorlanmaktadır. İnsanlar bu zorluğun üstesinden eğretileme denilen dil oyunu ile gelmişlerdir. Uluslararası ilişkilerde yapılan değerlendirmelerin de temel amacı alıcıların zihninde somut bir algılamaya yaratmaktır. Ancak uluslararası ilişkilerde şahit olunan her olayın nedenlerini ve olası sonuçlarını somutlaştırmak her zaman mümkün olmayabilmektedir. Bu nedenle zaman zaman uluslararası ilişkilere yönelik değerlendirmelerde dilden istifade ile soyutun somutlaştırılması yoluna gidilmektedir. Bu bağlamda eğretileme, bu tür uluslararası değerlendirmelerde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu nedenle eğretilemenin bilinmesi ve dil farkındalığına sahip olunması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil, İletişim, Anlam, Eğretileme, Uluslararası İlişkiler,

USE OF METAPHOR IN INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract

The fundamental element of the human communication is language. Language is the most important tool of expressing human emotions and thoughts. Human language has always had a difficulty in expressing abstract. Human beings have overcome this difficulty by means of a language game called metaphor. Basic purpose of the assessments based on international relations is to create a concrete perception in the minds of receivers. But it is not always possible to solidify the reasons and possible outcomes of all the events witnessed in international relations. That's why time to time solidifying capability of language is used in the assessments of international relations. Within this context metaphor is frequently used in such international assessments. That's why it is of great importance to be familiar with the metaphor and to have language awareness.

Key Words: Language, Communication, Meaning, Metaphor, International relations

Dil, insan iletişiminin temel ögesidir. Dil, insan duygu ve düşüncelerinin ifade edilmesinin en önemli aracıdır. İnsan dili soyutu anlatmakta daima zorlanmaktadır. İnsanlar bu zorluğun üstesinden eğretileme denilen dil oyunu ile gelmişlerdir. Uluslararası ilişkilerde

* Dr. Öğ. Alb. Harp Akademileri Komutanlığı Öğretim Başkanlığı.

yapılan değerlendirmelerin de temel amacı alıcıların zihninde somut bir algılama yaratmaktır. Ancak uluslararası ilişkilerde şahit olunan her olayın nedenlerini ve olası sonuçlarını somutlaştırmak her zaman mümkün olamayabilmektedir. Bu nedenle zaman zaman uluslararası ilişkilere yönelik değerlendirmelerde dilden istifade ile soyutun somutlaştırılması yoluna gidilmektedir. Bu bağlamda eğretileme, bu tür uluslararası değerlendirmelerde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu nedenle eğretilemenin bilinmesi ve dil farkındalığına sahip olunması önem arz etmektedir.

Giriş:

İnsanoğlu, karşılıklı etkileşimini “dil” olarak adlandırılan bildirişim dizgesi ile sağlamaktadır. Bildirişim dizgesi başlangıçta sözlü olarak gelişmiştir. Sesleri temsil eden simgelerin yaratılmasından sonra yazılı gelen bildirişim dizgesi kalıcılık niteliği kazanmıştır.

İnsanoğlu yakın ve uzak çevresindeki her türlü olgu ve olaylarla ilgili duygu ve düşüncesini sözcük denilen kavram adlandırmaları ile tanımlamaktadır. Bu sözcükler, kurallar dizini olarak kabul edilen, her dilin kendine has dilbilgisi esasları doğrultusunda bir biri ardına getirilerek cümleler yaratılmakta ve iletişim gerçekleştirilmektedir.

Bu süreçte cümleler oluşturulurken iletişimin etkisi, seçilen sözcüklere yüklenen anlamlar ile kuvvetlendirilmektedir. Sözcüklere yeni anlamlar yükleme becerisi kimi kişileri dil kullanımında “usta” hale getirmekte, adeta onlara “dil cambazı” unvanını kazandırmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki dilde ustalık için yalnızca dil cambazlığı yeterli değildir. Zekâ, hazır cevaplık, girişkenlik ve sempati gibi özelliklerin bilgi birikimi, kültürel donanım, analiz-sentez becerisi ile bütünleştirilebilmesi, iletişimdeki etkiyi güçlendirmektedir.

Bu bağlamda, toplum ve uluslararası ilişkilere yön veren kişilerin, liderlerin ya da diplomatların yaptıkları konuşmaları kaleme alan kişilerin hemen herkes tarafından kabul edilen önemli özellikleri, metinleri kaleme alırken, dili ustalıkla kullanmalarındır.

Dili ustalıkla kullanan bu kişilerin yazılı ve sözlü metinlerine bakıldığında, bu dil ustaları soyutu anlatmadaki zorluğun üstesinden “eğretileme” denilen dil sanatı ile gelmektedirler.

İnsanlar, somutu anlatmakta zorlanmamaktadır çünkü ister yazılı ister sözlü olsun kendine gönderilen iletiyi alan kişi, bu iletiyi kolaylıkla çözümleyebilmektedir. Ancak insan soyutun anlatılmasında her zaman zorlanmıştır. Bu sorunu aşmak içinde öncelikle doğadan ve yakın çevresinden hareket ederek somutu anlatmakta kullandığı sözcüklere yeni anlamlar yükleyerek soyutu somutlaştırma yoluna gitmiştir. Bu dilsel işlem “eğretileme” olarak adlandırılmaktadır.

Ülkelerin ulusal çıkar ve beklentilerini karşılamak için masa başında mücadele veren diplomatların, bu hususları yazılarında konu eden köşe yazarlarının ve liderlerin metinlerinde sıklıkla kullandıkları eğretilemenin nasıl bir işleyişe sahip olduğunun bilinmesi, uluslararası ilişkileri meslek olarak seçenlerde, dil farkındalığına sahip olunması açısından önemlidir.

Bugün uluslararası ilişkiler alanında çalışan bireylerin kullandıkları en önemli araç “dil”dir. Dil, taraflar arasında yürütülen müzakerelerin, menfaatlerin korunmasına yönelik anlatımların, savunmaların ve konuşulanların kalıcı hale getirilmesini mümkün kılan yazışmaların başlıca ögesidir.

Dinleyiciler ve okuyucular üzerinde kalıcı etki yaratan dünya liderlerinin ve diplomasi yazarlarının metinlerine bakıldığında, bu metinlerin en önemli özelliğinin, eğretileme yapılmış ifadeler içeriyor olmalarıdır. Bu metinler hiçbir zaman insanların hafızalarında tam olarak kalıcı olamamaktadır ancak bu metinler, içinde geçen eğretilemeli ifadeler ile hatırlanmaktadır.

Churchill’in “Iron Curtain” (demir perde) eğretilemesi, 5 Mart 1946 tarihinde Missouri, Fulton’da Westminister Koleji’nde yapmış olduğu “Sinews of Peace” adlı uzun konuşmasından belki de tek hatırlanan ifadedir (historyguide, 2008).

Churchill’in bu ifadesi, konuşmayı takip eden yaklaşık 50 yıla damgasını vurmuş, dönemin, sokaktaki adam tarafından dahi bilinen adını oluşturmuştur. 1964 yılında, Kıbrıs’ta Türk kökenli halkın maruz kaldığı olaylar nedeni ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Ada üzerinde gerçekleştirdiği uçuşların hemen sonrasında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Lyndon Johnson, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakan’ı İsmet İnönü’ye hitaben bir mektup göndermiştir. Öymen’in ifadesi ile

“diplomatik ölçülere sığmayacak ağırlıktaki” bu mektuba İnönü, “**Siz bu yolda giderseniz dünya yıkılır, yeni bir dünya kurulur, Türkiye’de o dünyadaki yerini bulur**” sözlerinin yer aldığı bir mektupla yanıt vermiştir. (Öymen,2008:42) İnönü’nün bu sözünde vurguladığı “**yeni dünya**” ifadesi, Türk-Amerikan ilişkilerinin gerilimli dönemlerinde sıklıkla hatırlana gelmiştir.

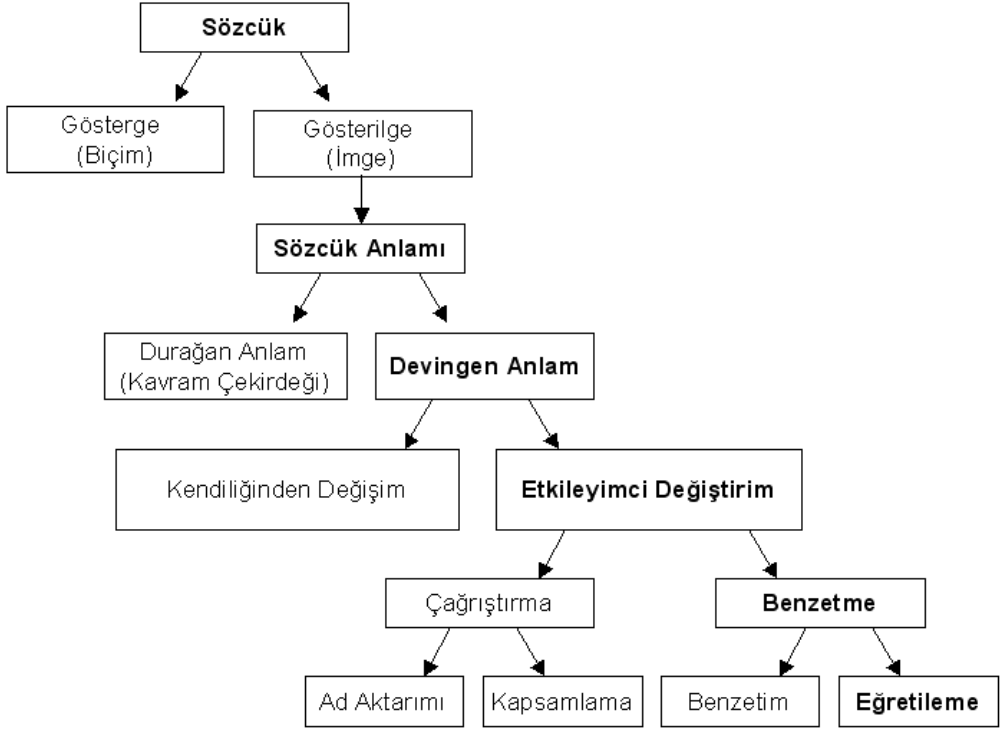
Yukarıda değinilen örnek kullanımlardan hareketle, uluslararası ilişkilerde eğretileme kullanımı konusunda dil farkındalığı sağlamak bu yazının genel, eğretilemenin işleyişinin tanınması ise özel amacıdır. Uluslararası ilişkiler ile ilgilenenlerin ve diplomatik ortamlara girecek olan kurmay subayların dilin, güçlü bir oyunu olan “eğretileme”yi tanımaları ve etkin olarak kullanabilmeleri, mücadele verecekleri masalarda onların ellerini güçlendirecektir.

Dil ve Anlam Oyunları;

Dil, bir toplulukta, insanların birbirleriyle karşılıklı olarak anlaşmalarına yarayan bildirişim dizgesi olup, iki kesimden oluşmaktadır. Birincisi, anlamları "saymaca" olarak saptanmış olan sözcük göstergeleri; ikincisi ise bu göstergelerin kullanımını düzenleyen gene saymaca nitelikli “dilbilgisi” olarak bilinene kurallar topluluğudur (Başkan,1988; 102).

Dildeki yapıtaşları olan sözcük birimlerinde bir "**gösterge**" yani biçim ögesi, bir de "**gösterilge**" yani anlam ögesi bulunur. Sözcüğün anlam ögesi, bu dilsel birimin ilettiği ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşüncedir (Vardar, 1990).

Dilde anlam ile yapılan oyunlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

göz	kötü niyetli bakış	"nazar"
göz	değer, itibar	"gözden düşmek"
göz	suyun kaynakıldığı yer	"kaynağın gözü"
göz	boşluk	"iğnenin gözü"
göz	ayırım	"çekmecenin gözü"

Bir sözcüğün devingen anlamı, sözcüğün kullanımına bağlı olarak biri "**kendiliğinden değişim**" diğeri ise "**etkileyimci değişim**" olmak üzere iki şekilde oluşur. Zaman içinde çevre koşullarının değişmesi ile sözcüğün biçiminin aynı kalmaya devam ettiği halde gösterilgesinin değişmesi "**kendiliğinden değişim**"dir. Bu duruma örnek olarak Başkan, "araba" sözcüğünü vermektedir. Eski çağ'da iki tekerlekli olan atlı veya öküzlü araba sonradan dört tekerlekleye geçmiş daha sonra da motor eklenmesi ile "öz-itimli" biçime yani otomobile dönüşmüştür (Başkan, 1988;154).

Sözcüğü kullanan kişinin bilinçli olarak sözcüğün durağan anlamının yanında yeni çevresel anlamlar oluşturması ise “**etkileyimci değiştirim**”dir. Sözcüğün bu biçimde belli bir etki yaratmak amacıyla kullanılmasına “dil oyunu” denilebilir. Burada sözcüğün çekirdek anlamı ile sanki oynanarak, belli bir gösteri yapılıyor gibidir. Bunun nedeni, anlatılmak istenen kavramın inceliklerini belirtecek sözcük anlamlarının dilde bulunmayışıdır. Onun için var olan anlamlar bilinçli olarak değiştirilip yeni bir desen, bir süs elde edilmektedir. Bu da, biri “**çağrıştırma**” diğeri ise “**benzetme**” olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilir (Dilman, 1990;4).

Birbirleriyle bağlantı kurulan iki birimden yalnızca bir tanesi açık seçik söylenirken diğeri örtünük tutulması ile yapılan değiştirim “**çağrıştırma**”dır. Ancak burada daha önceden saptanmış olan ilişki bilindiği için alıcının aklına ikinci vasıtasıyla örtünük anlam gelir. Bu dil oyunu ise biri “**ad aktarımı**” diğeri ise “**kapsamlama**” olmak üzere iki şekilde yapılır. Bir kavramın, ilgili, bağıntılı olduğu bir başka kavramı gösteren kelimeyle anlatılması “**ad aktarımı**”dır. Türkiye Türkçe’sinde “Çankaya” sözcüğü ile “Türkiye Cumhurbaşkanlığı”nın anlatılması gibi. Bir bütünü, onun bir bölümü ile ya da bir bölümü onun bütünü aracılığıyla anlatmak ise “**kapsamlama**”dır. “Yelkenli tekne” anlamında “yelken” sözcüğünün kullanılması buna örnek olarak verilebilir (Dilman, 1990;4).

Etkileyici değiştirimin diğer bir yolu olan “**Benzetme**” ise sözcüğü kullanan kişinin bilinçli olarak farklı birimler arasındaki benzerlikleri öne çıkartmasıdır. Bunun sonucunda da iki türlü dil oyunu oluşur. Bunlardan biri “**benzetim**” diğeri ise “**eğretileme**”dir.

Türkçe’de “gibi”, İngilizce’de ise “like” veya “as” sözcüklerinin kullanılmasıyla iki birim arasında yapılan karşılaştırma “**benzetim**”dir. “Çocuk tazı gibi koşuyor” ifadesi bir benzetimdir. Hızlı koşan tavşan ile çocuğun koşusu arasında bir benzerlik kurulmuştur (Dilman, 1990;4).

Eğretileme;

Aralarında uzak veya yakın bir ilgi bulunan iki unsur arasında bir benzetme yoluyla ilişki kurulması ise “**eğretileme**”dir. Fakat bu dil oyununda “gibi”, “like” veya “as” sözcükleri kullanılmaz. Benzetme doğrudan doğruya alıcının bağlantı kurmasına bırakılır. “O ne tilkidir”

ifadesinde yer alan “tilki” sözcüğünün “kurnaz kimse” yi anlatmada kullanılması bunun için bir örnek olarak verilebilir (Dilman, 1990; 4).

Uluslararası ilişkilerde eğretileme, yaygın bir biçimde tercih edilmektedir. Eğretileme, bir sözcük ya da ifadenin gerçekte ifade etmediği bir konuyu ya da olguyu anlatmada kullanılan dil oyunudur. Yaklaşık iki bin beş yüz yıl önce Aristo, siyasetçiler tarafından eğretilemenin ustalıklı kullanılmasının dinleyicilerin başka bir biçimde farkına varamayacakları hususları “görünür” kılacağını belirtmiştir (Roberts, 1954; 3-11, 1-1,2).

Eğretileme ve mizah, bir cümleyi anlamada kullanılan iki zihinsel performansı özetlemek için yararlı yollardır. Dil kullanımı ile ilgili günlük ifadelerimizin pek çoğu, çözümleyici süreci yakalayan bir “oluk” eğretilemesi kullanırlar. Bu eğretilemede fikirler nesnelendir, cümleler sandık ve iletişim yollamadır. Biz fikirlerimizi “toplarız” onları sözcüklere “koyarız” ve alıcıya fikirleri “aktarız” ya da “ulaştırırız”, o kişi de bizim sözcüklerimizin “içeriği / özünü” çıkarmak için onları “kolay anlayacak” bir biçime dönüştürür (Pinker, 1994; 230).

Eğretilemeler sadece retorik çalımlar ya da süsler olmayıp belirli bir olay ya da konuyu insanların nasıl kavradığını ya da yanıtladığını da şekillendirebilirler (Paris, 2002; 424). Eğretileme, kişiyi bir olgu ya da konuyu başka bir olgu ya da konunun ışığı altında kavramaya davet eder. David Allbritton’un ifadesi ile, “yeni bir bilgi alanının anlaşılması ya da bilindik bir bilgi alanının kavranmasını yeniden yapılandırmak için eğretileme bir çerçeve ortaya koyar” (Allbritton, 1995; 36).

Allbritton’un ifade ettiklerine ilave olarak George Lakoff, eğretilemenin farkına vardığımızı sınırladığını, anladığımızı vurgu yaptığını, inanmaya çalıştığımız çıkarımsal yapının bir kısmını oluşturduğunu ifade etmektedir (Lakoff, 1992; 481).

“Bu günlük, bir mücevherdir” ifadesini örnek olarak irdelenecek olursak mücevheratın değeri kırat ile ölçülür. Günlüğün kıratı olmaz. Mücevher değerlidir. Dolayısı ile “bu günlük, bir mücevherdir” ifadesini kullanan kişi, alıcının anlam hafızasında mücevherin değeri ile günlükün değeri arasında bir ilişki kurulmasını sağlayarak “günlük değerlidir” mesajını vermektedir. Bu bağlamda eğretileme, soyutu

anlatmakta zorlanan insan aklının eldeki somut sözcüklerden yararlanmasıdır.

Uluslararası ilişkilerde hem yazılı hem de sözlü olarak dil kullanımı, bu sahanın uygulayıcılarında dil bilincini zorunlu kılmaktadır. Çünkü ağızdan çıkan bir söz ya da kâğıda aktarılan bir cümle, terim, gelecek kuşakları dahi uluslararası ilişkilerde bağlayıcı kılabilmektedir.

Zaman zaman geçmişte söylenen sözler ya da belgeler, günü geldiğinde adeta bir poker oyunu mantığı içinde öne sürülmekte, tarafların diplomatik manevra kabiliyeti ya da tarafların ellerinde bulunan kartların değersizleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Eğretilemenin işleyişini anlamak için;

“The U.S. has become the stepfather of the Middle East”

(Birleşik Devletler Ortadoğu’nun üvey babasıdır) ve

“Mr. President’s lecture was a truck-load of information”

(Başkan’ın konuşması kamyon dolusu bilgi yüklü idi)

cümlelerini irdelemek yararlı olacaktır;

“*The U.S. has become the stepfather to the Middle East*”
cümlesinde kurulan bağlantı şu biçimde gösterilebilir.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ —————> ÜVEY BABA
ORTA DOĞU —————> ÖKSÜZ ÇOCUK

Böyle bir ifade için kurgulanan bağlantı Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta Doğu için üstlendiği rolü somutlaştırırken, okuyucunun zihninde Amerika Birleşik Devletleri’nin algılanış biçiminin de olumlu yönde olmasını amaçlamaktadır. Öte yandan Orta Doğu’nun sahipsiz bir öksüz evlat gibi algılanmamasını, Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta Doğu’yu koruyan ve kollayan bir baba rolüne sahip olduğunu vurgulayarak, bölge üzerinde emelleri olan

üçüncü taraflara da üstü kapalı bir mesaj vererek, adeta çocuğun istismar edilemeyeceğini satır arasında aktarmaktadır.

“Mr.President’s lecture was a truck-load of information” cümlesinde kurulan bağlantı ise;

KONUŞMA → BİLGİ
KAMYON → YÜK

biçiminde gösterilebilir. Burada Başkan’ın konuşmasının bilgi yüklü olması ile kamyonun yük ile dolu olması arasında bir benzerlik kurulmuştur. Konuşmanın bilgi dolu olduğu vurgulanmaya çalışılırken başkanın konuşması hakkında olumlu bir etki yaratmak da amaçlanmaktadır.

Yukarıda verilen iki örnekte olduğu gibi eğretilmeler, duygusal anlam aktarılmasının yanı sıra okuyucu ve / veya dinleyici üzerinde duygusal reaksiyonların tetiklenmesi için de kullanılmaktadır.

Uluslararası Olaylar ve Eğretileme Kullanımı;

Özellikle gazete ve dergilerde eğretilmeli dil kullanımı ile sıklıkla karşılarız. Aşağıda örnekleri verilenlere benzer kullanımların sayısını artırmak mümkündür.

Sami Kohen, 6 Temmuz 2001 tarihli Milliyet gazetesindeki “Yorum” adlı köşesinde *“Bosna’da fiilen etnik temizlik kampanyasını yürüten Radovan Karaçiç ve Rotka Mladiç var. Bosna’da saklandığı söylenen bu iki “kasap”ın şimdiye kadar peşine düşen olmadı”* biçiminde bir ifade kullanmaktadır.

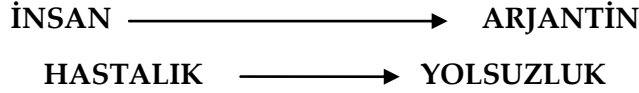
KASAP → HAYVAN
KARAÇİÇ, MLADIÇ → İNSAN

Burada Kohen, adını zikrettiği iki kişiyi “kasap” olarak niteleyerek insanlığa karşı işledikleri suçlardan ötürü okuyucunun

algılayışındaki olumsuzluğu daha da kuvvetlendirmekte, okuyucuda duygusal bir reaksiyonu tetiklemek istemektedir.

Hürriyet gazetesinin 6 Temmuz 2001 tarihli nüshasında Gila Benmayer, tarafından kaleme alınan Arjantin ile ilgili bir haberde yazar, “*yolsuzluk Arjantin’i iliğine kadar kemirmiş*” ifadesini kullanmaktadır.

Burada yazar,

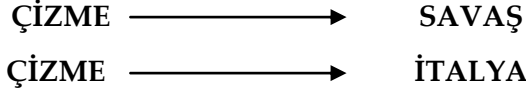

biçiminde kurgulanabilecek bir bağlantı kurmaktadır. Arjantin’in ekonomik olarak içine düştüğü sıkıntıyı, okuyucunun zihninde kalıcı kılmaya, durumun vahametini vurgulamaya çalışmaktadır.

Eğretilemenin siyasiler tarafından yaygın bir şekilde kullanıldığı da bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Hatta bu kişiler tarafından kullanılanlar bir müddet sonra siyaset jargonu içinde kendilerine yer edinmekte ve herkes tarafından kullanılabilir hale gelmektedirler.

1927 yılında İtalya, Akdeniz’de ve özellikle Türkiye’nin Adana ve Antalya bölgesinde bir takım sömürgeci politikalar izlemek amacıyla idi. İzmir’deki İtalyan okulunda faşizmin iktidara gelişinin 6’ncı yılı kutlamaları esnasında, kara gömleklili öğrenciler tören yaparlar ve akşamında da Roma radyosunda Mussolini’nin, “Faşizm, Doğu Akdeniz’e hâkim olmalıdır!” ifadesinin geçtiği bir konuşması yayınlanır. Bunun üzerine Atatürk, Tefvik Rüşdü’ye “İtalyan okulu derhal kapatılacak, faşist üniforması giyenler 48 saatte Türkiye’yi terk edecek!” emrini verir ve “**Bana çizmeyi giydirmesinler!**” der (Akyol, 2008; 507).

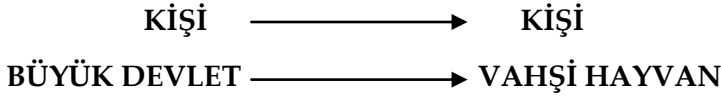
Atatürk, bu ifadesinde kullandığı “çizme” sözcüğüne yüklediği mesaj ile diplomasideki dil oyununda da cephedeki kadar usta olduğunu ortaya koymuştur. Atatürk bu sözünde;

kurgusundan hareket ederek savaşta giyilen çizme ile coğrafi olarak çizmeye benzeyen İtalya arasında bir ilişki kurmuştur. Verdiği mesaj oldukça açıktır: **“savaşıyoruz” ve “İtalya’yı ayaklarımız altına alıyoruz”**.

60’lı yılların ilk yarısının sonlarına doğru Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler, Türkiye’nin dünyaya bakışını değiştirmesinde etkili olmuştur. Özellikle en haklı olduğuna inandıkları durumlarda dahi müttefiklerinin Türkiye’nin yanında yer almaması, Türkiye’yi engellemeye ve baskı altına almaya çalışmaları, İsmet İNÖNÜ’ye **“Büyük bir devletle dostluk yapmak vahşi bir hayvanla aynı yataкта yatmaya benzer”** sözünü söyletmiştir (Öymen, 2008; 402).

İnönü bu sözünde;

arasında bir benzerlik kurarak kişinin sevdiği ile yatmasının yarattığı huzur ve rahatlığın aksine, büyük devlet ile kurulan dostluk ilişkisini vahşi hayvan ile kurulan ilişkiye benzeterek böyle bir ilişki sürecinde yaşanabilecek tehlikeye dikkat çekmiştir.

İsmet İnönü’den sonra CHP’nin genel başkanlığına seçilen ve çeşitli dönemlerde Türkiye Cumhuriyeti’nin Başbakanlık görevlerinde bulunan Bülent Ecevit, 1979 yılında Kanada Dışişleri Bakanı’nun Kıbrıs konusunda yaptığı bir takım baskılar karşısında, **“Bizi sıkıştırırlarsa duvarın ötesine geçeriz”** diyerek tepkisini ortaya koymuştur (Öymen, 2008). Bu tepkisel ifade, ulusal çıkarlar ile müttefikliğin gereği olan çıkarlar arasında farklılık olduğunun diplomatik bir dil ile yansıtılmasıdır.

BATI BLOKU ← BERLİN DUVARI → DOĞU BLOKU
TÜRKİYE

Ecevit, bu tepkisel ifadesi ile Soğuk Savaş olarak adlandırılan döneme damgasını vuran **Berlin Duvarı**'na gönderme yaparak halen içinde bulunulan Batı müttefikliğinden vaz geçip duvarın diğer tarafına, Doğu Blok'una geçilebileceği sinyalinin vermiştir.

1999 baharında, Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'in kontrolü altındaki silahlı Sırlar, Kosova'nın Arnavut nüfusuna karşı harekete geçmişler ve bir insanlık trajedisine neden olmuşlardır. Amerikalı siyasi liderler, yaşanan insanlık trajedisine nasıl bir tepki gösterileceğini tartışırken Clinton döneminin Beyaz Saray yetkilileri ve Amerikan kongre üyelerinin yaptıkları beyanlarda, "Vietnam" (Vietnam), "Holocaust" (Soykırım), "Munich" (Münih) ve "the Balkan powder keg" (Balkan barut fıçısı) şeklindeki dört eğretileme öne çıkmıştır.

"**Vietnam**" eğretilemesi bir yandan Beyaz Saray yetkilileri ve Başkan Clinton tarafından Amerika'nın Kosova'da yaşanan olaylara müdahale etmesinin gerekçelerini anlatmak için kullanılırken, Amerikan Kongre üyelerinden müdahaleye karşı olanlar tarafından da Amerika'nın Vietnam'da yaşadığı olumsuzluklara gönderme yaparak kamuoyuna "bu bizim işimiz değil" mesajının verilmesinde kullanılmıştır.

"**Soykırım**" eğretilemesi ise İkinci Dünya Savaşı esnasında Nazi Almanyası'nın Avrupalı Yahudilere yaptığı soykırımı gündeme getirerek, 1980 yılında Tito'nun ölümü sonrasında Sırbistan Komünist Partisi başkanı Slobodan Miloseviç'in, sert yabancı düşmanlığı hâkim konuşmaları ile Büyük Sırbistan hülyası peşinde Boşnak ve Hırvatlara karşı başlattığı etnik temizliğin geldiği noktayı vurgulamak için kullanılmıştır.

"**Münih**" eğretilemesi Birinci Dünya Savaşından hareketle İkinci Dünya Savaşına ve oradan da günümüze bir bağıntı kurmaktadır. 1930'ların politikacıları, 1914 yılında Sırbistan'ın feda edilmesi ile genel

bir savaşın önlenebileceği düşüncesinden “yanlış ders” almışlardır. Bu yanlış aldıkları derslerini de 1938 yılında Çekoslovakya’nın feda edilmesinin, Almanya’yı yatıştıracağı biçiminde değerlendirerek Münih’te uygulamaya çalışmışlar ancak İkinci genel savaşı engelleyememişlerdir (Sander,1989;120). Tito’nun ölümünden sonra 80’li yıllarda Yugoslavya topraklarında ve özellikle Kosova’da yaşananlara müdahale edilmemesinin daha geniş kapsamlı bölgesel bir çatışmaya dönüşebileceğinin kamuoyuna anlatılabilmesi için “Münih” eğretilemesi kullanılmıştır.

Sander’in (1989;120) ifadesi ile “**Balkan barut fıçısı**” eğretilemesi ise Birinci Dünya Savaşı’nın çıkmasında rol oynayan “tarihin barut fıçısı” sıfatını kazanmış bulunan Balkan yarımadasındaki etnik yapının, her an tam bir istikrarsızlığa sürüklenebilirliğine gönderme yapmaktadır. Clinton yönetimi temsilcileri tarafından, “Balkan barut fıçısı” eğretilemesi, bölge halkları ile tarihsel ve kültürel bağları olan Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk ve hatta Rusya gibi ülkelerin müdahil olabileceği bir istikrarsızlığın, daha geniş kapsamlı çatışmalara dönüşebileceği gerçeğine gönderme yapmak maksadı ile kullanılmıştır.

Uluslararası ilişkilerde sıklıkla kullanılan bir eğretileme de “**Balkanlaştırma**” (Balkanization) dır. Bu eğretileme etnik düşmanlığı, bir ülkenin parçalanmasını ve sosyal huzursuzluğu anlatmada kullanılmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında özellikle Yugoslavya’nın dağılma sürecinde konu ile ilgili çalışmaları kaleme alanlar “balkanlaştırma” ifadesini kullanarak Bosna’da “etnik temizlik” kisvesi altında sürdürülen toplu katliamlar vasıtası ile bir bölgenin parçalanışını, yaşanan düşmanlıkları ve bunlara bağlı gelişen mikro milliyetçik olaylarını ve dünyanın başka coğrafyalarında yaşanan benzer faaliyetleri adlandırmaya, somutlaştırmaya çalışmışlardır.

Ülkelerin kimi zaman birbirlerine karşı yürüttükleri propagandalar için kullanılan eğretilemeler, siyasi içerikli günlük konuşmaların içinde kendisine yer bulabilir. Buna bir örnek olarak 1946 yılında Mao Zedong’un, Amerikalı gazeteci Anna Louise Strong ile yaptığı söyleşide, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği gibi emperyalist emelleri olan ve özellikle ABD’ye karşı propaganda için kullandığı “**kağıttan kaplan**” (paper tiger) eğretilmesi verilebilir.

*“In appearance it is very powerful but in reality it is nothing to be afraid of; it is a paper tiger. Outwardly a tiger, it is made of paper, unable to withstand the wind and the rain. I believe the United States is nothing but a **paper tiger**”* (Wikipedia, 2009).

“Dışarıdan bakıldığında çok güçlüdür, ancak aslında ortada korkacak bir şey yoktur; o “kağıttan bir kaplandır”. Rüzgara ve yağmura karşı dayanıksız, kağıttan yapılmış bir Kaplan sureti. ABD’nin kağıttan bir kaplandan başka bir şey olmadığına inanıyorum.”

diyerek Mao, Amerika Birleşik Devletlerinin gücünü küçültmeye çalışmıştır.

Ancak dönemin Sovyet Başbakanı Nikita Kruçev, Çin ile Rusya arasında gelişmeye başlayan farklılıklara ve Çin’in Rusya’yı emperyalist politikalar ile suçlaması nedeni ile yaşananlar üzerine

*“although the “U.S. is a paper tiger, it has **nuclear teeth**”* (time, 2009),

“her ne kadar Birleşik Devletler bir kağıttan kaplansa da nükleer dişleri var” diyerek Sovyetlerin, ABD’yi nasıl gördüğünü bir başka eğretileme ile somutlaştırarak ortaya koymuştur.

Öte yandan son yirmi yıl içerisinde dünyadaki gelişmelere bağlı olarak yapılan uluslararası ilişkiler ile ilgili değerlendirmelerde, **“yaşlı Avrupa”**, **“ikinci cephe”**, **“şer eksenini”** , **“sorumlu hissedar”** eğretilemelerine sıklıkla rastlanmaktadır.

2003 yılında dönemin Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, soğuk savaş sonrasında doğu Avrupa ülkelerinden Amerika’nın Irak harekâtı için aldığı desteği vurgulamak ve kendilerine destek vermeyen Avrupalı geleneksel müttefikleri olan Almanya ve Fransa’yı küçümsemek maksadı ile 22 Ocak 2003 tarihinde Hollandalı bir gazetecinin sorusunu yanıtlarken kullandığı **“yaşlı Avrupa”** (old Europe) nitelemesi ile şimşekleri üzerine çekmişti.

*“Now, you’re thinking of Europe as Germany and France. I don’t. I think that’s **old Europe**. If you look at the entire NATO Europe today, the center of gravity is shifting to the east.”* (wikipedia, 2008)

“Şimdi, Avrupa’nın Almanya ve Fransa’dan ibaret olduğunu düşünüyorsunuz. Ben aynı fikirde değilim. Ben onları yaşlı Avrupa olarak kabul ediyorum. Şayet bugün bütün NATO Avrupasına bakacak olursanız, ağırlık merkezi doğuya kaymaktadır.”

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletlerinin New York ve Washington DC kentlerinde, dört yolcu uçağının kaçırılıp ikisinin İkiz Kulelere, bir diğersinin ise Pentagon’a gerçekleştirdiği saldırılar, Amerikan Hükümeti tarafından, Amerika Birleşik Devletlerinde sivilleri ve askerleri hedef alan terör saldırısı olarak açıklanmış ve ardından Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bush tarafından terör ile savaş başlatılmıştır.

Bu kapsamda tarihinde ilk defa NATO, 5’inci maddeyi uygulamaya koymuş ve Amerika Birleşik Devletlerine yönelik bu saldırıları, tüm üye ülkelere yapılmış olarak kabul etmiştir. Bu kabul üzerine NATO, Amerika Birleşik Devletlerinin saldırıların sorumlusu olarak gördüğü El-Kaide’yi desteklediği için Afganistan’daki Taliban yönetimine karşı askeri bir harekâtı gündeme getirmiş ve uygulamaya koymuştur.

Amerika Birleşik Devletlerinin 2002 Ocak ayında 660 askerini Filipinlerde konuşlandırması, medya ve akademik çevrelerde Amerika’nın terörle mücadelesinde **“Güneydoğu Asya ikinci cephe mi?”** sorusunu akıllara getirmiştir. Foreign Affairs dergisinin Temmuz/Ağustos 2002 sayısında John Gershman tarafından kaleme alınan bir makale **“Is Southeast Asia the second front”** başlığını taşımaktadır (foreignaffairs, 2008).

İkinci cephe ifadesinin bu kullanımı akıllara otomatikman Afganistan’ı getirmekte ve dolayısı ile Afganistan terör ile mücadele de **“Birinci cephe”** sıfatını kazanmaktadır.

AFGANİSTAN HAREKATI → BİRİNCİ CEPHE
GÜNEYDOĞU ASYA → İKİNCİ CEPHE

Öte yandan Güneydoğu Asya, Amerika'nın terör ile mücadelesinde ikinci cephe olma özelliğini kazanırken, El-Kaide'nin Londra ve Madrid'te gerçekleştirdiği bombalı saldırılar 15 Temmuz 2005 tarihinde International Herald Tribune'nde Robert S.Leiken ve Steven Brooke tarafından kaleme alınan bir haberin başlığında "Al Qaeda's second front: Europe" (El Kaide'nin İkinci Cephesi: Avrupa) olarak yer almaktadır (International Herald Tribune, 2008).

Yine burada 11 Eylül saldırıları "Birinci cephe" olarak algılanmakta ve farklı bir kıtada El-kaide tarafından gerçekleştirilen yeni saldırıların yeni bir cephe, ikinci cephe olarak nitelendirilmesini olası kılmaktadır.

El-Kaide'nin AMERİKA SALDIRILARI —————> BİRİNCİ CEPHE

El-Kaide'nin MADRİD, LONDRA SALDIRILARI—> İKİNCİ CEPHE

ABD Başkanı Bush, 29 Ocak 2002 tarihinde "Birliğin Durumu" konuşmasında Kuzey Kore, İran ve Irak ile ilgili tehdit değerlendirmeleri yaptıktan sonra;

*"States like these, and their terrorist allies, constitute an **axis of evil**, arming to threaten the peace of the world. By seeking weapons of mass destruction, these regimes pose a grave and growing danger. They could provide these arms to terrorists, giving them the means to match their hatred. They could attack our allies or attempt to blackmail the United States. In any of these cases, the price of indifference would be catastrophic"* (Washington Post, 2009).

*"Bu tür ülkeler ve onların terörist müttefikleri dünya barışını tehdit etmek için silahlanan bir "**şer eksenini**" oluşturmaktadır. Bu rejimler, kitle imha silahları ele geçirmeye çalışarak, gittikçe büyüyen, ciddi bir tehlike yaratmaktadır. Bu silahları teröristlere vererek onlara nefretleriyle uyumlu vasıtalar sağlayabilirler. Müttefiklerimize saldırabilirler ya da ABD'ye santaj yapmaya teşebbüs edebilirler. Hangi yolu tercih ederlerse etsinler, onlara kayıtsız kalmamızın bedeli felaket olabilir."*

diyerek İran, Irak ve Kuzey Kore'yi “şer akseni” (axis of evil) olarak nitelemiş ve bu ülkeleri teröristlere yardım etmek, kitle imha silahı edinmeye çalışmakla suçlamıştır.

Burada metafizik ve ruhani bağlamda şeytanlık kavramının karşıladığı “evil” sözcüğünün kullanılması bir tercih konusudur. Burada bilinçli olarak “evil” sözcüğü kullanılarak, sözcüğün “kötülük” ve “şer” tanımlamaları vurgulanmak istenmiştir. Bush'un sözleri ile, Hollywood filmlerinde olduğu gibi kötü ve iyi arasında bir mücadele yansıtılmaya çalışılmaktadır. Bu ifadenin kullanılmasının altında yatanın Amerika'nın kovboy geçmişinin bir yansıması da olduğu düşünülebilir. İyi şerif, kötü soyguncular, hırsızların peşindedir. Ya da iyinin mutlaka kötüyü yendiği ideal dünyanın savunucusu rolünün bir tezahürü de denilebilir.

Nitekim benzer bir ifade de 8 Mart 1983 tarihinde ABD Başkan'ı Ronald Reagan tarafından Orlando'da Evancelistlerin Ulusal Toplantısı'nda yapılan konuşmada kullanılmıştır. Ronald Reagan konuşmasının bir bölümünde Gorbaçov öncesi Sovyetler Birliği için “Şeytan (Kötülük) İmparatorluğu” (**Evil Empire**) nitelemesinde bulunmuştur.

“ So, I urge you to speak our against those who would place the United States in a position of military and moral inferiority. You know, I've always believed that old Screwtape reserved his best efforts for those of you in the church. So, in your discussions of the nuclear freeze proposals, I urge you to beware the temptation of pride - the temptation of blithely declaring yourselves above it all and label both sides equally at fault, to ignore the facts of history and the aggressive impulses of an evil empire, to simply call the arms race a giant misunderstanding and thereby remove yourself from the struggle between right and wrong and good and evil” (hbcı, 2009).

“ABD'nin askeri ve ahlaki anlamda alçaltıcı bir seviyeye sürükleyecek olanlara karşı sesinizi yükseltmenizi istiyorum. Her zaman siz kilisedekilerin yanında olan meşhur Screwtape (mektuplarına)'e daima inandığımı bilirsiniz. Bu nedenle, nükleer silah üretiminin dondurulmasıyla ilgili tartışmalarınızda, gururun sizi yanlış yöne sevk edebileceğinin farkında olmanızı, neşe içinde kendinizi her şeyden üstün görerek ve her iki tarafın da eşit derecede hatalı olduğunu açıklayarak, tarihin gerçeklerini ve bir “şer imparatorluğunun”

saldırgan dürtülerini göz ardı edip, silah yarışını sadece kocaman bir yanlış olarak nitelendirerek doğru ile yanlış ve iyi ile kötü arasındaki mücadeleden vazgeçme gafletine düşmemenizi istiyorum."

İran'da Şahlık rejimini yıkararak İslam Cumhuriyeti'ni kuran Ayetullah Humeyni, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Reagan'ın Sovyetler Birliği için kullandığı "**şeytan**" benzetmesini Amerika Birleşik Devletleri için kullanmıştır.

Ayetullah Humeyni, 1989 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Başkanı Mihail Gorbacov'a hitaben kaleme aldığı ve "İslamiyete Davet" niteliği taşıyan mektubunda, "Sizden ciddi olarak istediğim şey şudur: Hayaletten ibaret marksizm duvarlarının yıkılışı esnasında batının ve özellikle **büyük şeytan Amerika'nın** zindanına esir olmayın. Komünizm dünyasının kamburlaşmış yetmiş yıllık son çürük yuvasını tarihin ve ülkenizin çehresinden silmenin ve gerçek övüncünüzün bilincine varmanızı ümit ederim" sözlerine yer vermiştir (imamhumeyni, 2009). O günden itibaren İslam coğrafyasında, milliyet farkı gözetmeksizin tüm aşırı tutucu gruplar tarafından Amerika'nın "şeytan" sıfatı ile birlikte kullanılması yaygınlaşmıştır.

Özellikle Çin'in ekonomik gelişmeler ile sağladığı hızlı ilerleme, uluslararası ilişkilerde küresel bir oyuncu olarak ortaya çıkmasına ve dolayısıyla küresel sisteme entegrasyonunda "**sorumlu hissedar**" (**responsible stakeholder**) rolünü yerine getirmesi yönünde değerlendirmelere neden olmuştur. İş dünyasına ait olan sorumlu hissedar ifadesi, uluslararası ilişkilerde de kullanılmaya başlanmıştır.

2005 yılında Washington D.C'de düzenlenen Amerika-Çin Üst Düzey Diyalog Toplantısı'nın kapanışında ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert B. Zoellick yaptığı konuşmada, Çin'i sorumlu hissedar olmaya teşvik ettiklerini söylemiştir.

*"As it becomes a major global player, we are now encouraging China to become a "**responsible stakeholder**" that will work with the United States and others to sustain, adapt, and advance the peaceful international system that has enabled its success" (State, 2008).*

"Önemli bir küresel oyuncu haline gelen Çin'i, kendisini başarıya götüren barışçıl uluslararası sistemi sürdürmek, uyum sağlamak ve geliştirmek

amacıyla ABD ve diğerleri ile birlikte çalışacak “sorumluluk sahibi bir hissedar” olmaya teşvik ediyoruz.”

Sonuç;

Uluslararası ilişkilerde aktif olarak yer alan ya da bu alan için aday olan kişilerin dil bilincinin geliştirilmesi, yazılı ya da sözlü metinleri oluştururken dilin kendilerine sağladığı imkânların farkında olmaları önem arz etmektedir. Diploması masasında kazanılan zaferin aracı “**dil**”dir. Masanın etrafında yer alanların en büyük silahı ise kullandıkları dile olan hâkimiyetleridir.

İnsan dilinin zorlandığı konu soyutun anlatılmasıdır. Bunun için en büyük yardımcı yine dilin kendi içinde yarattığı “dil oyunu” imkânıdır. Dil oyunlarının en önemlisi “eğretileme”dir. Eğretileme, soyutu somutlaştırarak, okuyucu ya da dinleyicinin zihninde mesajın kalıcılığının sağlanmasında ve duygusal reaksiyonlar yaratılmasında güçlü bir araçtır.

Siyasi söylemde ve özellikle uluslararası ilişkiler ile ilgili değerlendirme ve analizlerde, alıcı kitleye mesajın tam olarak aktarılmasında, eğretilemelerden yararlanılması kaçınılmazdır. Bu bağlamda eğretilemeler, uluslararası platformlarda metinleri ya da analizleri kaleme alanların zekice kurguladıkları dil oyununun dışı vurumudur.

Siyasi liderlerin yazılı veya sözlü metinlerinin, ifadelerinin ya da uluslararası ilişkilerde yapılan analizlerin kalıcılığını ve hatırlanabilirliğini sağlayan en büyük unsurun, bu ifade ya da metinlerde yer alan eğretilemeler olduğu gerçeği hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Sözcükler ve sözcükler vasıtası ile yaratılan cümleler, dünya barışı ve istikrarında işe koşulan önemli araçlardır. Dile hâkimiyet ve onu ustaca kullanmak, kişilerin elindeki en önemli yetenektir. Bu yeteneğe sahip olmak ise önce ana dile sonra da işe koşulan yabancı dile hâkimiyeti zorunlu kılmaktadır. Dile hakimiyet ise önce kişinin kendi ana dilini sevmesi ve onda ustalaşması daha sonra da edindiği diğer araç diller ile haşır neşir olma sıklığı ile mümkün olabilmektedir.

Usta bir dil oyuncusu olunması dileği ile...

KAYNAKLAR:

1. Allbritton, W. David, "When Metaphors Function as Schemes. Some Cognitive Effects of Conceptual Metaphors", *Metaphor and Symbolic Activity*, 10, 1995
2. Aksan, Doğan, "Anlambilimi ve Türk Anlambilimi", Ankara, 1987
3. Akyol, Taha, "Ama Hangi Atatürk", Doğan Kitap, İstanbul, 2008
4. Başkan, Özcan, "Linguistik Metodu", Çağlayan Yayınevi, 1967 "Bildirişim", İstanbul, 1988
5. Benmayer, Gila, "Arjantin'in 40 Milyar Doları Kayıp", *Hürriyet Gazetesi*, 6 Temmuz 2001
6. Dilman, Hakan, "İngilizce Sözcüklerde Çağrışımsal Anlam Kaydırmaları", İstanbul, 1990 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
7. Kohen, Sami, Yorum, "Suçlu bir değil", *Milliyet Gazetesi*, 6 Temmuz 2001
8. Lakoff, George, "Metaphor and War. The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf", Ed. Martin Pütz, *Thirty Years of Linguistic Evolution*, Amsterdam, John Benjamins, 1992
9. Öymen, Onur, "Çıkış Yolu", *Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008*
10. Paris, Roland, "Kosovo and the Metaphor War", *Political Science Quarterly*, Vol. 117., No:3, 2002,
11. Pinker, Steven, "The Language Instinct", Morrow, New York, 1994
12. Roberts, Rhys. W., Trans., Aristotle, "Rhetoric", *Modern Library, New York, 1954*
13. Sander, Oral, "Siyasi Tarih 1918-1994", *İmge Kitapevi, 1989*
14. <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html> 25 Nisan 2008
15. http://www.wikipedia.org/wiki/Old_Europe 25 Nisan 2008
16. http://www.wikipedia.org/en/paper_tiger 25 Nisan 2008
17. <http://www.hbci.com/~tgort/empire.htm> 25 Nisan 2008
18. <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/sou012902.htm> 25 Nisan 2008
19. <http://www.foreignaffairs.org/20020701faessay8520/john-gershman/is-southeast-asia-the-second-front.html> 25 Nisan 2008
20. <http://www.iht.com/articles/2005/07/14/opinion/edleiken.php> 25 Nisan 2008
21. <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2005/57822.html> 28 Nisan 2008
22. <http://www.imamhumejni.com> 10 Mayıs 2009

ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

Yazar : Bilal DOMAÇ*

Öz

İnsanlık tarihi birçok şiddet hareketine sahne olmuş, milyonlarca insanın ölüm nedeni olan katliamlar evrensel bir adalet düzenine olan özlemi arttırmıştır. Bir yüzyıla sığan iki Dünya Savaşı ve birçok soykırım hareketi sürekli bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasını kaçınılmaz kılmıştır. Uzun ve yoğun tartışmalar sonucunda hazırlanan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'ne ilişkin Roma Statüsü, 60 ülkenin onayını almasının ardından, 01 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Avrupa Konseyi ülkeleri arasında sadece Türkiye ve Azerbaycan Statü'ye imza atmamıştır. Türkiye'nin Statü'ye taraf olması insan hakları ve uluslararası hukuka olan saygının ve inancının vurgulanması açısından önemlidir. Anayasa değişiklikleri ve 2005 yılında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu, Türkiye'nin yakın zamanda UCM'nin yargılama yetkisini tanıyacağı yönünde ki inancı arttırmıştır. Ulusal yargı sisteminin gelişmesine katkı sağlayacağı değerlendirilen Statü'nün, uluslararası olmayan çatışmalar, saldırı suçu ve uzamış silahlı çatışma kavramı hakkındaki hükümlerinin Türkiye açısından sorunlar yaratabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Roma Statüsü, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Uluslararası Ceza Hukuku, Uluslararası Suçlar

POSSIBLE PROBLEMS AND SOLUTION METHODS WHICH TURKEY MAY FACE IN THE PROCESS OF ADOPTING ROMA STATUS

Abstract

Throughout the Mankind History, people have witnessed a lot of scenes of violence and at the end of each slaughter, people's yearning to universal justice has increased. Reason of Both World Wars and much genocide in a century, a permanent international criminal court is become inevitable. Long and concerated dispute, Rome Statute came in to force in 01 July 2002 with ratification of 60th country. Turkey and Azerbaijan have not ratified Statute and so it is only two countries in Europe Council. Ratification of Statute by Turkey is important to show respect and trust to international law. On the other hand, changes in Law Constitutions and Criminal Turkish Law in 2005, rose as an expectation of acceptance of jurisdiction of International Criminal Court. It is evaluated that approval of statute may have benefits by causing

* Dz.Ütg.m., Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp/ Harekat Hukuku Programı Yüksek Lisans Öğrencisi.

**ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI**

improvement in national jurisdiction, but its provisions, which will cause problems for Turkey about non-international, armed conflicts, crime of aggression and protracted armed conflicts.

Key Words: *Rome Statute, International Criminal Courts, International Criminal Law, International Crimes*

1. Giriş

Milyonlarca insanın hayatını kaybettiği, birçoğunun sakat kaldığı, evlerini, işlerini ve yakınlarını kaybettiği Birinci Dünya Savaşı ardından, Müttefik Kuvvetlerin uluslararası hukuku ihlâl eden sorumlularının yargılanması amacıyla ad hoc (özel) bir mahkemenin kurulması düşünülmüş, ancak bu fikir başarıya ulaşmamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası suçluların cezalandırılması ve özellikle Alman İmparatoru II. Wilhelm'in yargılama girişiminin başarısızlığa uğramasında, yargılamanın mülkiliği düşüncesi ve devletlerin mutlak egemenlik görüşü etkin olmuştur (Azarkan, 2003, s.60).

İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkım sonrasında uluslararası kamuoyu vicdanını rahatlatacak bir düşünce olarak savaş suçlularının yargılanması planlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğünde oluşturulan Tokyo ve Nürnberg Askeri Mahkemeleri onlarca sene dünya kamuoyunu meşgul etmiş ve uluslararası suçların yargılanmasında önemli bir basamağı oluşturmuştur. Yargılamalarda kullanılan tek hukuki belge birkaç savaş suçuna değinen IV. Lahey Sözleşmesi olmuş, bu nedenle ceza hukukunun önemli ilkelerinden biri olan suç ve cezaların geçmişe yürümezliği ilkesi ihlal edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı süresince gerçekleştirilen eylemlerin faileri, sonradan yaratılan kurullarla yargılanmıştır. Sadece mağlup ülkelerin mensuplarının yargılanması nedeniyle her iki Mahkeme de kazananların adaleti (*victors' justice*) olduğu gerekçesiyle eleştirilerle maruz kalmıştır (Bos, Hebel, Lammers ve Schukking, 1999, s.20).

Yugoslavya ve Ruanda'da yaşanan silahlı çatışmalar sonucunda kurulan Uluslararası Ceza Mahkemeleri, çatışma tarafı olmayan ve uluslararası toplumu temsil eden Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi tarafından kurulan gerçek anlamda ilk yargılama organları

*ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI*

olarak, daimi bir mahkemeye olan ihtiyacı gözler önüne sermiştir. Ruanda ve Eski Yugoslavya'da işlenen suçları soruşturmakla görevlendirilen Mahkemeler, uluslararası ceza hukukun işlerliğinin İkinci Dünya Savaşı'na nispetle sadece biraz daha iyi olduğunu göstermiş; ancak söz konusu gelişmeler katliamlara engel olamamıştır.

Soykırım, savaş suçu, saldırı suçu ve insanlığa karşı suçlar gibi fiiller; uluslararası hukukta doğrudan doğruya bireysel ceza sorumluluğunu gerektiren eylemlerdir. Söz konusu suçların çoğunun özellik ve kapsamı nedeniyle organize ve planlı yürütülmesi gerekliliği devlet idarecilerinin ceza sorumluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Devlet'in idaresi, kararların alınması ve eylemlerin yöneticiler tarafından gerçekleştirilmesi bahse konu suçların sorumluluğunu kişiler üzerine yüklemektedir (Odman, 1996, s.131). Uluslararası hukukun suç saydığı kuralların; devlet, örgüt yada gruplar tarafından ihlali, günümüze kadar sürekli bir uluslararası ceza yargısının mevcut olmaması nedeniyle ad hoc mahkemelerin konusu olmuştur. Gerçek anlamda evrensel adalet beklentilerinin hayat bulacağı devamlı bir yargı mercii ancak, 17 Temmuz 1998'de imzalanan Roma Statüsü ile belirmiş; uluslararası suç faillerinin yargılanması yolu açılmıştır.

Sürekli bir uluslararası ceza mahkemesi fikrini destekleyerek Türkiye, Roma Diplomatik Konferansı'nda aktif rol üstlenmiş olmasına rağmen, sonuçta çekimser kalarak Statü'yü imzalamamıştır. Bununla beraber sergilenen yol haritası Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne bireysel başvuru hakkını tanınması örneğinde olduğu gibi Roma Statüsü'ne taraf olacağını göstermektedir. Son dönemde, Türkiye'nin Statü ile ilgili bir takım yasal düzenlemelere gittiği görülmektedir. Türk vatandaşlarının yargılanabilmesi için UCM'ne teslim edilmesine olanak veren Anayasa değişikliği ve yeni Türk Ceza Kanunu bahse konu düzenlemelerin başlıcalarıdır.

Statü'ye taraf olmanın hukuki anlamda beraberinde getirebileceği siyasi sonuçlar, Türkiye'nin dış politikada izlediği tercih ve tavırları şekillendirecek etkiler doğurabilecektir. Türkiye terör ve uyuşturucuya ilişkin suçlara yer verilmemesini, Statü'yü imzalamama nedeni olarak göstermiş olsa da, tereddütlerinin asıl kaynağının Kıbrıs

sorunu ve terörle mücadele olduğu değerlendirilmektedir. Yakın bir zamanda kurulmuş olması, Türkiye'nin hassas olduğu konularda Mahkeme'nin yaklaşımının öngörülememesine neden olmaktadır. Bu makalede; Roma Statüsü'nün Türkiye tarafından kabulü öncesinde yerine getirilmesi gerekli mevzuat düzenlemeleri, Statü'ye taraf olup olmama tartışması dışında kalınarak ele alınmıştır. Doğabilecek sorunlar ve ileri sürülen çözüm yolları, Statü'nün kabulüne karar verildiği varsayımına dayanmakta olup önerilen düzenlemelerin etkinliği ve UCM'nin yargı yetkisinin tanınması ise ayrı bir çalışma konusunu oluşturacaktır.

2. Roma Statüsü'nün Kabulü Halinde Türkiye'nin Karşılaşabileceği Sorunlar

a. UCM Savcısına Tanınan Geniş Yetkiler

Savcının geniş yetkileri, Mahkeme'nin bağımsızlığını ve tarafsızlığını pekiştirecek, onu bir grup devletin ya da BM Güvenlik Konseyi'nin bir uzantısı olmaktan uzaklaştırarak uluslararası toplumun yargı organı haline getirecektir. Roma Statüsü'nde, Mahkeme'nin yargı yetkisini kullanmasını sağlayan dört tetikleyici mekanizmadan söz edilmektedir. Bunlar;

(1) Taraf devletlerin Mahkeme'nin yardımını talep etmesi (Roma Statüsü Md.17),

(2) BM Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir olayı Mahkeme'ye havale etmesi (Roma Statüsü Md.13(b)),

(3) Taraf olmayan devletlerin bir bildirim ile başvuruda bulunması (Roma Statüsü Md.12(3)) ve

(4) Savcının resen harekete geçmesidir (Roma Statüsü Md.15).

Roma Statüsü, uluslararası toplumu derinden etkileyen ağır suçlara ilişkin Savcılık makamına resen soruşturma yürütme yetkisi (proprio motu yetki) tanımıştır. Bağımsız, tarafsız, etkili ve sürekli bir uluslararası mahkeme, geniş yetkiler ile donatılmış bir savcılık makamı ile mümkün olacaktır. Ancak, savcının sahip olduğu yetkiler Türkiye açısından tereddütler uyaracak kadar geniştir. Siyasi nitelikli dava açma,

*ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI*

mesleki yetersizlik veya Savcı'nın hatalarına karşı, soruşturma izninin, üç hakimden oluşan Duruşma Öncesi Mahkemesi¹ tarafından verilmesi gerekmektedir. Bununla beraber Statü'de mevcut Mahkeme'ye verilen yetkilerin suistimal edilmemesi yönündeki güvenceler, başta ABD olmak üzere bir çok ülkeyi tatmin etmekten uzaktır.

Türkiye, uluslararası yargı organlarının kararlarına güvensizlik duyma konusunda yeterli gerekçelere sahip bir ülkedir. AİHM'nin Kıbrıs'ta mevcut mülkiyet sorununa ilişkin Türkiye aleyhine açılan davalarda vermiş olduğu kararlar, Türkiye'nin Kıbrıs sorununa yaklaşımında politika değişikliklerine neden olmuştur. AİHM'nin Loizidou-Türkiye (Başvuru No. 15318/89) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi-Türkiye (Başvuru No. 25781/94) davalarında;

(1) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin imzalanmasından önce meydana gelen bir konuyu ele alarak, Türkiye'nin öne sürdüğü zaman bakımından yetkisizlik talebinin reddedilmesi,

(2) Türkiye'nin sözleşmeyi sadece kendi toprakları üzerinde işlenen ihlaller bakımından tanıdığını bildiren çekincesi sebebiyle yer bakımından yetkisizlik talebinin, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni bir tür kukla devlet olduğu gerekçesiyle kabul edilmemesi,

(3) Rum Kesiminin muhatabının Türkiye Cumhuriyeti olduğu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde mevcut iç hukuk yollarının Türkiye'nin yargı sisteminin bir parçası olduğunun ifade edilmesi, Roma Statüsü'nün ele alınışı sürecinde Türkiye'nin daha temkinli ilerlemesine neden olmaktadır. AİHM'nin benzer içtihatlarının uluslararası hukuka karşı oluşturduğu güvensizlik, bir sınır ötesi harekâta güvenlik güçlerinin işlediği ileri sürülen *savaş suçlarının* UCM Savcısı tarafından soruşturulabileceği endişelerini doğurmaktadır.

¹ Savcılık makamı, hazırlık soruşturması için yeterli delil olduğuna kanaat getirdiğinde, soruşturmayı başlatabilmek için Duruşma Öncesi Mahkemesi'ne başvurmak zorundadır. Sunulan delilleri inceleyen Mahkeme, söz konusu suçların, Mahkeme'nin yargı yetkisine girdiğine ve makul olduğuna kanaat getirdiğinde, soruşturmanın başlatılması için gerekli yetkiyi Savcıya vermektedir. Duruşma Öncesi Mahkemesi tarafından talebin reddi halinde, yeni olgu ve delillere ulaşan Savcı tekrar yetki talebinde bulunabilir (Roma Statüsü Md.15).

*ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI*

Türkiye'nin yürüteceği bir sınır ötesi harekâta, Irak'ın, kendi toprakları üzerinde işlenen suçlar sebebiyle, UCM'ne başvurması olasıdır. 1991 yılından itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'ın kuzeyinde yürüttüğü harekâtlar Irak Hükümetleri tarafından sürekli protesto edilerek, Türk tarafının BM Şartı ve uluslararası hukuk kurallarına aykırı hareket ettiği öne sürülmüştür (Gray, 2004, s.116). Irak hükümeti BM'in Kürt Halkını Saddam hükümetine karşı savunurken, Türk saldırılarına karşı sessiz kalmasını çifte standart olarak nitelendirmiştir. ABD'nin desteği ile BM Güvelik Konseyi'nde, Türkiye aleyhine bir karar çıkmamış olmasına rağmen Arap Birliği, Körfez İşbirliği Konseyi ve NAM (Non-Aligned Movement) Türkiye'yi kınayan kararlar almışlardır (Gray, 2004, s.117).

İnsanlığa karşı suçlar için eylemlerin sivil topluluğa karşı geniş çapta veya sistematik bir biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde yürüttüğü harekâtlarda meydana gelebilecek can kayıplarının, sivil halka karşı yöneltilmiş kasıtlı ve sistematik bir saldırının parçası olduğunu iddia etmek mümkün değildir. UCM Savcısı, silahlı çatışmalarda meydana gelen sivil kayıpların hangi eşik seviyesi sonrasında insancıl hukuk ihlali sayılacağını, Irak'ta Müttefik Kuvvetlerin Saddam Hüseyin rejimine karşı başlattıkları savaş sonrasında oluşan sivil kayıpları örnek vererek açıklamıştır. Savcı'ya göre (Ocampo, 09 Şub 2006), Irak'ta yaşananların bir suç olduğu konusunda makul deliller bulunmakla beraber, Mahkeme'nin soruşturma yürütmesi için yeterli şartı sağlamamaktadır. Roma Statüsü, suçun kabul edilebilmesi için tamamlayıcılık ilkesi² ve suçların ağırlığını göz önünde bulundurmaktadır. Savcı, suçun ağırlığının tespitinde birçok faktörü değerlendirdiğini ifade etmiştir. Mağdurların sayısı bu ölçütlerden biri olup Mahkeme'ye ulaşan suçlamalarda *kasten öldürülenlerin* sayısı 4 ila 12 kişi arasında iken insanlık dışı muameleye maruz kalanlar ise sınırlı sayıdadır. Uganda,

² Statünün tamamlayıcılık ilkesi gereği Mahkeme'nin davayı ele alabilmesi, ilgili devletin konuyu soruşturabilecek yetenekten yoksun olması veya adil bir yargılama için isteksizlik göstermesi durumunda mümkündür. Soruşturmayı yürütecek yetenekten yoksun olma yargı kurumlarının yokluğu ya da eksikliğinden kaynaklanabileceği gibi mevzuat sınırlamalarından da kaynaklanabilecektir.

Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Sudan'da yürütülen davalar uzun süredir devam eden çatışmaları, binlerce insanın öldürülmesini ve milyonlarca insanın göç ettirilmesini konu edinmektedir. Savcı'ya göre söz konusu üç dava göz önüne alındığında; Irak'ta yaşananlar, ağır suç sayılabilecek gerekli eşik seviyesini aşmamıştır. Türkiye'nin terörle mücadelesi sırasında gerçekleşen suç teşkil edebilecek eylemlerinin, Irak halkına yönelik sistematik ve yaygın insancıl hukuk ihlalleri olduğunun ileri sürülmesi mümkün gözükmemektedir.

Irak'ın, Statü'yü kabul etmesi veya somut olaya ilişkin Mahkeme'nin yargı yetkisini tanınması durumunda, Türk yetkililer hakkında soruşturma talebinde bulunması mümkündür. İcra edilen harekâtlarda harp kurallarına bağlı kalınması, harp harekât hukuku konusunda erden en üst komutana kadar tüm personelin eğitime tabi tutulması önem arz etmektedir. Tatbikatlarda harp harekât hukuku prensiplerine riayetın göz önünde bulundurulması, hukuk kurallarının uygulanacağı senaryoların eğitime eklenmesi faydalı olacaktır. UCM hakkında bilgi sahibi muharip subayların, harekâtı yürüten Komutanların en önemli yardımcısı olacağı değerlendirilmektedir.

b. Uzamış Silahlı Çatışma Kavramı ve 1949 Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokollerin Dolaylı Kabulü

Çin Halk Cumhuriyeti, iç savaş sırasında işlenen suçların savaş suçları arasında sayılmasına itiraz etmiştir. Çin, yurt içinde yaşanan çatışmalarda işlenen suçların savaş suçları kapsamına yer almasını aşırı bulmakta, bu tür cürümlerin cezalandırma yetkisinin iç hukuk kurumlara ait olduğunu ifade etmektedir (Yenisey, 2007, s.75). Türkiye'nin çekingen tavır sergilemesinin bir nedeni Çin'in itirazlarına benzer şekilde teröre karşı yürütülen mücadelenin, UCM'ne taşınabilecek olmasıdır. Terörle mücadelenin Savcı tarafından soruşturulması, örgüt faaliyetlerinin uluslararası kamuoyu önünde tartışılmasına neden olabilecek, teröristlerin kendilerini ifade edebilecekleri yeni bir platforma kavuşmasını sağlayabilecektir.

1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek 1977 tarihli II numaralı Protokol'ün ilk maddesinde uluslararası olmayan çatışmalara ilişkin kuralların hangi şartlar altında uygulanacağı şu şekilde ifade edilmiştir;

ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

'...akit Devletlerin topraklarında yer alan silahlı kuvvetlerle muhalif silahlı kuvvetler ya da toprakların belli bir bölümünde sürekli ve kararlaştırılmış askeri operasyonlar yürütmelerini sağlayacak ve bu protokolü uygulamalarına neden olacak derecede kontrol sağlamış diğer örgütlerin silahlı güçleri arasında meydana gelen her türlü silahlı çatışmada geçerli olacaktır.' Cenevre Sözleşmelerine Ek II numaralı Protokol, açık bir ifade ile silahlı çatışmanın varlığı için gerekli unsurları sıralamıştır. Ek Protokol silahlı çatışma için;

- (1) Tarafların sorumlu komuta altında bulunmasını,
- (2) Eylemlerin devamlılık göstermesini,
- (3) Çatışma taraflarının, Protokol hükümlerini uygulayabilecek kapasitede olmasını ve
- (4) Planlı askeri operasyonlara olanak sağlayacak şekilde bir toprak parçası üzerinde kontrolün sağlanmasını gerekli görmüştür.

Askeri operasyonlar icra edebilmesi ve Sözleşme hükümlerinin uygulanmasına imkân verecek büyüklükte bir toprak parçasının silahlı örgüt üyelerinin elinde olması, söz konusu kimselerin savaşçı olarak kabul edilmesi için gerekmektedir (Yamaner, 2007, s.36). Roma Statüsü'nün 8(2)(e) benti, uluslararası hukukun yerleşmiş çerçevesi içerisinde uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda uygulanabilen kural ve teamüllerin ciddi ihlallerini sıralamıştır. Söz konusu maddede uluslararası silahlı çatışmalarda uygulanabilir kural ve adetlerin yanında, Cenevre Sözleşmelerine Ek II numaralı Protokol'den faydalanılmıştır (Önok, 2003, 187).

Bununla beraber Statü, II numaralı Protokol'de ifade edilen bir savaşın uluslararası olmayan çatışma sayılabilmesi için gerekli ölçütlere, yeni bir kavram eklemiştir. Statü, devletin sınırları içinde hükümet yetkilileri ile organize silahlı gruplar arasında '*uzamış silahlı çatışmaların*' meydana gelmesi durumunda, Mahkeme'nin yargı yetkisinin doğabileceğini ifade etmektedir. İç silahlı çatışmalarda işlenen savaş suçları için yetkili olan Mahkeme, iç silahlı çatışmaların da ötesine geçerek, ülke içinde uzun süredir devam eden her türlü çatışmaya müdahale edebilecektir. Bu durum, gelecekte teröre yönelik silahlı

mücadelenin, bir iç silahlı çatışma olarak Mahkeme'nin yargı yetkisine girmesine yol açabilecektir. Terör suçlarını, Statü kapsamına almayan Mahkeme, bu kez teröre hedef olan veya terörle uzun süre mücadele eden ülkeleri savaş suçu işlediği gerekçesiyle yargılama yoluna gidebilecektir.

Roma Statüsü'nün oluşumu sırasında Türkiye'nin taraf olmadığı Cenevre Sözleşmelerinin Ek Protokollerinden yararlanmıştı. Roma Statüsü'nün kabulü halinde Türkiye, taraf olmadığı Protokollerden alınan suçları yargılayan bir Mahkeme'nin yargı yetkisini tanımış olacaktır. Bu yönüyle BM Genel Kurulu veya Güvenlik Konseyi'nin kınama kararı dışında (İsrail'in hakkında Filistin konusunda verilmiş olan kınama kararlarında olduğu gibi) müeyyidesi olmayan Cenevre Sözleşmelerine imza atmayıp, yargılama ve hüküm verme yetkisine sahip Mahkeme'nin yetkisini tanımak çelişkili bir yaklaşım tarzı olacaktır.

c. İşgal Altındaki Alanlara Yerleşme Suçu ve Kıbrıs'a Göç Eden Türkiye Türkleri

Roma Statüsü, işgal edilen yerlere işgalci kuvvetin kendi sivil halkını nakletmesini ve işgal edilen ülkenin nüfusunun tümünün ya da bir kısmının techirini savaş suçu kabul etmiştir. (Roma Statüsü Md.8(2)(b)(viii)). Başta Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) olmak üzere Türkiye'yi Kıbrıs'ta işgalci güç olarak göstermek isteyen devletlerin tutumları göz önüne alındığında; UCM'nin yargı yetkisinin tanınmasının Türkiye açısından bir diğer önemli sonucu, Statü'de yer alan işgal altındaki bölgelere yerleştirilen insanlara ilişkindir. Kıbrıs Barış Harekatı sonucunda BM gözetiminde iki kesim arasında halkların mübadelesi yapılmış, bir çok Rum güneye, Türk ise kuzeye göç etmiştir. Fiili çatışmaların sona ermesini müteakip bir kısım Türkiye vatandaşı Kıbrıs'a yerleşmiştir. Rumların, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarafında kalan taşınmazlarına ulaşamaması, AİHM tarafından mülkiyet hakkının ihlali olarak kabul edilmiştir. AİHM'nin kararlarına paralel olarak, UCM'nin Kıbrıs'da devam eden anlaşmazlık çerçevesinde Türkiye ve KKTC'nin bir çok uygulamasını insancıl hukuk ihlali olarak kabul etmesi beklenmedik bir durum olmayacaktır. İşgal edilen alanlara işgalcilerin *doğrudan yada dolaylı* olarak halkını

nakletmesi suçu, İsrail için de tehdit oluşturmaktadır. 1967 savaşından sonra işgal edilen Batı Şeria ve Gazze'ye nakledilen binlerce İsraili yerleşimci nedeniyle, politika yapıcılarının savaş suçlusu olarak yargılanması mümkün olabilecektir. Savcı'nın, Türkiye ve İsrail gibi ülkelerde mevcut benzer problemleri resen soruşturmadan kaçınacağı düşünülse dahi taraf devletlerden olan GKRY'nin başvuru hakkını kullanacak olması uzak bir ihtimal değildir³.

Kıbrıs'ta mağdur olan kesimin sadece Rum tarafı olmadığını gösterilmesi ve UCM'nde açılacak davanın adanın her iki yakasındaki liderleri zor duruma sokacağı düşüncesinin oluşturulması maksadıyla, GKRY yönelik AİHM'de çok sayıda davanın açılması söz konusu girişimlere karşı caydırıcı nitelik taşıyabilecektir.

ç. Roma Statüsü ve Türk Ulusal Mevzuatı

Ceza hukukunun genel ilkelerinden biri olan 'non bis in idem' ilkesi, aynı fiil yada kişi hakkında daha önce verilen bir hüküm nedeniyle yeniden yargılama yapılamayacağını ifade etmektedir. Roma Statüsü, söz konusu ilkeyi güçlü bir şekilde dile getirmekte ve UCM'nin bir soruşturma yürütmesinin, ancak ulusal yargılamaların isteksiz ve yetersiz olduğu hallerde söz konusu olabileceğini ifade etmektedir. UCM kendisini tamamlayıcı nitelikte bir mahkeme olarak tanımlanması 'non bis in idem' ilkesi ve devletlerin egemenlik haklarının bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber, Roma Statüsü'nün 10(2). fıkrasına göre, ülke içindeki yargılama, suçların üzerini örtmeyi amaçlamış veya suça uygun mahkûmiyet kararı verilmemişse, UCM tarafından iç hukuk yargı kurumlarının hükümlerine rağmen yeniden yargılama yapılmasının önünde bir engel yoktur.

³ 30 Nisan 2006'da yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre, anne ve/veya babası Kıbrıs doğumlu olanların KKTC vatandaşları içindeki toplamı 132 bin 635 ve bu rakam KKTC vatandaşlarının yüzde 74,5'ini oluşturmaktadır. Anne ve babası Türkiye doğumluların sayısı ise 42 bin 572 ve oranı yüzde 23,91 olarak belirlenmiştir. KKTC'nin de facto nüfusu 265 bin 100, de jure nüfusu ise 256 bin 644 olduğunu belirten dönemin KKTC Başbakanı Ferdi Sabit Soyer sayımın, BM Avrupa Ekonomik Komisyonu ve Avrupa Topluluğu İstatistik Ofisi'nin ortak hazırladığı '2010 Nüfus ve Konut Sayımları İçin Tavsiyeler' metninin esas alınarak yapıldığını ifade etmiştir (Kenthaber, 14 Şubat 2007).

*ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI*

Uluslararası ceza yargısının tamamlayıcılık ilkesinden kaynaklanan yetkisini kullanmaması, taraf devletlerin maddi ceza hukukunu Statü ile uyumlaştırmasına, yasaklanmış suçları iç hukukta kovuşturulabilir hale getirmesine bağlıdır. Roma Statüsü'nde mevcut suçların iç hukuk metni haline getirilmesi uyum için yeterli olmayıp, Mahkeme ile işbirliği sağlayacak adli yardımlaşmaya ilişkin usul kurallarının da yürürlüğe konulması gereklidir (Yenisey, 2007, s.33). Statü'nün 86. ila 111. maddeleri arasında düzenlenen hükümler işbirliği ve adli yardımlaşma konusunda taraf devletlere sorumluluklar yüklemektedir. Statü, ulusal mevzuat gerekçe gösterilerek işbirliğinden kaçınılamayacağı ve gerekli düzenlemelerin yapılmasının taraf devletlerin sorumluluğu olduğunu ifade etmektedir. Statü'de yer alan adli yardımlaşma ve işbirliği mekanizmasının çalışmaması, Mahkeme'nin hayalî bir kurum olması sonucunu doğuracaktır (Köprülü, 2005, s.56). Roma Statüsü'nde bulunan tamamlayıcılık prensibinden doğan yetkiyle, Mahkeme'nin harekete geçebileceği dört durumundan söz edilebilir;

(1) Devletler işlenen suça ilişkin hukuki bir süreç başlatmayabilir ki, tamamlayıcılık prensibinin çalışmasına neden olacak en açık durumdur,

(2) Devlet, bizatihi ülkesindeki yargı yetersizliklerini veya yargılamanın doğurabileceği sonuçları dikkate alarak, Mahkeme'den yetkisini kullanmasını talep edebilir,

(3) Bağışıklık, dokunulmazlık, af gibi yasal sınırlılıklar, ulusal mekanizmaların suçluları yargılamasına engel teşkil edebilir,

(4) Ulusal yargılamaların hukukun genel prensipleri ile çelişen, Statü'de mevcut ilke ve müeyyidelere nazaran dar kapsamlı uygulamaları, Savcı'nın resen harekete geçmesine neden olabilir (Broomhall, 2004, s.91).

Özellikle son durum yargılama yapılıyor gibi gösterilerek, suçların cezasız kalmasının ya da az bir ceza verilerek suçluların korunmasının önüne geçmeye dönüktür. Açıkça soykırım suçu işleyen bir kimsenin, ulusal yargı organlarında diğer suçlardan ötürü yargılanması, UCM'nin yargı yetkisini kullanması sonucunu

doğurabilecektir. Faillerin cezalandırılmasının yanında, yargılama esnasında Roma Statüsü'nde yer alan ceza hukukunun genel prensiplerine uyulması da gerekmektedir. Adil olmayan yargılama ve cezalar UCM'nin caydırıcılık sağlama ve adalete hizmet amacı ile örtüşmeyecek olup ulusal uygulamaların yetersiz veya isteksiz olduğu kabul edilebilecektir.

765 sayılı eski Türk Ceza Kanunu (TCK)'ndan farklı olarak, 01 Nisan 2005'te yürürlüğe giren 5237 sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu, 76. madde ve devamında uluslararası suçlara yer verilmiştir. Soykırım ve insanlığa karşı suçlara TCK'nda yer verilmiştir. TCK'nda soykırım suçu ve insanlığa karşı suçların eklenmesi olumlu, ancak yetersiz bir adımdır. Türk mahkemelerinde yargılamaların genel olarak uzun sürmesi nedeniyle, Statü suçlarını işleyen faillerin yargılamaları zaman alabilecektir. Bu durumda, statünün 18(3). fıkrasına göre yargılamayı izleyen UCM Savcısı, Statü'nün 17(2)(b). bendini gerekçe göstererek Türk mahkemesinin, davada 'isteksiz' davrandığını ileri sürebilecektir. Türk mahkemelerinde görevli yargıçların atama şekli, özlük hakları, askeri mahkemelerdeki askeri yargıçların atama şekli, özlük hakları, sicil sisteminin, Statünün 17(2)(c) bendinde belirtildiği şekilde, bağımsız ve tarafsız yargılamayı engellediği gerekçe gösterilerek, Türk mahkemesinin davada 'isteksiz' davrandığı da iddia edilebilecektir (Altun, 2004, ss.221-222). Bu nedenle, ulusal hukukta yapılacak düzenlemeler sadece suç unsurlarını belirtmekle sınırlı kalmamalı, uygulama ve usul kuralları gibi diğer düzenlemelere de yer vermelidir.

(1) Roma Statüsü ve Türk Ceza Kanunu'nda İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar

İnsanlığa karşı suçların unsurları ve suç oluşturan fiillerin neler olduğunu belirleyen UCM Statüsü 7. maddesi, Türk Ceza Kanunu'nun 77. maddesinde belirtilen insanlığa karşı suçlar başlıklı bölümü oluşturulurken dikkate alınmamıştır. Roma Statüsü gibi güncel bir hukuk metninin, yeni Türk Ceza Kanunu'nun hazırlanması sürecinde göz önüne alınmaması, ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konudur.

TCK'na göre insanlığa karşı suç oluşturan fiiller, *"bir plan doğrultusunda sistemli olarak"* işlenmiş olmalıdır. Roma Statüsü, insanlığa

*ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI*

karşı suçları “herhangi bir sivil halka karşı yapılan yaygın veya sistematik bir saldırının parçasını oluşturan ve saldırının varlığı bilinerek işlenen” eylemler olarak nitelirmektedir. TCK'nun 77(1) fıkrasındaki “bir plan doğrultusunda” suçun işlenmiş olması koşulu, işlenen fiillerin “sistemli” olmasını açıklamaktadır. Ancak; Statü’de yer alan, insanlığa karşı suç oluşturan fiillerin “yaygın” olarak işleniyor olması hali, TCK açısından insanlık aleyhine suç olarak değerlendirilmemektedir.

TCK'nun düzenlemesi, Roma Statüsü'nde sayılan insanlığa karşı suç oluşturan fiillerden birçok noktada ayrılmaktadır. Roma Statüsü'ne göre insanlığa karşı suçlar şunlardır; kasten öldürme, imha, köleleştirme, sürgün veya halkın zorla nakli, uluslararası hukukun temel kurallarına aykırı olarak hapis veya bedensel özgürlükten diğer ağır mahrumiyetler, işkence, ırza geçme, cinsel kölelik, cinsel köleliğe zorlama, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya bunlara benzer ağırlıkta diğer her hangi bir cinsel şiddet fiilini işlemek, siyasi, ırki, ulusal, etnik, kültürel ve cinsiyete dayalı nedenlere adil olmayan kovuşturma yürütme, kişilerin zorla kaybedilmeleri, ırk ayrımcılığı, diğer insanlık dışı fiiller. Statü’de insanlığa karşı suç olarak kabul edilen, imha, sürgün veya halkın zorla nakli, cinsel kölelik, zorla kısırlaştırma, siyasi veya diğer nedenlerle kovuşturma, kişilerin zorla kaybedilmesi, ırk ayrımcılığı ve diğer insanlık dışı fiillerin karşılığı Türk Ceza Kanunu'nda bulunmamaktadır.

TCK'nda insanlığa karşı suçların, Roma Statüsü'den farklı bir biçimde düzenlenmiş olması Statü'ye uyum çabaları açısından önemli bir eksikliklerdir. İnsanlığa karşı suçlara ilişkin TCK'nda yapılan düzenleme, uluslararası ceza hukukun geldiği noktayı göz ardı etmiştir. Suçun maddi unsurunu oluşturabilecek bazı davranış biçimlerine yer verilmediği gibi, suçun oluşumu gereksiz şekilde siyasal, felsefî, ırkî veya dinî saiklerin varlığına dayandırılmıştır. Türkiye'nin Statü'yü onaylaması halinde, 2005 yılında yürürlüğe giren TCK'nda insanlığa karşı işlenen suçlar bakımından değişikliğe gidilmesi kaçınılmaz görülmektedir.

(2) Roma Statüsü ve Askeri Ceza Kanunu'nda Savaş Suçları

Roma Statüsü'nün uluslararası suçları düzenli bir sınıflandırmaya tabi tuttuğu görülmektedir. Roma Statüsü'nün 5. maddesi Mahkeme'nin savaş suçları hakkında yargı yetkisine sahip olduğunu hükme bağlarken, 8 nci maddede söz konusu suçların kapsamı dört grupta düzenlemiştir (Aslan, 2006, s.154).

12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlalleri şu şekilde sıralanmıştır;

'i) Kasten öldürme, ii) Biyolojik deneyler dahil işkence veya insanlık dışı muamele, iii) İnsan vücuduna veya sağlığına isteyerek büyük acı verme veya ciddî yaralanmaya neden olma, iv) Askerî gereklilik olmadan yasadışı ve keyfi olarak malların yaygın yok edilmesi veya sahiplenilmesi, v) Bir savaş esirinin veya diğer koruma altındaki şahsın düşman devlet silâhlı kuvvetlerinde hizmet etmeye zorlanması, vi) Bir savaş esirinin veya diğer koruma altındaki şahsın bilinçli olarak adil ve normal yargılanmadan yoksun bırakılması, vii) Hukuka aykırı biçimde sürgün veya nakletme veya hapsetme, viii) Rehine alınması.'

Savaş hukuku ve buna ilişkin teamül kurallarının ihlalleri şunlardır;

'i) Çarpışmalarda doğrudan yer almayan sivilere karşı veya sivil nüfusa karşı bilerek saldırı düzenlenmesi, ii) Askerî olmayan, yani askerî amaç taşımayan sivil nesnelere bilerek saldırı düzenlenmesi, iii) Savaş hukuku altındaki sivilere ve sivil nesnelere sağlanan korumadan yararlanmakta oldukları sürece Birleşmiş Milletler Yasasına uygun olarak barış gücü veya insanî yardım ile görevli personele, tesislere, malzemeye birliklere ve araçlara bilerek saldırı düzenlenmesi, iv) Beklenen somut ve doğrudan askerî avantajlara oranla aşırı olacak şekilde sivilerin yaralanmasına veya ölmesine veya sivil nesnelere zarar görmesine yol açacağı, geniş çapta, uzun vadeli ve ağır biçimde doğal çevreye zarar vereceğinin bilincinde olarak saldırı başlatılması, v) Savunmasız veya askerî hedef oluşturmayan kentlerin, köylerin, yerleşim yerleri ve binaların bombalanması veya herhangi bir araçla saldırılması, vi) Silâhını bırakmış, kendisini savunma araçlarından yoksun ve isteğiyle teslim olmuş bir askerî öldürme veya yaralama, vii) Silâh bırakma bayrağını, Birleşmiş Milletlerin veya düşman bayrağını, askerî rütbelerini ve üniformalarını, ayrıca Cenevre Sözleşmelerinin ayırt edici amblemlerini uygunsuz şekilde kullanarak

ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

ölüme veya ciddî yaralanmaya sebebiyet verme, viii) İşgal eden devletin kendi sivil halkının bir bölümünü işgal ettiği topraklara doğrudan veya dolaylı olarak nakletmesi veya işgal edilen topraklardaki halkın tamamının veya bir kısmının devlet sınırları içinde veya dışında sürülmesi veya nakli, ix) Askerî amaçlı olmaması koşuluyla dinî, eğitim, sanat, bilim veya hayır amaçlarıyla kullanılan binalara, tarihî eserlere, hastanelere ve hasta ve yaralıların toplandığı yerlere bilerek saldırı düzenlenmesi, x) Karşı tarafın yönetimi altında bulunan kişilerin, tıbbî, diş veya hastane tedavi gerekliliği olmadan çıkarlarına aykırı şekilde ölümüne yol açabilecek veya sağlığını ciddî tehlikeye düşürebilecek tıbbî veya bilimsel deneylere tâbi tutulması veya fiziksel sakatlanmaya maruz bırakılması, xi) Düşman devlet ya da orduya bağlı bireylerin kahpece öldürülmesi veya yaralanması, xii) Savaş esirlerine ölüm affı verilmeyeceğini ilân etme (karşı tarafta canlı bırakılmayacağını ilân etme), xiii) Kesin askerî gereklilik dışında düşman mallarının imha edilmesi veya el konulması, xiv) Düşman uyruklu kişilerin mahkemelerdeki talep ve haklarının ortadan kaldırıldığını, askıya alındığını veya kabul edilemez olduğunu ilân etme, xv) Düşman taraf vatandaşlarını savaş başlamadan önce ordu mensubu olsalar bile, kendi devletlerine karşı savaş harekâtlarında yer almaya zorlama, xvi) Saldırı sonucu ele geçirilse dahi bir kasabayı ya da yeri talan etme, xvii) Zehir veya zehirli silâhların kullanılması, xviii) Asfeksi (oksijensiz bırakma), zehirli veya diğer gazlar ve benzer sıvı, malzeme veya cihazlar kullanılması, xix) Çekirdeği tam kapatmayan veya yarararak ayrılan mermiler gibi insan vücuduna kolayca giren veya vücutta parçalanan mermi kullanılması, xx) Gereksiz yaralanmaya veya ıstıraba yol açan veya 121 ve 123. maddeler hükümlerine uygun olarak bu statüye bir ek şeklinde ilâve edilmesi ve geniş yasaklamaya tâbi olması hâlinde, kendiliğinden ve ayırım yapmadan savaş hukuku ihlâlleri oluşturan silâh, mermi, malzeme veya savaş yöntemleri kullanılması, xxi) İnsan onuruna hakaret eden, özellikle aşağılayan ve kötüleyen davranışlar, xxii) 7.maddenin 2 (f) fıkrasında tanımlandığı gibi ırza geçme, cinsel köleleştirme, fahişeliğe zorlama, hamileliğe zorlama, kısırlaştırmaya zorlama veya Cenevre Sözleşmelerini ciddî şekilde ihlâl eden diğer cinsel şiddete başvurulması, xxiii) Bir sivil veya diğer koruma altındaki kişinin mevcudiyetinin, belli noktaları, alanları veya askerî kuvvetleri askerî harekâtlardan uzak tutmak amacıyla kullanılması, xxiv) Uluslar arası hukuka uygun Cenevre Sözleşmelerinin ayırt edici amblemlerini kullanarak, binalara, malzemeye, sağlık ve ulaşım birimlerine bilerek saldırı düzenlenmesi, xxv) Cenevre Sözleşmeleri ile sağlanan

ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

yardım malzemelerini bilerek engelleme dahil yaşamları için vazgeçilmez maddelerden yoksun bırakarak sivillerin aç bırakılmasının bir savaş yöntemi olarak kullanılması, xxvi) 15 yaşından küçük çocukların ulusal silâhlı kuvvetlere çağırılması ve askere alınması veya çatışmalarda aktif olarak kullanılması'

Üçüncü grup savaş suçlarını Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinin ciddi ihlalleri oluşturmaktadır. Bunlar;

'i) Yaşam hakkına ve kişiye karşı şiddet, özellikle her türlü öldürme, sakat bırakma, acımasız muamele ve işkence, ii) İnsan onuruna hakaret eden, özellikle aşağılayan ve kötüleyen davranışlar, iii) Rehine alınması, iv) Düzenli ve gerekliliği genel kabul görmüş yargısal garantileri sağlayan bir mahkeme kararı olamadan cezalandırma ve infaz" şeklinde sayılmıştır. Ayrıca statüde, sayılan fiillerin "gösteriler, münferit ve zaman zaman meydana gelen şiddet hareketleri veya benzer nitelikte diğer fiiller gibi iç karışıklıklar ve gerginliklere'.

Dördüncü grup savaş suçlarını, uluslararası nitelikte olmayan silâhlı çatışmalarda meydana gelen savaş ve teamül hukuku kurallarının ciddi ihlallerine ilişkindir;

'(i) Çarpışmalarda doğrudan yer almayan sivillere karşı veya sivil nüfusa karşı bilerek saldırı düzenlenmesi, ii) Uluslar arası hukuka uygun Cenevre Sözleşmelerinin ayırt edici amblemelerini kullanan personele, malzemeye, tıbbî birimlere ve ulaşıma bilerek saldırı düzenlenmesi, iii) Savaş hukuku altındaki sivillere ve sivil nesnelere koruma sağlamakla yükümlü oldukları sürece Birleşmiş Milletler Yasasına uygun olarak barış gücü olarak veya insanî yardım ile görevli personele, tesislere, malzemeye, birliklere ve araçlara bilerek saldırı düzenlenmesi, iv) Askerî amaçlı olmaması koşuluyla dinî, eğitim, sanat, bilim veya hayır amaçlarıyla kullanılan binalara, tarihi eserlere, hastanelere ve hasta ve yaralıların toplandığı yerlere bilerek saldırı düzenlenmesi, v) Saldırı sonucu ele geçirilse dahi bir kenti ya da yeri talan etme, vi) 7.maddenin 2 (f) fıkrasında tanımlandığı gibi ırza geçme, cinsel köleleştirme, fahişeliğe zorlama, hamileliğe zorlama, kısırlaştırmaya zorlama, veya Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesini ciddî şekilde ihlâl eden diğer cinsel şiddete başvurulması, vii) 15 yaşından küçük çocukların ulusal silâhlı kuvvetlere çağırılması ve askere alınması veya çatışmalarda aktif olarak kullanılması, viii) Çatışmadan kaynaklanan nedenlerden dolayı, sivillerin

ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

güvenliği veya askerî nedenler gerektirmedikçe sivillerin yer değiştirilmesi talimatı verilmesi, ix) Karşıt tarafın savaşıanlarını kahpece öldürme veya yaralama, x) Savaş esirlerine ölüm affı verilmeyeceğini ilân etme (savaşta canlı bırakılmayacağını ilân etme), xi) Karşı tarafın yönetimi altında bulunan kişilerin, tıbbî, dış veya hastane tedavi gerekliliği olmadan çıkarlarına aykırı ve ölüm veya ciddî sağlık tehlikesi yaratacak şekilde tıbbî veya bilimsel deneylere tâbi tutulması veya fiziksel sakatlanmaya maruz bırakılması, xii) Askerî gereklilik dışında karşıt tarafın mallarının imha edilmesi veya el konulması'.

Türk Ceza Kanunu'nda savaş suçları başlığı altında düzenlenmiş somut bir düzenleme bulunmamaktadır. Savaş suçlarına ve harp esirlerine ilişkin bazı düzenlemeler; 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu, 211 sayılı İç Hizmet Kanunu, İç Hizmet Yönetmeliği ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'nda yer almaktadır. Askeri Ceza Kanunu'nda yaptırıma bağlanan ve suç teşkil eden eylemler Cenevre Sözleşmeleri göz önüne alınarak belirlenmemiştir. Askerlerin savaş suçu teşkil eden eylemlerinin cezalandırılmasında öncelikle Askeri Ceza Kanunu esas alınacak, Askeri Ceza Kanunu'nda düzenlenmeyen eylemler bakımından Türk Ceza Kanunu'dan yararlanılacaktır (Aslan, 2006, s. 275).

Türk hukukunda savaş hali uygulaması ve savaş suçlarını düzenleyen Askeri Ceza Kanunu'nun üzerinde en fazla durduğu suç yağmacılıktır. Roma Statüsü'nde saldırı sonucu ele geçirilse dahi bir kasabayı ya da yeri talan edilmesi (Roma Statüsü Md.8(2)(b)(xvi)), askeri gereklilik olmadan yasadışı olarak malların yaygın yok edilmesi, ve sahiplenilmesi (Roma Statüsü Md.8(2)(a)(iv)) yasaklanmıştır. Askeri Ceza Kanunu'nun suç saydığı diğer eylemler, ganimet almak, kıt'asından geri kalarak ahaliye kanunsuz tasarrufta bulunmak, muhabere meydanında hıyanet ve muhariplerin mallarına tecavüz etmek olarak sıralanmıştır.

Roma Statüsü savaş suçlarını oldukça ayrıntılı olarak ele almış iken, bahse konu suçlara Türk Hukukunda aynı ölçüde yer verilmemiş olması büyük bir eksikliktir. Bu nedenle Askeri Ceza Kanunu'nun Cenevre Sözleşmeleri ve Roma Statüsü hükümleri doğrultusunda düzenlenmesi gerekmektedir. Savaş suçlarının işlenebilmesi için savaş ortamının oluşması gerekse dahi, bahse konu suçların mutlaka Silahlı

Kuvvetler personeli tarafından işlenmesi gerekli değildir. Savaş suçlarını sivillerinde işleyebileceği düşünülerek bir kısım suçlara, TCK'nda yer verilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

(3) Roma Statüsü ve Türk Ulusal Mevzuatında Soykırım Suçu

BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Sorumluların Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 5. maddesi; taraf devletlerin, soykırım suçlarının cezalandırılmasını sağlamak maksadıyla gerekli mevzuatı çıkarmakla yükümlü olduğunu ifade etmektedir. BM Soykırım Sözleşmesi, 29 Mart 1950 gün ve 7469 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti 12 Ocak 1951 tarihindeki yürürlüğe giren Sözleşmeyi, ancak 54 yıl sonra iç hukukunun bir parçası haline getirebilmiştir.

Soykırım suçu, ulusal hukuk mevzuatında en sorunsuz alanı teşkil etmektedir. TCK, BM Soykırım Sözleşmesini birkaç farklılıkla tekrarlamıştır. TCK, Roma Statüsü'nde mevcut tanımdan farklı olarak suçun oluşumu için fiilin herhangi bir *planın icrası* suretiyle işlenmesini öngörmüş ve bir bakıma suçun uygulama alanını daraltmıştır. Soykırım Sözleşmesi ile Roma Statüsü'nde soykırım suçu için devlet veya örgüt tarafından hazırlanmış bir yok etme planının bulunması aranmamaktadır. Ancak; böyle bir plan olmadan soykırım suçunu yerine getirmek hemen hemen olanaksızdır. Diğer taraftan failin böyle bir plan veya bu planla ilgili politikanın bütün detaylarını bilmesi gerekli değildir.

(4) Saldırı Suçu (Barışa Karşı Suçlar)

Uluslararası hukukta saldırganlıkla mücadele edilebilmesi için saldırı suçunun tanımlanması ve unsurlarının tespit edilmesi ve önem taşımaktadır. BM Genel Kurulu 14 Aralık 1974 gün ve 3314 (XXIX) sayılı Saldırının Tanımı Bildirisi'nde saldırıyı; 'bir devlet tarafından başka bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı BM Şartı'na aykırı herhangi bir şekilde silahlı kuvvet kullanılması' olarak tanımlamıştır.

**ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI**

Türk Seferberlik ve Savaş Hali Kanunda ise savaş, *'devletin bekasını temin etmek, milli menfaatleri sağlamak ve milli hedefleri elde etmek amacıyla, başta askeri güç olmak üzere, devletin maddi ve manevi tüm güç kaynaklarının kullanılmasını gerektiren silahlı mücadele (2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu Md.3)*' şeklinde ifade edilmiştir. Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu'nda bulunan tanım meşru müdafaa sınırlarını aşan ve saldırı savaşını meşru sayabilecek unsurları içinde barındırmaktadır. Türk hukukunda milli menfaatleri sağlamak ve milli hedefleri elde etmek maksadıyla yapılacak bir savaştan bahsedilirken, BM Şartı'nda bu tür bir sebebe yer verilmemiştir. BM Şartı'na göre, üye devletler şu dört durumda kuvvet kullanımına başvurabilmektedirler.

(a) BM Şartı'nın VII. Bölümü gereği olarak Güvenlik Konseyi'nin uygulayacağı zorlama önlemi olarak,

(b) Üye devletlerin yasal savunma hakları gereğince bir saldırıya uğramaları durumunda (BM Şartı, Md.51),

(c) Bölgesel örgütler ve sözleşmeler kapsamında zorlama önlemi olarak (BM Şartı, Md.51),

(ç) BM Genel Kurulu veya Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda ilgili devletlerin rızasıyla barışı koruma kuvvetinin kullanılması durumunda (BM Şartı, Md.106).

Roma Statüsü'nde, saldırı suçu tanımının yapılması ve Mahkeme'nin yargı yetkisinin hangi durumlarda söz konusu olabileceğinin belirlenmesi Taraf Devletler Meclisi'ne⁴ bırakılmıştır. Taraf Devletler Meclisi'nin saldırı suçunu tanımlayarak Statü'ye dâhil etmesi sonunda UCM'nin yargı yetkisi doğacaktır. Taraf Devletler Meclisi tarafından kabul edilecek tanımın, BM Şartı ile uyumlu olması gereklidir (Roma Statüsü, Md.5). Roma Statüsü'nün oluşturulması aşamasında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kabul ettiği Saldırı

⁴ Taraf Devletler Meclisi'nin, UCM'nin işleyişine yönelik görüş ve tavsiyeleri incelemek, bütçeyi onaylamak gibi görevlerinin yanında; ihtiyaç duyulan gerekli düzenlemeleri yapmak, Mahkeme'nin kadrosundaki boşlukları doldurmak gibi sorumlulukları da bulunmaktadır. Roma Statüsü'nü onaylayan devletlerin Taraf Devletler Meclisi'nde bir oy hakkı bulunmaktadır. Mecliste kararlar oybirliği ile alınmadığında, mutlak veya basit çoğunluk usulü uygulanmaktadır (Roma Statüsü Md.112(7)).

*ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI*

Tanımı Bildirisi'nin⁵ kabul edilmeyerek konunun müteakip döneme bırakılmış olması, saldırı tanımının asgari Birleşmiş Milletler normlarını taşıyacak olmasının yanında kapsamının genişleteceği göstermektedir.

Saldırı suçunun maddi unsuru; saldırı savaşının planlanması, hazırlanması, başlatılması, sürdürülmesi şeklinde ifade edilmektedir (Aslan, 2006, s. 89). Bir devlet yetkilisinin barışa karşı işlenen suçlardan dolayı yargılanması; söz konusu suçun planlanması, hazırlanması, başlatılması, sürdürülmesi fiillerinin varlığının tespiti ile mümkün olacaktır. Saldırı, ruhu itibari ile kişisel bir faaliyetinin ötesinde topyekün kalkışmayı ifade etmektedir. Bu tür suçlarda sorumluluk karar verici liderlerin omuzlarındadır. Bu nedenle savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan farklı olarak, lider pozisyonunda bulunanların dışında kalan devlet görevlilerinin barışa karşı suç işledikleri gerekçesiyle yargılanması mümkün gözükmemektedir (Aral, 2005, s.62).

BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, ülkelerin karasuları genişliğini 12 deniz mili olarak kabul etmiştir. Yunanistan, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine dayanarak karasularını esas hattan itibaren 12 deniz miline çıkarma hakkı olduğunu iddia etmektedir. Yunanistan, 12 millik haklarını mahfuz tutmak üzere Ege'de mevcut karasuları genişliğini 6 deniz mil olarak kabul etmektedir. Yunanistan'ın karasuları genişliğini arttıran bir kararı karşısında; Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmak ya da yargı yollarını kullanmak yerine, Ege'de varlık gösterme ve sınırlı kuvvet kullanma yollarını tercih edebilecektir. Yunanistan'ın hak iddia ettiği deniz alanlarındaki Türkiye'nin eylemleri, Yunanistan karasularında gerçekleştirildiği gerekçesiyle UCM'ye taşınabilecektir. Kişisel cezai sorumluluk çerçevesinde Savcının, Türk Liderler hakkında saldırı suçu nedeniyle soruşturma başlatabilecek olması, Yunanistan'ın muhtemel uluslararası kamuoyu yaratma girişimlerine yardımcı olacaktır. Türkiye'nin Statü'ye taraf olmaması durumunda dahi Türkiye ile Yunanistan arasında bulunan egemenliği

⁵ Roma Diplomatik Konferansı'nda Arap Devletleri 1974 tarihli Saldırının Tanımına İlişkin BM Genel Kurul Bildirisi'nin bir mutabakat metni olması nedeniyle birkaç küçük değişikliklerle kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur (Arnold, 2004, s.319).

tartışmalı ada, adacık ve kayalıklar meselesi de, karasuları sorununa benzer şekilde UCM'nin önüne taşınabilecek diğer konuları oluşturmaktadır (Bayılıoğlu, 2007, s.97).

Komşu ülkeler ile yapılacak olan sınır anlaşmazlıklarının çatışmaya varması sonucunda dünya kamuoyu önünde haksız duruma düşmemek ve UCM tarafından devlet yöneticilerimizin soruşturmayaya tabi olmaması bakımından angajman kuralları dikkatli ve özenle yürürlüğe sokulmalı ve muharip birliklerin silahlı çatışma hukukunun önemi ve doğurabileceği sonuçlar hakkında bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Karargahlarda bulunan adli müşavirlerin harp hareket hukuku açısından eğitilmeleri sağlanmalı ve bu yönde teşvik edilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

(5) Devlet Temsilcilerinin Dokunulmazlıklarının Tanınmaması Konusu ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

Egemenlik kavramı, devletlerin başlıca var olma unsuru olup kişisel iradelere hâkim olan ve devlette düzeni sağlayan iradeyi temsil etmektedir. Egemenlik, devletin ülke dışında temsilini, diğer devletlerle sözleşme yapma yetkisini ve başka bir devlet ya da uluslararası makama tabii olmamayı ifade eden, uluslararası kamu hukukun temel unsurlarından biridir (Yılmaz, 2001, s.59). Geçmişte egemenlik, bir devletin başka bir devletin iznine gerek duymaksızın ülkesindeki kişilere, eşyalara ve olaylara ilişkin serbestçe yetkisini kullanması olarak ifade etmiştir. Kendi sınırları dâhilinde bağımsız hareket etmesini sağlayan hak ve yetkilere sahip olmayan siyasi birimler, devlet olarak kabul edilmemiştir (Aral, 2005, s.66). Uluslararası hukukun ayrılmaz bir parçasını oluşturan insan hakları hukuku, devletlerin egemenlik yetkilerini daha fazla sınırlamış ve hatta zorlanmıştır. İnsan haklarının korunmasına ilişkin antlaşma dışı genel uluslararası hukuk normlarının çoğalması, uluslararası hukukun iradeci temellerinin sarsılmasına neden olmuştur (Göçer, 2002, s.177).

Devlet ve hükümet başkanları olmak üzere, dışişleri bakanlarının ve diplomatik temsilcilerin, bağımsızlık ve dokunulmazlığa sahip olmaları uluslararası bir teamüldür. Resmi sığata sahip kişilerin bir kısım bağımsızlıklara sahip olması, uluslararası hukukta yerleşmiş bir ilke olan

**ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI**

devletlerin egemen eşitliği prensibinin bir sonucudur. Devletlerin egemen eşitliği kavramı, bir devletin başka bir devletin yargı organınca muhakeme edilemeyeceği düşüncesine kaynaklık etmektedir. Resmi sıfatı haiz kişilerin devlet adına yaptıkları eylem ve işlemler, devlet tasarrufu olarak nitelendirilmekte; devlet tasarrufu doktrini ise devlet adına yapılan eylemlerin bireysel cezai sorumluluğu değil de kolektif sorumluluğu gerektirmesi nedeniyle liderlerin yargılanmasına imkân vermemektedir (Bayıllıoğlu, 2006, s.34). Devletin egemen yetkiler kullandığı alanlarda sahip olduğu bağışıklık, bugün en başta insan hakları hukuku alanında delinmeye başlamıştır. Günümüzde devlet egemenliği, sınırsız yetki ve denetim hakkında; insan hakları, vatandaşların hukuk önünde eşitliği, insanların hak ve ödevlerden eşit bir biçimde yararlanılması gibi konularda, sınırlanabilen bir kavrama dönüşmüştür (Aydınlı ve Ayhan, 2004, s.68).

Roma Statüsü hiçbir ayrıma dayanmaksızın yargılamanın bütün kişilere eşit uygulanacağını hüküm altına almıştır. Statü devlet ve hükümet başkanlığının, hükümet ve parlamento üyeliğinin, seçilmiş bir temsilcinin veya bir hükümet görevinin hiçbir kimseyi Statü kapsamı suçların yargılanmasından kurtarmayacağını (Aslan, 2007, s. 253) ve bu hususların herhangi bir ceza indirim nedeni olarak kabul edilmeyeceği açıkça belirtilmiştir. Bir kişiye verilmiş ulusal veya uluslararası dokunulmazlık ve özel yargılama usulleri UCM'nin yargı yetkisini kullanmasına engel olmayacaktır.

UCM taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez ifadesi 2004 yılında yapılan değişiklik ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yerini almıştır. Söz konusu madde suçluların iadesi hususunda kişi, yer veya zaman kısıtlaması getirmiyor ise de Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'nın sorumsuzluğunu düzenleyen maddesi; '*Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır*' (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Md.115) ifadesine yer vermektedir. Bahse konu madde çerçevesinde Cumhurbaşkanı'nın UCM'nde yargılanması TBMM'nin çoğunluğunun oyunu gerektirmektedir.

**ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI**

TBMM'nin faaliyetlerine ara verdiği dönemde, ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve silahlı kuvvetlerin kullanılmasına karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni kullanılmasına karar verebilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Md.92). Cumhurbaşkanı savaş kararı alabilmesinin yanında sahip olduğu geniş yürütme yetkisi ile doğrudan ya da dolaylı birçok uluslararası suçun faili olabilecektir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda mevcut Cumhurbaşkanı'nın yargılanmasına ilişkin hükümler, Roma Statüsü'nün yarattığı düzen ile uyumlu değildir. UCM, devlet liderleri için öngörülen yasal sınırlılıkları kendisi için bir bağlayıcılığının olmayacağını ifade etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 83. Maddesinde yer alan yasama dokunulmazlığını açıklayan *'Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletevekili, Meclisin kararı olmadıkça tutuklanamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır.'* ifadesi Mahkemenin yargı yetkisini kısıtlayabilecek diğer bir Anayasa hükmüdür.

Roma Statüsü doğrultusunda, Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'nın sorumsuzluğunu ve yasama dokunulmazlığını düzenleyen maddelerine, üst düzey lider pozisyonunda (Aslan, 2007, s. 243) bulunan kişilerin, Roma Statüsü'nde bulunan suçlardan dolayı hiçbir bağışıklık yada yasal sınırlılıktan yararlanamayacağı ifadesinin eklenmesini sorunun çözümü için yeterli olacağı değerlendirilmektedir.

3. Sonuç

UCM'ne ilişkin tartışma konuları incelendiğinde Statü taraftarlarının, tereddütleri olan kesimin sorularına cevap oluşturabilecek kesin cevaplar veremedikleri veya vermedikleri gözlenmektedir. Kesimler arasındaki bu paradigma farkı ve eş ölçüye vurulamazlık, tartışmanın insan hakları ve reel politik gibi iki farklı düzlemde ele alınıyor olunmasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar evrensel hukuk kuralları, adaletin sağlanması bakımından etkisini

*ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI*

giderek daha fazla hissettirse de, Machiavelist devlet yönetimi anlayışı hala vazgeçilmezdir. Dolayısıyla Roma Statüsü'nün kabulü hukuki olmaktan çok politik bir karar olacaktır. Alınacak kararın oluşması, Statü'nün kabulünün doğurabileceği olumsuz sonuçların öngörülebilir ve önlenebilir olması ile mümkündür.

Yeterli hukuki düzenleme ve alt yapı hazırlığı yapılmadan kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı yetkisi Türkiye'ye önemli dersler vermiştir. Türkiye'ye ilişkin yargılamalar, AIHM'nin kendini geliştirdiği ve içtihatlar yarattığı bir etüt alanını oluşturmuştur. Benzer şekilde UCM'ne, Türk vatandaşlarına karşı açtığı davalar ile kendi hukuk sistemini oluşturması şansı verilmemeli, yürütme organı tarafından Statü'nün kabul edilmesi halinde detaylı düzenlemelere gidilmelidir. Bununla beraber Türkiye'nin sahip olduğu karmaşık problemler ve çevre ülkeler ile mevcut sorunları, sadece yerine getirilecek mevzuat düzenlemeleri ile sonuca kavuşturulabilecek nitelikte değildir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi tamamlayıcı niteliktedir ve ulusal organların uluslararası suçları soruşturmada göstereceği hukuka uygun yargılamalar, büyük ölçüde UCM'nin yetkisinden kaygılanılmasını engelleyecektir. Türkiye'de, UCM ile paralel yapı ve usule sahip geniş yetkili bir Uluslararası Suçlar Ceza Mahkemesi'nin kurulması (Yenisey, 2007, s. 278), uluslararası suçların Türk ve Askeri Ceza Kanunları dışında ayrı bir metinde ele alınması uygun olacaktır. İç hukukta yerine getirilecek tam bağımsız bir ceza muhakemesi, etkin bir ceza kovuşturması yapılmadığı gerekçesiyle UCM'nin yürüteceği bir soruşturmanın önüne geçecektir.

Kıbrıs, Ege ve terör sorunlarının devam ettiği süreçte, Türkiye'nin Roma Statüsü'ne taraf olması mümkün gözükmemektedir. Türkiye'nin, Statü'ye taraf olmama nedenlerinin kamuoyuna iyi bir şekilde anlatılması önem taşımaktadır. Türkiye'nin kendisini ifadesi açısından atacağı adımlardan biri ise, Roma Statüsü'nde mevcut suçları iç hukukunun bir parçası haline getirmesidir. Bu tür bir düzenleme, Türkiye'nin söz konusu suçlar konusunda, en az Roma Statüsü'ne taraf diğer ülkeler kadar hassas olduğunu göstermesi bakımından değer taşıyacaktır. İç hukukta yapılacak uyum çalışmaları, şartların oluşması

*ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI*

halinde Statü'ye taraf olacak Türkiye'nin rahat bir geçiş dönemi yaşamasına yardımcı olacaktır. Türkiye'nin UCM ve UCM'ne destek sağlayan örgütler ile ilişkilerini üst seviyede tutması, Roma Statüsü'ne taraf olmasa dahi Mahkeme ile işbirliği yürütmesi uluslararası toplum tarafından olumlu karşılanacaktır.

**ROMA STATÜSÜ'NÜN KABULÜ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞABİLECEĞİ MUHTEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI**

KAYNAKÇA:

1. ARAL, B. (2005, Şubat-Nisan). Egemenlik ve İnsan Hakları Açısından Küreselleşme ve Uluslararası Hukuk. *Akademik Araştırmalar Dergisi* (24), s.57-78
2. Arnold, R. (2004). *The ICC As A New Instrument For Repressing Terrorism*. Ardsley, N.Y.: Transnational Publishers.
3. ASLAN, M. Y. (2006). *Teoride ve Uygulama Savaş Suçları*. Ankara: Bilge Yayınevi.
4. ASLAN, M. Y. (2007, Kasım-Aralık). Uluslararası Ceza Divanı ve Kişisel Ceza Sorumluluğu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (73), s. 239-255.
5. AYDINLI, H. İ. ve AYHAN, V. (2004). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* (1), s.67-84.
6. AZARKAN,E.(2003). *Nuremberg'ten La Haye'ye: Uluslararası Ceza Mahkemeleri*, Kırklareli:Beta Yayınevi.
7. BAYILLIOĞLU, U. (2007). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye. *AÜHFD* (1), s. 51-121.
8. BROOMHALL, B. (2004). *International Justice and The International Criminal Court: Between Sovereignty and the rule of Law*. Oxford: Oxford University Pres.
9. BOS A. , Herman von Hebel, J. G. Lammers, Jolien Schukking.(1999). *Reflections on the International Criminal Court La Haye*: Cambridge University.
10. GRAY, C. (2004). *International Law and the Use of Force*. New York: Oxford University Pres.
11. KKTC Nüfus Sayımı Sonuçları. (14 Şubat 2007). 16 Ekim 2008 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.kenthaber.com/Arsiv/Haberler/2007/Subat/14/Haber_208742.aspx adresinden alındı.
12. KÖPRÜLÜ, T. (2005). Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünde Uluslararası İşbirliği ve Adli Yardımlaşma, *Uluslararası Hukuk ve Politika* (3), s. 57-76.
13. OCAMPO, L. M. (9 Şubat 2006). Communication concerning the situation in Iraq. 16 Ocak 2009 tarihinde Bilgi Portalı: http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres_04D143C8-9FB-466C-AB77-4CDB2FDEBEF7/43682/OTP_letter_to_senders_re_Iraq_9_February_2006.pdf adresinden alındı.
14. ODMAN, T. (1996, Nisan). Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı. *AÜHFD* (1), s. 133.
15. ÖNOK, M. (2003). *Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Mahkemesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
16. YAMANER M. B. (2007). *Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması*. İstanbul: Arkan.
17. YENİSEY, F. (2007). *Uluslararası Ceza Divanı*. İstanbul: Arkan Yayımevi.

Hukuki Mevzuat:

1. 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu, 1930.
2. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 2004.
3. Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 1948.
4. Cenevre Sözleşmesi Ek Protokol II, 1977.
5. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, 1998.
6. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

YAYIN İLKELERİ

Yayın Amacı ve Kapsamı:

1. Güvenlik Stratejileri Dergisi; Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı bünyesinde bulunan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü tarafından, **ulusal hakemli dergi** niteliğinde yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanmaktadır.
2. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde; güvenlik boyutunda geleceğe yönelik jeopolitik, jeostratejik ve jeo-ekonomik seviyede Türkiye'nin uygulamasında fayda mütalâa edilen güvenlik stratejilerine ait seçeneklerin saptanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde ülkemizin güvenliği ile ilgili konuları işleyen, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Anayasası'nda ifadesini bulan temel niteliklere saygılı bir tutum ve uyum içinde kaleme alınmış, özgün ve bilimsel nitelik taşıyan tüm makalelere, hakem heyetinin değerlendirmeleri neticesinde yer verilmektedir.
3. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilen makaleler daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makalelerin uzunluğu dergi formatında 25 sayfayı (ya da 10.000 kelimeyi) geçmemelidir. Makaleler, yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde Güvenlik Stratejileri Dergisi bütün yayın haklarına sahiptir.
4. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde makalesi yayımlanan yazarlara; talep etmeleri halinde ilgili mevzuat çerçevesinde telif ücreti ödenmektedir.
5. Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve e-posta adreslerini mutlaka bildirmelidir.
6. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilecek makalelerin ilk değerlendirmesi (içerik, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uygunluk) Yayın Kurulu tarafından yapıldıktan sonra uygun bulunanlar, bilimsel açıdan değerlendirilmek üzere, sahasında eser ve çalışmalarıyla tanınan iki hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda makalenin basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da yazının geri çevrilmesine karar verilir ve durum yazara en kısa sürede bildirilir. Gönderilen makale için hakemlerden birinin olumlu, diğersinin olumsuz rapor vermesi durumunda ise çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir ve yayımlanmasına yeni rapora göre karar verilir. Dergide, hakemlerin uygun bulduğu makaleler yayımlanır. Hakem raporları gizli olup, yazarın hakem raporuna itiraz hakkı bulunmamaktadır.
7. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltinin en geç bir ay içinde yapılarak, Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.
8. Yayımlanan makalenin yer aldığı beş adet dergi, yazara ücretsiz olarak gönderilecektir.
9. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde yayımlanan makaleler, yazarlarının şahsî görüşlerini içermektedir. Bu nedenle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmî görüşlerini yansıtmamaktadır.

Yayın Kuralları:

1. Makaleler, bilgisayar ortamında " Word for Windows"un değişik versiyonlarında (Word 2.0-7.0), bir diskete kayıt "save" edilerek, iki nüsha A4 boyutunda bilgisayar çıktısı ile birlikte posta yoluyla gönderilmelidir. E-posta ile gönderilen makaleler değerlendirmeye alınmayacaktır.
2. Makalenin başlangıç kısmına (150 kelimeyi geçmeyecek şekilde), Türkçe ve İngilizce özet ile beş adet anahtar kelime yazılmalıdır.
3. Makalenin ana bölümlerinde 10 punto, dipnotu, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 8 punto harf büyüklüğünün ve Arial karakterinin kullanılması gerekmektedir..
4. Makalenin konusuyla ilgili belge ve fotoğrafların orijinalleri veya baskıya uygun nitelikte olanları seçilmelidir. Fotoğraf altına ve şekil kenarına yazar adı belirtilmelidir.
5. Yazar adı ve açık adresi (elektronik posta adresi ve telefon numarası dâhil), unvanı ve görev yeri ayrıca belirtilecektir.
6. Makale içerisindeki her türlü atıf APA (American Psychological Association) 5th Edition'a göre yapılacaktır.
7. Kaynakça, APA 5th Edition'a göre yazılacaktır.
8. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan redaksiyon değişiklikleri ve düzeltmeler Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğüne yapılabilir.